

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

MUHADRAM ZİRR B. HUBEYŞ EL- KÛFÎ (Ö. 82/701) VE RİVÂYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
OĞUZ TÜZÜN**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Bayram KANARYA**

VAN-2022

KABUL VE ONAY

Oğuz TÜZÜN tarafından hazırlanan“ MUHADRAM ZİRR B. HUBEYŞ EL-KÛFÎ (ö. 82/701) VE RİVAYETLERİ ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç. Dr. Bayram KANARYA Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan : Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Üsame BOZKURT Dicle Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	30/12/2022
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (30/12/2022)

Oğuz TÜZÜN

Yüksek Lisans Tezi
OĞUZ TÜZÜN
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Aralık, 2022
MUHADRAM ZİRR B. HUBEYŞ EL- KÛFÎ (Ö. 82/701) VE RİVÂYETLERİ

ÖZET

Bu çalışmada, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) göremediği için muhadram kabul edilen, aynı zamanda tâbiînin büyüklerinden biri olan Zirr b. Hubeyş'in (ö. 82/701) hayatı ve rivâyetleri ele alınmıştır.

Kûfe'de bulunan Benî Esed kabilesine mensup olan Zirr, hicri ilk asrın en önemli ilim merkezlerinden olan Kûfe ve Medine'de eğitim almıştır. Sahip olduğu ahlakî, ilmî ve zahidane yaşantısı çevresine ve öğrencilerine örneklik teşkil etmiştir. Hatta bu meziyetleri kendisinden övgüyle söz edilmesine vesile olmuştur.

Zirr b. Hubeyş, Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-53) ve Ubey b. Kâ'b (ö. 33/654) başta olmak üzere birçok önemli sahâbîden hadis almış ve kıraat öğrenmiştir. Kûfe'de ise aralarında kıraat imamı Âsım b. Behdele gibi önemli isimlerin bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. Zirr'in *Kütüb-i Sitte*'de toplam yetmiş rivâyeti olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Zirr b. Hubeyş'in hayatı, kişiliği, ilmî yönü ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise *Kütüb-i Sitte*'deki bazı rivâyetleri isnâd ve muhteva açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Isnâd ve muhteva açısından analizi yapılan rivâyetlerin konuları şunlardır: Kadir gecesinin tespiti, Eyyamu'l-biyd, cuma günü orucu, Hz. Ali'nin fazileti, uğursuzluk ve Muavvizeteyn.

Anahtar Kelimeler : Hadis, Muhadram, Zirr b. Hubeyş, Tâbiîn, İbn Mes'ud.

Sayfa Sayısı : xi + 155

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bayram KANARYA

M.Sc. Thesis

Oğuz TÜZÜN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

December, 2022

MUKHADRAM ZIRR B. HUBAISH AL-KUFI AND HIS NARRATIVES

ABSTRACT

In this study, the life and narratives of Zirr b. Hubaish (d. 82/701), who was accepted as a “mukhadram” because he could not see Holy Prophet (pbuh), and who was also one of the great “tâbi‘ün”, were discussed.

Zirr, who is a member of the Asad tribe in Kufa, received education in Kufa and Medina, which were the most important centers of science in the first century of the Hijra, with his interest in learning. His moral, scientific and religious life set an example for his environment and his students. In fact, these features have caused him to be praised.

Zirr b. Hubaish, Abdullah b. Mas‘ud (d. 32/652-53) and Ubay b. Ka‘b (d. 33/654) He learned hadith and recitation from many important prophets, especially. In Kufa, Asim b. Behdele he trained many important students such as. It has been determined that Zirr has a total of seventy narrations in *Kutub-i Sitte*.

In the first part of this study, Zirr b. Hubaish; life, personality, scientific aspect are discussed. In the second part, some of his narrations in *Kutub-i Sitte* are examined in terms of isnâd and content.

The subjects of his narrations analyzed in terms of isnad and content are as follows: Determination of the night of Qadir, Ayyamu'l-biyd, fasting on friday, Ali's virtue, bad luck and Muavvizeteyn.

Keywords: Hadith, Mukhadram, Zirr b. Hubaish, Tabiîn, Ibn Mas‘ud.

Quantity of Page: xi + 155

Supervisor: Assoc. Prof. Bayram Kanarya

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLOLAR DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1
A- Tâbiûn Dönemi Kûfe'nin Sosyal, Siyâsî ve İlmî Durumu	3
a.a. Sosyal Durumu	3
a.b. Siyâsî Durumu	5
a.c. İlmî Durumu	10
B- Konu ile İlgili Kavramlar	11
b.a. Sahâbe	11
b.b. Tâbiûn	16
b.c. Muhadramûn	19
1. ZİRR B. HUBEYŞ'İN (Ö. 82/701) HAYATI, AHLÂKÎ KİŞİLİĞİ VE İLMÎ YÖNÜ	28
1.1. İsmi, Künyesi, Nesebi ve Ailesi	28
1.2. Zirr b. Hubeyş'in Hayatı	29
1.3. Tabakası.....	31
1.4. Hocaları	31
1.4.1. Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644).....	32
1.4.2. Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/653)	34
1.4.3. Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652)	35
1.4.4. Ubey b. Kâ'b (ö. 33/654).....	36
1.4.5. Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656)	38
1.4.6. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)	40
1.4.7. Safvân b. Assâl (ö. 40/661?).....	41
1.4.8. Âişe binti Ebî Bekr (ö. 58/678).....	41
1.4.9. Enes b. Mâlik (ö. 93/711)	42

1.5. Öğrencileri.....	43
1.5.1. Minhâl b. Amr (ö. 110/729).....	43
1.5.2. Adıyy b. Sâbit (ö. 116/734)	44
1.5.3. Âsım b. Behdele (ö. 127/745).....	44
1.5.4. İbn Ebî Lübâbe (ö. 127/745).....	45
1.5.5. Ebû İshâk eş-Şeybânî (ö. 139/ 757).....	46
1.6. Vefatı.....	46
1.7. Zirr b. Hubeyş'in Ahlâkî Kişiliği	48
1.8. Zirr b. Hubeyş'in İlmi Yönü.....	49
1.8.1. Zirr b. Hubeyş'in Kıraat Yönü.....	50
1.8.2. Cerh ve Tadil Durumu	53
1.8.3. Tahammül ve Edâ Sigaları.....	53
2. ZİRR B. HUBEYŞ'İN KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ BAZI RİVAYETLERİNİN İSNÂD VE MUHTEVA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	55
2.1. Zirr b. Hubeyş'in <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki Rivâyetlerinin Dağılımı	55
2.1.1. Rivâyetlerin <i>Kütüb-i Sitte</i> İçerisindeki Dağılımı	55
2.1.2. Zirr b. Hubeyş'in Rivâyetlerinin Hocalarına Göre Dağılımı.....	60
2.1.3. Zirr b. Hubeyş'in Rivâyetlerinin Talebelerine Göre Dağılımı	61
2.2. Zirr b. Hubeyş'in <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki Bazı Rivâyetlerinin İsnâd ve Muhteva Açısından İncelenmesi	63
2.2.1 Kadir Gecesi'nin Tespiti İle İlgili Rivâyetler	64
2.2.2. Eyyamu'l-Biyd ve Cuma Günü Oruç Tutmak ile İlgili Rivâyetler	80
2.2.3. Hz. Ali'nin Fazileti İle İlgili Rivâyetler	91
2.2.4. Uğursuzluk ile İlgili Rivâyetler	102
2.2.5. Muavvizeteyn ile İlgili Rivâyetler	109
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	119
EKLER.....	128
EK 1: Zirr b. Hubeyş'in Diğer Rivâyetleri ve İsnâd Şemaları	128
ÖZGEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
b.	İbn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	Hazreti
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm
s.a.v	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tâhkik eden
ts.	Tarihsiz
vdğ.	Ve diğerleri
yay.	Yayınları

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki Dağılımı.....	60
Şekil 2.2. Rivâyetlerin Hocalara Göre Dağılımı	61
Şekil 2.3. Rivâyetlerin Talebelere Göre Dağılımı.....	63

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Rivâyetlerin <i>Sahihu 'l-Buhârî</i> 'deki Dağılımı	55
Tablo 2.2. Rivâyetlerin <i>Sahih-i Müslim</i> 'deki Dağılımı.....	56
Tablo 2.3. Rivâyetlerin <i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i> 'deki Dağılımı.....	56
Tablo 2.4. Rivâyetlerin <i>Sünen-i Tirmizî</i> 'deki Dağılımı	57
Tablo 2.5. Rivâyetlerin <i>Sünen-i Nesâî</i> 'deki Dağılımı.....	58
Tablo 2.6. Rivâyetlerin <i>Sünen-i İbn Mâce</i> 'deki Dağılımı.....	59
Tablo 2.7. Rivâyetlerin Hocalara Göre Dağılımı	60
Tablo 2.8. Rivâyetlerin Talebelerine Göre Dağılımı	62

ÖNSÖZ

H. Peygamber'in (s.a.v) sosyal yaşamda örneklik teşkil eden söz, tutum ve davranışları sahâbe tarafından titizlikle gözlemlenerek uygulanmış ve sonraki nesillere aktarılmaya çalışılmıştır. Hayatın tüm alanlarında uygulanagelen bu örneklik, tarihi süreçte hadis ve sünnet olarak isimlendirilmiştir.

H. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinin korunması açısından, hadisler bazı sahâbîlerin kişisel nüshaları haricinde h. ilk asrın başlarında şifâhî olarak kişiden kişiye nakledilmiştir. Sahâbe, kendilerinden sonra gelen tâbiîn nesline, tâbiîn de kendilerinden sonra gelen etbâü't-tâbiîne bu bilgileri aktarmıştır.

Hadis ve sünnetin korunması ve nakledilmesi hususunda sahâbe ile tâbiînin önemi büyüktür. Bir de bu iki nesil arasında kabul edilen özel bir sınıf vardır ki, bu sınıf tarihi süreçte muhadram olarak isimlendirilmiştir. Çalışmamıza konu olan Zirr b. Hubeyş de (ö. 82/701), bir muhadram olarak H. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinin anlaşılması ve aktarılması noktasında kayda değer bir çaba göstermiştir. Önde gelen birçok sahâbîden hadis öğrenmiştir. H. Peygamber'in (s.a.v) hadislerini öğrenmek için ikâmet etmiş olduğu Kûfe şehrinde Abdullah b. Mes'ud'dan (ö. 32/652) öğrendikleriyle iktifâ etmeyerek Medine'ye gidip Ubey b. Kâ'b (ö. 33/654) gibi önemli şahısların yanında da ilim yolculuğuna devam etmiştir.

Zirr b. Hubeyş, kıraat alanında da önemli bir konuma sahiptir. Hem hadis, hem kıraat hususunda önemli öğrenciler yetiştirmiştir. Nitekim sonraki dönemlerde özellikle kıraat alanında ses getiren Asım b. Behdele onun en önemli öğrencilerindendir.

Yukarıda zikri geçen sebepler, Zirr b. Hubeyş gibi bir şahsın hem kişiliği hakkında bilgi sahibi olunması hem de rivâyetlerinin incelenmesinin önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Zirr b. Hubeyş'in yaşadığı Kûfe şehrinin siyâsî, sosyal ve ilmî durumu hakkında bilgi verilmiş, akabinde ise muhadram kavramının yanı sıra bu kavramla bağlantılı olmaları sebebiyle sahâbe ve tâbiîn kavramları açıklanmıştır. Birinci bölümde Zirr'in hayatı, ilmî yönü, hocaları - talebeleri ve cerh tadil durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Zirr'in *Kütüb-i Sitte*'de bulunan bazı rivâyetlerinin

isnâd ve muhteva açısından analizi yapılmıştır. Geriye kalan rivâyetlerinin ise konularına göre isnâd şeması çıkarılarak ek kısmında verilmiştir.

Bu çalışmamızda hiçbir desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Bayram KANARYA'ya şükranlarımı arz ediyorum. Bunun yanında tezimizin jüri üyeliğinde bulunarak sağladıkları önemli katkılarından dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN ve Dr. Öğr. Üyesi Üsame BOZKURT'a teşekkür ediyorum. Yine destek ve katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KALAÇ ve Dr. Öğr. Üyesi Münir ECER hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca bu çalışmamıza katkıları için değerli hocam Özkan CİGERLİ'ye teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın başından sonuna kadar sabır ve tahammül gösterdikleri için eşime ve çocuklarıma ayrıca teşekkür borçluyum.

Oğuz TÜZÜN

Van/Aralık-2022

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Sünnetin taşıyıcısı konumundaki hadis, Allah'ın elçi olarak yeryüzüne gönderdiği Hz. Muhammed'in (s.a.v) sözleri ve uygulamalarıdır. Allah Resulü, peygamberlik görevine başlamasıyla birlikte etrafında kendisine iman edenler bir araya gelmiştir. Etrafında toplananlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v) övgüyle onlardan bahsettiği ashâbıdır. Ashâb, Hz. Peygamber'den (s.a.v) işittikleri O'nun söz ve uygulamalarını O'nu göremeyenlere aktarmayı kendilerine önemli bir görev addetmişlerdir. Nitekim aynı şuurla ashâbı tâbiûn nesli takip etmiştir. Tâbiûn tabakası içinde muhadram diye bir sınıf vardır. Bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken O'na iman etmeleri yönüyle sahâbeye benzemektedir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken O'na iman ettiği halde onu göremeyip ashâbını görmeleri yönüyle de tâbiûne benzemektedir.

Çalışmamıza konu olan Zirr b. Hubeyş de Kûfeli bir muhadramdır. Zirr, hulefâ-i râşidinden Hz. Ömer ve Hz. Ali başta olmak üzere Abdullah b. Mes'ud ve Ubey b. Kâ'b gibi birçok sahâbiden hadis ve kıraat öğrenmiştir. Zirr tâbiûnin büyüklerinden kabul edilmektedir. Uzun bir hayat yaşayan Zirr b. Hubeyş sahâbilerden öğrendikleri rivâyetleri kendinden sonrakilere aktaran önemli bir râvîdir. Bu çalışmada kıraat ilminde de önemli bir yere sahip olan Zirr b. Hubeyş'i hadisçilik yönünü, hadis ilmine katkılarını ve rivâyetlerini ele aldık.

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Kûfeli olan Zirr b. Hubeyş, İbn Mes'ud'un önemli öğrencilerindendir. Bu açıdan bakıldığında, mekân olarak Kûfe'nin Zirr b. Hubeyş'in hayatında önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu sebeple konunun daha iyi anlaşılması için giriş bölümünde önce Zirr'in yaşadığı şehir olan Kûfe'nin siyâsî, sosyal ve ilmî durumu hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Sonrasında ise sahâbe, tâbiûn ve muhadram kavramları ele alınmıştır. Muhadrâm, konumu itibariyle sahâbe ve tâbiûn kavramlarıyla fazlaca irtibatlıdır. Dolayısıyla bir muhadram olan Zirr'in hayatına, şahsiyetine ve ilmî kişiliğine geçmeden önce giriş mahiyetinde konumuzla ilgili olan bu kavramların açıklanmasına yer verilmiştir.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde Zirr b. Hubeyş'in hayatı, ahlâkî kişiliği ve ilmî yönü ele alınmıştır. Birinci bölüm içerik olarak; ismi, nesebi, hayatı, tabakası, hocaları, öğrencileri, vefatı, ahlâkî kişiliği, ilmî yönü, kıraat yönü ve cerh tadil durumu gibi alt başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise; Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte* eserlerinde geçen bazı rivâyetlerinin isnâd ve muhteva açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. *Kütüb-i Sitte*'de toplam yetmiş rivâyeti bulunan Zirr'in bu yetmiş rivâyetinin tamamının değerlendirilmesinin yapılması hem sınırlarımızı zorlayacaktı hem de çalışmanın hacmini arttıracaktı. Bu nedenle belirlediğimiz beş konu ile ilgili rivâyetlerinin değerlendirilmesi ile yetinilmiştir.

Yaptığımız araştırma neticesinde ülkemizde Zirr b. Hubeyş ile ilgili sadece bir makale (İmam Zirr İbn Hubeyş- Ahmet Madazlı) ve bir ansiklopedi maddesi¹ düzeyinde çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Bu iki çalışmanın haricinde yurtdışında bir de Arapça makale (Dirâsetun Tahlîliyyetun Nâkidetun li İhtilâfi'l-Muhaddisîne Havle Sohbeti Zirr b. Hubeyş- Abdurrahman Seyd Sultân) tespit edilmiştir.

Zirr b. Hubeyş hicri 1. asırda henüz hadis ilimlerinin kendi sistematik evresine geçmediği bir dönemde yaşamıştır. Bu da Zirr b. Hubeyş ile ilgili bilgilere ulaşabilmemiz için birçok esere müracaat etmemizi zorunlu kılmıştır. Öncelikle Zirr'in yaşadığı tabiûn dönemi hakkında bilgi verirken “tarih”, konuyla ilgili kavramları değerlendirirken ise “hadis usûlü” eserlerinden faydalanılmıştır. Zirr b. Hubeyş'in kendi şahsı ile ilgili bilgiler başta olmak üzere hem onun hocalarının ve talebelerinin durumu araştırılırken hem de rivâyetlerinin isnâd analizi yapılırken çoğunlukla; İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, el-İclî'nin (ö. 261/875) *Marifetu's-Sikât*, İbn Ebî Hatîm'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *et-Tehzibu'l-Kemâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* ve *Tezkiretu'l-Huffâz*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *et-Tehzibü't-Tehzib* ve *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, isimli tabakât ve cerh tadil eserlerinden istifade edilmiştir. Zirr'in muhtevâ açısından bazı rivâyetlerini değerlendirirken de genellikle İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* ve Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* isimli şerh eserlerinden

¹ Tayyar Altıkulaç, “Zir b. Hubeyş”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013). 44/449.

istifade edilmiştir. Bu çalışmamızda el-Mektebetü's-Şâmile adlı programdan faydalanılmıştır. Bu programdan elde edilen malumatlar asıl kaynağına ulaşıp teyit edildikten sonra çalışmaya işlenmiştir.

Bu çalışma, Zirr b. Hubeyş'in sadece *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyetleri ekseninde yapılmıştır. *Kütüb-i Sitte*'de toplam yetmiş rivâyeti bulunan Zirr'in örneklem oluşturması açısından sadece yirmi bir rivâyetinin isnâd ve muhteva incelemesi yapılmıştır. Zirr'in *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyetlerinden hem istatistiksel veriler elde etmek için hem de isnâd şemalarının çıkarılması hususunda tamamından istifade edilmiştir. Ayrıca ele alınan konuyla direkt alakalı olan Zirr'in *Kütüb-i Sitte* dışındaki bazı rivâyetlerinden de istifade edilmiştir.

A- Tâbiûn Dönemi Kûfe'nin Sosyal, Siyâsî ve İlmî Durumu

İnsan sosyal bir varlık olması nedeniyle içinde yaşadığı ortamın kültürel yaşam şartlarından bağımsız değildir. Bu çevre şartları, insanın karakterini inşâ eden önemli unsurlardan biridir. Zirr b. Hubeyş, Kûfe'li bir tâbiüdür. Zirr'in şahsiyetinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması amacıyla onun yaşadığı Kûfe şehrinin sosyal, siyâsî ve ilmî durumu ile ilgili bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

a.a. Sosyal Durumu

Kûfe, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde kurulmuş ordugâh şehirlerden birisidir.² Şehir yaklaşık olarak m. 638 yılında kurulmuştur.³ Kâdisiye Savaşı sonrası geçici olarak ikâmet edilen Medâin şehrinde askerlerin iyi dinlenememesi sebebiyle yeni bir yer arayışına girildi. Zira bu bölgenin hem iklimi müsait değildi hem de oldukça fazla sivrisinek bulunmaktaydı.⁴ Bu nedenle durumu Hz Ömer'e bildiren Sa'd b. Ebî Vakkâs, yeni bir şehir bulması için görevlendirilmiştir.⁵ Hz. Ömer özellikle deve ve koyunların zarar görmeyeceği bir bölge tercih edilmesini,

² Ahmed b. Yahyâ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, nşr. Ömer Enîs et-Tabbâ' (Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, 1987), 387; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 4/491; İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Abdullah el-Kâdî-Muhammed Ebû'l-Fidâ, Yûsuf ed-Dekkâk (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 2/372; Hüseyin Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır* (Bursa-İstanbul: Emin Yayınları, 2006), 10.

³ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 387; Sevgi Badur, "Kûfe'nin Sosyal ve Kültürel Yapısına Genel Bir Bakış (7-10. Yüzyıl)" 2/4 (2016), 131.

⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 388; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/ 491.

⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 388; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/ 491; Casim Avcı, "Kûfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/339.

böylelikle develerin rahat ettiği iklimin Araplar için de elverişli olacağını bildirmiştir. Ayrıca yeni kurulacak olan şehirde, Medine ile arasındaki ulaşımın rahat sağlanabilmesi için arada nehir ve deniz gibi engellerin de bulunmaması gerektiği hususunda tenbihatta bulunulmuştur.⁶

Gerekli araştırmalar neticesinde Kûfe şehrinin kurulacağı yer tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yer, Fırat'ın batı kenarında, Hire'nin 5 km kuzeyinde, Necef ile Kerbela'nın arasında ve Bağdat'a ise 170 km uzaklıktadır.⁷

Orduyu, kuzey bölgelerinde yapacağı her savaş sonrası Medine'ye kadar götürüp getirmek meşakkatli olacaktı. Yeni kurulacak olan şehirle, yolda çok fazla zaman harcanmasının maliyet açısından hazineye yük olunmamasının ve askerlerin savaştıkları güçlerini yolda tüketmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Stratejik bir öneme de sahip olan bu yeni şehir farklı bölgelere yapılacak olan askeri seferler için önemli bir konumdadır. Seçilen bölgenin verimli tarım arazilerine sahip olması da şehrin gelişmesine katkı sağlamıştır.⁸

İlk olarak şehrin merkezine büyük bir camii inşâ edilmesi kararlaştırılmıştır.⁹ İnşa edilecek olan caminin büyüklüğü, mevcut asker sayısı baz alınıp kırk bin kişilik olarak tamamlanmıştır. Kuvvetli bir okçu tarafından caminin dört yönüne doğru oklar fırlatılmış ve yapılacak olan meskenlerin sınırları belirlenmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs tarafından caminin güneybatı yönünde, camiye yakın mesafede bulunan "Dâru'l-İmâre" inşâ edilmiş ve vali konağı olarak kullanılmıştır. Hz. Ömer'in emriyle caminin yanında "Künâse" denilen bir pazar yeri kurulmuştur. Bu mekânda hem ticaret yapılmış hem de ilmî tartışmalar, şiir ve mûsiki gibi kültürel faaliyetler icrâ edilmiştir.¹⁰

Sa'd b. Ebî Vakkâs, bundan sonraki süreçte şehrin belli bölgelerine farklı kabilelerin bir şekilde iskân edilmesi görevini Ebu'l-Heyyâc el-Esedî'ye vermiştir. Ebu'l-Heyyâc şehri dört bölgeye ayırmıştır. Cadde ve sokakları da bir ölçüye göre belli ettikten sonra kabileleri önceden tespit ettiği noktalara yerleştirmiştir.¹¹

⁶ Belâzûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 388; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/ 372.

⁷ Avcı, "Kûfe", 26/339; Badur, "Kûfe'nin Sosyal ve Kültürel Yapısına Genel Bir Bakış (7-10. Yüzyıl)", 131.

⁸ Avcı, "Kûfe", 26/339; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 8-10; Badur, "Kûfe'nin Sosyal ve Kültürel Yapısına Genel Bir Bakış (7-10. Yüzyıl)", 132.

⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/491.

¹⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/491.

¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/373; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 12.

Kûfe de her kabilenin kendilerine has mahallesi, mescidi ve “cibane” denilen mezarlığı bulunmaktaydı. Hatta Hristyanların ve Yahudilerin ibadethaneleri de bulunmaktaydı.¹²

Sa’d b. Ebî Vakkâs Arapları iki grup şeklinde Kûfe’ye yerleştirmiştir. Bu gruplardan birini Adnânîler, diğerini ise Kahtânîler oluşturmaktadır.¹³ Adnânîler kuzeyli-bedevisi Araplardır. Kahtânîler ise Yemenli Araplardır. Bunlara, güneyli-hadari Araplar da denmiştir. Sa’d b. Ebî Vakkâs bir kura neticesinde Kahtânîlere Fırat’ın doğusunu verirken, Fırat’ın batısını da Adnânîlere vermiştir.¹⁴ Bu şekilde yerleştirilen Araplar şehrin siyâsî, sosyal ve kültürel yapısına ileriki süreçte ciddi manâ da etki etmiştir. Ayrıca soy yakınlığı göz önünde bulundurularak kabileler birbirine yakın bir şekilde yerleştirilmiştir. Kısaca Kufê’ye yerleştirilmiş olan kabileler şunlardır: Hemdân, Mezhic, Himyer, Tayy, Eş’ar, Esed, Kureyş, Kinâne, Müzeyne, Temîm, Ribâb, Kays, Abdülkays, Kinde, Hadramut, Has’am, Kudâa, Mehre, Ezd, Becile, Huzâa, Ensâr, Bekr, Tağlib ve bir kısım Adnânîler. Adnânîler’in çoğunluğu Basra’da olmayı tercih ettiği için sayısal çoğunluk Kâhtânîlerde olmuştur.¹⁵

Kûfe’nin kurulduğu bölgede başta Araplar olmak üzere İranlılar ve Bizanslılar da bulunmakta idi.¹⁶ Birbirinden farklı dinlere, ırklara, kültürlere ve medeniyetlere sahip insanların bir arada bulunması, Kûfe’nin kozmopolit bir yapıya ulaşmasının temelini oluşturmuştur. Kozmopolit bir yapıya ulaşan şehir, zaman içerisinde göç almaya da devam etmiştir. Göçlerle nüfusu yüz binleri bulan Kûfe¹⁷ birçok farklı unsurun bir arada bulunması sebebiyle, kültürlerin buluşma ve kaynaşma merkezi haline gelmiştir.

a.b. Siyâsî Durumu

Kûfe, kendisinden bir yıl önce kurulan Basra şehriyle beraber yeni fethedilen bölgelerin idâre edildiği merkez haline gelmiştir. Bunun üzerine Kûfe, Sâsânî

¹² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, 2/372-373; Avcı, “Kûfe”, 26/339.

¹³ Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, 389.

¹⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, 2/372-373

¹⁵ Kahraman, *Kûfe’de Hadis: İlk Üç Asır*, 13.

¹⁶ Kahraman, *Kûfe’de Hadis: İlk Üç Asır*, 13.

¹⁷ Kahraman, *Kûfe’de Hadis: İlk Üç Asır*, 15.

döneminin önemli kültür ve sanat merkezleri kabul edilen Hire, Babil ve Medâin'den ciddi miktarda göç almıştır.¹⁸

Kûfe, kuruluşundan itibaren güneyli-kuzeyli, hadari-bedevi, Hristyan ve Yahudi, mevâli ve zimmi gibi birbirinden farklı toplulukları bir arada bulundurmuş olması sebebiyle de birçok siyâsî hareketliliğe ev sahipliği yapmıştır.¹⁹ Bu yaşanan önemli siyâsî hareketliliklere kısaca yer vermeye çalışacağız.

Hiz. Ömer'in hilâfeti döneminde kurulan Kûfe şehrinin yerini, Sa'd b. Ebî Vakkâs fetih ordusu komutanlığı sırasında tespit etmiştir. Hiz. Ömer'in emri ile bu şehri kurmuştur. Sa'd, Kûfe'nin aynı zamanda ilk vâlisi olmuştur. Fakat Kûfelilerin iyi namaz kıldırmadığı gerekçesiyle şikâyetle bulundukları Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı Hiz. Ömer azletmiş, onun yerine Ammar b. Yasir'i Kûfe'ye yeni vâli tayin etmiştir.²⁰ Ammar da tecrübesizlik gerekçesiyle yaklaşık iki yıllık vâliliği ardından görevden alınmış ve yerine Ebû Musa el-Eş'arî vâli tayin edilmiştir.²¹ Kûfeliler bu kez de Ebû Musa'nın oğlunu ticaret ile meşgul olduğunu²² gerekçe göstererek şikâyet etmiş, bunun üzerine görevden azledilen Ebû Musa'nın yerine Hiz. Ömer, Muğire b. Şube'yi tayin etmiştir.²³ Muğire b. Şube, iki yıldan fazla vâlilik yapmıştır. Hiz. Ömer haklı bir gerekçe olmaksızın azlettiği Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı tekrar vâli olarak Kûfe'ye tayin etmek istese de ömrü vefa etmediği için Hiz. Osmân'a bu tayinin gerçekleştirilmesi hususunda vasiyette bulunmuştur.²⁴

Kûfe halkı ilmî sahada önemli şahsiyetler çıkarmış olsa da, genel olarak bu halkın karakterinde vefasızlık ve kararsızlık var olmuştur. Sadece farklı ırk ve dindeki insanlarla değil, kendi ırkından ve dininden olan insanlara karşı da bu vefasızlık ve tatminkârsızlık örneğini sergilemekten geri durmamıştır.²⁵

Hiz. Osmân hilâfeti döneminde Sa'd b. Ebî Vakkâs tekrar vâlilik görevine getirildiyse de Sa'd ile beytü'l-mal sorumlusu İbn Mes'ud arasında cereyan eden

¹⁸ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 14.

¹⁹ Avcı, "Kûfe", 26/340.

²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/477; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 14-15.

²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/433.

²² Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 15.

²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/433.

²⁴ Avcı, "Kûfe", 26/340; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 15; Sevgi Badur, *Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 13.

²⁵ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 14.

tartışma²⁶ sebeyiyle halk ikiye bölünmüştür. Hz. Osmân bu durumun önüne geçmek maksadıyla Sa'd'ı azledip yerine Velîd b. Ukbe'yi tayin etmiştir. Velîd b. Ukbe ana bir Hz. Osmân'ın kardeşi olduğu için ilk defa kendi akrabasını yönetime alan hâlife Hz. Osmân olmuştur.²⁷

Hz. Osmân'nın hilâfedinin ilk altı yılı bolluk ve bereketle geçmiştir. İkinci altı yıllık döneminde ise fetih hareketlerinin azalması sebebiyle ciddi bir ekonomik kriz baş göstermiştir.²⁸ Velîd, görev yaptığı beş yıllık süre zarfında halkın sevgisini kazanmıştır.²⁹ Bir kısâs hadisesinde verdiği kararda isabet etmediğini düşünen öldürülen kişinin yakınları tarafından kendisine bir komplo kurulmuş, vâli içki içiyor diye çıkarılan yaygara sonrası Velîd görevden alınmıştır.³⁰ Yerine Saîd b. Âs getirilmiştir.³¹

Göreve atanan Saîd b. Âs Irak'ın fethinde bulunan kişilerin onurunu ve yetkisini korumayı kendisinin birinci önceliği olarak kabul etmiştir.³² Çünkü ekonomik olarak zayıflayan halk, gelirini sağlayabilmek için her türlü yola başvurur olmuştur. Vâli Saîd, Fırat ve Dicle arasındaki verimli tarım arazilerini Kureyşlilere devretmesi sonucu halk ile hâlifenin arasını daha da açmıştır.³³ Gelişen olaylar neticesinde Eşter'in önderlik ettiği bir muhâlif grup doğmuştur.³⁴ Sürgüne gönderilen bu muhâlif grup ıslâh olmamış,³⁵ bir süre sonra Kûfeliler de Basra ve Mısırlılar gibi muhâliflere katılmıştır. Bir istişâre için Medine'ye giden Vâli Sa'îd b. Âs'ın dönüşte Kûfe'ye girmesine müsaade etmeyen muhâlifler, bu gergin ortamın yumuşaması amacıyla Ebû Musa el-Eş'arî'nin tekrar vâli olmasını sağlamıştır. Eşter'in liderliğinde 35/656 yılında Medine kuşatılmış ve Hz. Osmân şehid edilmiştir.³⁶

²⁶ Sa'd b. Ebî Vakkâs, beytu'l-mal sorumlusu olan İbn Mes'ud'dan daha önce aldığı borcu ödeyecek durumda olmadığını söyleyince ikisinin arasında münâkaşa yaşanmıştır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/477

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/476-477.

²⁸ M. Mahfuz Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi* (Ankara: Ankara : Ankara Okulu, 2015), 25-27; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 18.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/477.

³⁰ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 17; Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 29.

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/3.

³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/5-6.

³³ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 18-19; Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 31-34; Badur, *Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)*, 14.

³⁴ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 36-38.

³⁵ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 38.

³⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/46-58; Avcı, "Kûfe", 26/340.

Hız. Osmân'ın şehâdetinden sonra hâlife seçilen Hız. Ali, öncelikle oluşan kargaşa ortamını dağıtması ve Hız. Osmân'ın katillerinin cezalandırılması talebi ile karşılaşmıştır. Hız. Ali bunun hali hazırda mümkün olmadığını³⁷ söylese de bir fayda sağlamamıştır. Ümeyye Oğulları ise Hız. Osmân'ın kanının hesabının sorulmasını bahane ederek ellerinden çıkan iktidarı tekrar elde etmek için Hız. Ali'ye baskılarını arttırmıştır.³⁸

Hız. Âişe'nin Talha ve Zübeyr ile birlikte Hız. Osmân'ın kanının hesabının sorulmadığı gerekçesiyle topladığı ordu ile Basra'ya doğru yola çıktığı haberini alan Hız. Ali, Muâviye için hazırlattığı orduyu Basra'ya doğru yönlendirmiştir.³⁹ Kûfe vâlisi Ebû Musa da Hız. Ali'nin destek talebine kayıtsız kalınca azledilmiştir.⁴⁰ Yerine Karaza b. Kâ'b el-Ensârî getirilmiştir.⁴¹ Pek de savaşma taraftarı olmayan bu her iki grup, arabulucuların devreye girmesiyle barışın sağlanması durumunda sıranın kendilerine geleceğini ve idâm edileceklerini anlayan Hız. Osmân'ın katilleri, her iki orduyu birbirine kışkırtarak savaşı başlatmış ve bu savaş neticesinde on üç bin kişi ölmüştür.⁴² Bu savaş Hız. Âişe'nin devesinin etrafında cereyan ettiği için İslam tarihinde "Cemel Savaşı" olarak isimlendirilmiştir.⁴³

Hız. Ali, devletin yönetim merkezini Kûfe'ye taşıyarak⁴⁴ bir ordu hazırlayıp Muâviye'nin üzerine doğru hareket etmiştir. Hız. Ali, Muâviye'nin ordusu ile Fırat nehrinin batı yakasında karşılaşmıştır. Sıffin Savaşı'nı kazanmak üzere olan Hız. Ali, Muâviye'nin Kur'an yapraklarını mızraklarının ucuna takıp⁴⁵ "aramızda Kur'an hakem olsun" talebine istemese de uymak zorunda kalmıştır. Hız. Ali'nin bu kararı, binlerce Kûfelinin ondan ayrılmasına sebep olmuştur. Böylelikle "Hâricîler" denen bir grup oluşmuştur. Hız. Ali, Hâricîlerden olan İbn Mulcem tarafından 40/661 yılında Kûfe camiinde şehit edilmiştir.⁴⁶

³⁷ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 54.

³⁸ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 25; Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 53.

³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/99-100; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 25; Badur, *Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)*, 15.

⁴⁰ Ahmed b. Yahyâ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1996), 3/31.

⁴¹ Avcı, "Kûfe", 26/340; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 28; Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 60.

⁴² Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 28.

⁴³ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/23.

⁴⁴ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 65.

⁴⁵ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 68.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/254; Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 30.

Hız. Ali'nin şehâdetinden sonra Mekke, Medine ve Irak'tan Hız. Hasan'a biât edenler artmıştır.⁴⁷ Suriye ve Mısır'ı elinde bulunduran Muâviye biât etmediği gibi kendisini hâlîfe ilan etmiştir. Hız. Hasan savaşlardan yorulan Kûfelilerden o güveni alamadığı için Muâviye ile savaşmak istememiştir. Muâviye'nin bir ordu hazırlayıp Kûfe'ye doğru yola çıktığını öğrenen Hız. Hasan vâlılere emrederek bir ordu hazırlamalarını istemiştir. Hazırlanan yaklaşık kırk bin kişilik ordu komutanı Ubeydullah b. Abbâs da saf değiştirince, kimseye güvenilmeyeceğini anlayan Hız. Hasan, Muâviye ile bazı şartlar konusunda⁴⁸ anlaşarak hilâfeti kendisine vermiştir. Netice olarak Hız. Hasan Muâviye'ye biât etmiştir.⁴⁹

Muâviye, veliaht olarak oğlu Yezid'i ilan edince; Hız. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr gibi önemli sahâbîler Muâviye'nin hilâfet kurumunu saltanata çevirdiğinden dolayı bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır. Hız. Hüseyin ile Muâviye arasındaki olayın da bu sebepten cereyan ettiği düşünölmektedir.⁵⁰

Kûfe'nin önde gelenlerinden olan Süleyman b. Sürad, şebes b. Rib'î, Müseyyib b. Neceb ve Rifâ'a b. şeddâd Mekke'de bulunan Hız. Hüseyin'e Kûfe'ye geldiğinde ona biât edeceklerini elçilerle bildirmiştir.⁵¹ Fakat Hız. Hüseyin onların bu dediklerine inanmadığı için ilk başta bu teklifi ciddiye almamıştır. Bir yandan da Kûfe'nin genel kanaatinin ne olduğunu öğrenmek amacıyla Müslim b. Âkil'i Kûfe'ye göndermiştir. Eğer söz verdikleri gibi bir durum varsa kendisi adına biât almasını tenbihlemiştir.⁵² Binlerce kişiden biât alan Müslim b. Âkil, durumu Hız. Hüseyin'e haber vermek için mektup yollamıştır. Durumdan haberdar olan Yezid'in Kûfe vâlısi Ubeydullah b. Ziyâd, sert tedbirler uygulayarak halkı biâtten vazgeçirmiştir. Müslim'i de yakalayarak öldürtmüştür. Müslim b. Akil'in daha önce göndermiş olduğu olumlu mektup henüz kendisine ulaşan Hız. Hüseyin, yeni gelişmelerden haberdar olamayarak etrafındakilerle beraber Kûfe'ye doğru yola çıkmıştır.⁵³ Yolda karşılarına çıkan kişilerden gelişmeleri öğrenen Hız. Hüseyin geri dönmek istese de Müslim'in oğulları babalarının intikamını almak istediklerini söyleyince yollarına devam etmişlerdir. Hız. Hüseyin, Kerbelâ denen mıntıkaya

⁴⁷ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/278.

⁴⁸ Badur, *Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)*, 18.

⁴⁹ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*, 32-33.

⁵⁰ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 127-128.

⁵¹ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 130; Badur, *Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)*, 21.

⁵² Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/370; Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 132.

⁵³ Kahraman, *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*.

geldiklerinde vâli Ubeydullah'ın görevlendirdiği Ömer b. Sa'd komutasındaki ordu tarafından ailesi ve yakınlarıyla birlikte 10 muharrem 61/10 Ekim 680 yılında şehid edilmiştir.⁵⁴

a.c. İlmî Durumu

Kûfe şehri, hem Siyâsî hem de sosyal açıdan pek çok olaya şahit olunan bir şehir olmuştur. Bu hareketlilik haliyle ilmî ve kültürel alanda da kendini etkili bir şekilde hissettirmiş ve şehir adeta cazibe merkezi haline gelmiştir.

Kûfe'deki ilmî faaliyetlerin başındaki kişi, Hz. Ömer zamanında görevlendirilen Abdullah b. Mes'ud olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) eğitiminden geçen İbn Mes'ud, Kûfe'de her alanda öğrenci yetiştirmiştir.⁵⁵ Sa'd b. Ebî Vakkâs tarafından yaptırılan Kûfe Camii, ibadetin yanı sıra İbn Mes'ud tarafından ders halkaları oluşturularak eğitim faaliyetlerinin de icra edildiği bir okul fonksiyonuna sahip olmuştur.⁵⁶

İbn Mes'ud, Kûfe Camiinde oluşturduğu ders halkalarıyla Kûfe'de özellikle tefsir, hadis, fıkıh, kıraat ve dil alanında önemli âlimler yetişmiştir.⁵⁷ Nitekim tefsir alanında Alkame b. Kays, Mesrûk b. Ecda, Esved b. Yezid, Mürre b. Tâyyib, Saîd b. Cübeyr, İbrahim en- Nehaî, Amir b. Şerahil; hadis alanında Amir b. Şerahil eş-Şabî, Ebû İshâk es-Sebiî, Ebûbekir b. Ebî Şeybe ve Zirr b. Hubeyş; kıraat alanında ise Âsım b. Behdele, Ebû İshâk es-Sebiî, A'meş, Hamza b. Habib, Hafs b. Süleyman, Ali b. Hamza el-Kisaî ve Ebûbekir b. Ayyaş gibi meşhur tâbiî âlimler çıkmıştır.⁵⁸

Kûfe'deki ilimler sonraki dönemlerde, İbn Mes'ud'un düşünce sistemi etrafında şekillenmiştir. Bu düşünce sistemi "Kûfe ekolü" olarak adlandırılmıştır. Hanefî mezhebi de bu düşünce sisteminden etkilenip gelişen bir ameli mezhep olmuştur.

Kûfe, çok kısa bir zaman içerisinde muhtelif ilimlerin hemen bütün alanlarıyla birbirine karşıt düşünceler üretebilen kişi ve grupların merkezi haline gelmiştir. Buna binâen Kûfe, i'tikadi açıdan ehl-i sünnet düşüncesinin yanı sıra

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/442;

⁵⁵ Ali Yüksel, "İslam Hukuk Tarihinde Kûfe'nin Yeri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 2168.

⁵⁶ Yüksel, "İslam Hukuk Tarihinde Kûfe'nin Yeri", 2169.

⁵⁷ Avcı, Casim, "Kufe", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26/26/342; H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 101.

⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/336; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/ 167

Hâricî, Şîf ve Mürci’i düşüncesinin önemli şahsiyetlerinin yetiştiği yer olmuştur. Fıkhi açıdan ehl-i reye ev sahipliği yaptığı gibi, ehl-i hadis düşüncesindeki şahsiyetleri de ağırlamayı ihmal etmemiştir.⁵⁹

B- Konu ile İlgili Kavramlar

Çalışmamıza konu olan Zirr b. Hubeyş bir anlamda muhadramdır. Bu nedenle muhadram kavramını ele almadan önce bu kavramla alakalı görünen sahâbe ve tâbiîn kavramlarını da ele almamız gerekmektedir. Çünkü muhadram bir yönüyle sahâbeye benzemektedir. Diğer bir yönü ile de tâbiûna benzemektedir.

b.a. Sahâbe

Lügâtte sahâbe sözcüğü, “صحب يصحب” fiilinin “صحبة” kökünden türemiştir. “صَحَابَةٌ” kelimesi çoğul, “صحابي” ise tekili ifade etmektedir. Anlam olarak birisiyle arkadaş olmak, dostluk etmek, refakat etmek ve beraber bulunmak gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰ es-Sehâvi, (ö. 902/1492) “الصحبة” arkadaşlık kurulması için ne kadar süreye ihtiyaç varsa, o miktarda bir sürenin üzerinden geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla anlık bir birlikteliğin ya da bir ortamda bulunmanın mutlak anlamda arkadaşlık ifade etmeyeceği görüşündedir.⁶¹ Lügavî anlamda “صحبة” kelimesi Kur’ân’da bazı âyetlerde şu şekilde geçmektedir. Örnek olarak, Hz Peygamber’i (s.a.v) delilik ile ithâm eden müşriklere Allah cevaben “ما بصاحبكم من جنة” “Arkadaşınızda bir delilik yoktur” demiştir.⁶² Başka bir âyette “فاصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة” “Biri, amel defteri sağından verilenlerdir; ne mutlu o sağından verilenlere!” kitabı sağından verilecek olanlar, “Ashâb-ı meymene” olarak vasıflandırılarak övülmüştür.⁶³

⁵⁹ Hüseyin Kahraman, “Sosyal Değişim Sürecinde Kûfe Hadisçiliği”, *Marife* 2 (2006), 88.

⁶⁰ Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1993), 1/519; Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1995), 1/7.

⁶¹ Şemsuddin Ebu’l Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed Sehâvî, *Fethu’l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadis*, thk. Abdulkerim b. Abdullah b. Abdurrahman El-Huzeyr - Muhammed b. Abdullah b. Fuheyd Âli Fuheyd (Riyad: Mektebetu Dâru’l Minhac, 2005), 4/8; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe*, 1/7.

⁶² *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Sebe’ 34/46.

⁶³ Vâkıa 56/8.

Istilahî anlamda sahâbe kelimesini tanımlayanların ilki tâbiûndan sayılan Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) olmuştur. İbn el-Müseyyeb sahâbeyi şöyle târif etmiştir: “*Sahâbe, Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanında en az bir veya iki yıl ikâme eden ve onunla bir veya iki kez gazveye çıkan kişilerdir.*”⁶⁴ Bu tanım, sahâbe kavramının alanını oldukça daraltmıştır. Çünkü Hz. Muhammed’e (s.a.v) sahâbî olmak yüce bir şereftir. İnsanın ahlâkî yapısının ortaya çıkması için makul bir zaman geçmesi gerektiği ön kabulünden hareketle sahâbî sayılacak kişilerin belirlenmesinde bir veya iki yıl gibi uzun bir sürenin dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁵ Fakat el-İrâkî (ö. 806/1404) bu rivâyetin senedinde bulunan İbn Ömer el-Vâkıdî’den (ö. 207/823) dolayı Saîd b. el-Müseyyeb’in görüşünü isnâdı itibariyle zayıf kabul etmektedir.⁶⁶ Bu görüş sahih olsa bile Hz. Peygamber (s.a.v) ile görüşüp yanında uzun zaman kalma imkânı bulamayan birçok kişiyi dışarıda bırakmaktadır.⁶⁷ El-Vâkıdî ise; Hz. Peygamber’i (s.a.v) gören, bir gün veya bir gecelik süre miktarınca dahi olsa dinin emirlerini kavrayabilecek buluş çağına ulaşan kimse sahâbî olarak nitelendirilebileceği görüşündedir.⁶⁸ Hem el-İrakî⁶⁹ hem es-Suyûtî⁷⁰ (ö. 911/1505) bu görüşün sahih olmadığı kanaatindedirler. Çünkü El-Vâkıdî’nin bu görüşü genç sahâbîlerden olan Abdullah b. Abbâs, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i sahâbî tanımı dışında bırakmaktadır.⁷¹ Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) sahâbe tanımı ise Hz. Peygamber’i (s.a.v) bir yıl, bir ay, bir gün ve yahut bir saat kadar bile olsa görmesi onun sahâbî sayılmasına yeterli olur şeklindedir.⁷² Hadis âlimlerinin önde gelenlerinden olan Ali b. el-Medînî, (ö. 234/848) İbn Hanbel ve Buhârî, (ö. 256/870)

⁶⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye fî İlmi’r-Rivâye*, thk. İbrâhîm Hamdî El-Medenî - Ebû Abdillâh es-Sûrkî (Medine: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1938), 1/50; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisü’l-Hasîs Şerhu İhtisârı Ulûmi’l-Hadîs li’l-Hâfiz İbn Kesîr* (Beyrut: Kütübî’l-İlmiyye, 1951), 1/180; Ebû’l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin İrâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, thk. Abdüllatîf el-Hümeym - Mahir Yasin Fahl (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 2/125; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, 1/7.

⁶⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/50; İrâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/125; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, 1/8; Celâluddin Abdîrrahman es-Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyâd: Mektebetü’l-Kevser, 1994), 2/670.

⁶⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/50; İrâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/125; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, 1/8; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/670.

⁶⁷ Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/35/491-500.

⁶⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/50; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, 1/8.

⁶⁹ İrâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/126.

⁷⁰ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/669.

⁷¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/50; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, 1/8.

⁷² el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/50; Sehâvî, *Fethu’l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadis*, 4/8.

imân üzere ölme şartını ilave etmedikleri için Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra irtidât edenler de sahâbî sayılmıştır. Âmâ olan Abdullah İbn Ümmü Mektum gibi sahâbîleri de bu kapsamının dışında kalması hasebiyle bu tanım, diğer hadis âlimleri tarafından kabul görmemiştir.⁷³

Hadis âlimleri, Hz. Muhammed'i (s.a.v) Müslüman olarak gören herkesi sahâbî saymıştır. Muhaddislerin bu bakış açısı, usûl âlimlerinin sahâbe tarifine göre daha geniş ve daha kapsayıcı olmuştur. Usûl âlimlerine göre ise bir kişinin sahâbî sayılabilmesi için Hz. Muhammed (s.a.v) ile en az altı aylık bir arkadaşlığının olması gerekmektedir. Usûl âlimleri buna ek olarak, Hz. Peygamber'den (s.a.v) en az bir veya iki hadis rivâyet etmiş olması ve O'nun (s.a.v) ilim meclisine sık sık katılması gibi şartları öne sürmüştür. Dolayısıyla bir kişi Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına sadece iman etmek için gelip, imân ettikten sonra memleketine dönmesi halinde, usûl âlimlerince sahâbî olarak kabul görmemiştir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v) ile kısa süreli görüşmeye gelen kişiler sahâbe tanımının dışında kalmıştır.⁷⁴ Bu da bize usûl âlimlerinin sahâbe tarifinde hadis âlimlerine göre daha sınırlı bir kitleyi sahâbe saydığı göstermektedir.

Sahâbe kavramının ıstılahî manâsına en son şeklini veren ise muhaddis İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) olmuştur. İbn Hacer sahâbeyi, Hz. Muhammed'e (s.a.v) Müslüman olarak erişen ve Müslüman olarak ölen kişi olarak tarif etmiştir.⁷⁵ Bu tanım, muhaddislerin genel manâda kabul ettiği ve kriterlerini benimsediği bir tanım olmuştur.⁷⁶ Şöyle ki, sahâbî olmak için Hz. Peygamber'i (s.a.v) bir an bile olsa görmek yeterlidir. O'nun ile gazveye katılmak, uzunca bir meclis birlikteliği gerçekleştirmek şart değildir. Abdullah b. Ümmü Mektum gibi âmâ kişiler her ne kadar Hz. Peygamber'i (s.a.v) göremezse de Hz. Peygamber'in (s.a.v) onları görmesi onların sahâbî sayılması için yeterli görülmüştür.⁷⁷ Mekke'nin fethi ve Vedâ hacı gibi yoğun bir kalabalıktan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v) ile birebir görüşme imkânı

⁷³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kıfaye fî İlmi'r-Rivâye*, 1/51; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadis*, 4/9.

⁷⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 1/7.

⁷⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 1/7; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/667.

⁷⁶ Selman Başaran - Mehmet Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2010), 39; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 24.

⁷⁷ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadis*, 4/11; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/667.

bulamayan kişiler de sahâbî sayılmıştır.⁷⁸ Hz. Peygamber (s.a.v) henüz hayatta iken irtidât edip Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra tekrar imân eden kimseler için İmam Ebû Hanife (ö. 150/767) ve İmam Şâfiî, (ö. 204/820) o kişinin "sohbet"inin ortadan kalktığı görüşündedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendisine "tahnik"⁷⁹ yaptığı, kucağına alıp sevdiği ve kendilerine hayır duâda bulunduğu temyiz çağına henüz ulaşmayan çocuklar, mümeyyiz olduktan sonra Hz. Peygamber'i (s.a.v) görmezlerse onlar da sahâbî sayılmazlar.⁸⁰

Sahâbe, büyük fazilet sahibidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) arkadaşları ve yardımcılardır. Hz. Muhammed (s.a.v) ile birlikte birçok zorluk ve sıkıntıya göğüs germiş kişilerdir. Sahâbe, daha Mekke döneminin başından itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında saf tutmaya başlamıştır. Sahâbenin sayısı günden güne artmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte hicret etmiş, hicretten sonra da müşrikler ile yapılan savaşlarda ön saflarda yer almak için birbirleriyle yarışmıştır. Sahâbe, canları pahasına Hz. Peygamber'i (s.a.v) korumuş, O'nun getirmiş olduğu ilahi öğretiyi öğrenip O'nun vefatından sonra farklı coğrafyalara dağılmıştır. Sahâbe, Hz. Peygamber'den (s.a.v) öğrendiklerini, gittikleri yerlerde ders halkaları kurarak oradaki insanlara öğretme gayreti içinde olmuştur. İşte Ashâb-ı kirâm'ın tüm bu özverilerine karşılık Allah, Kur'an'ı Kerim'in bazı âyetlerinde onların faziletlerinden bahsetmiştir. Bu âyetlerden bazıları meâlen şöyledir:

*"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır."*⁸¹

*"Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur."*⁸²

⁷⁸ Efendioğlu, "Sahâbe", 35/491-500.

⁷⁹ Sözlükte "damak" anlamındaki hanek kökünden türeyen tahnik terim olarak "ağızda yumuşatılan hurmanın veya bal gibi tatlı bir maddenin yeni doğmuş ve henüz süt emmeye başlamamış bebeğin damağına sürülmesi" demektir. Kelime, tahnik uygulamasında hurmanın damakta ezilmesini ifade ettiği gibi bu işin eğitimle ilgili yönüne de işaret eden bir mâna taşımaktadır. Bkz. Zekeriya Güler, "Tahnik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/34/416.

⁸⁰ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadis*, 4/11; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, 2/668.

⁸¹ Âl-i İmrân, 3/110.

⁸² Tevbe, 9/100.

*“Allah’ın lütuf ve rızâsının peşine düşerek Allah’a ve resulüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar dosdoğru kimselerdir.”*⁸³

H. Peygamber (s.a.v) ise ashâbının fazileti ile ilgili şöyle demiştir:

*“Ümmetimin en hayırlısı içinde bulunduğum nesildir; Sonra onları takip edenler, Sonra onların ardından gelenlerdir.”*⁸⁴

*“Ashâbıma dil uzatmayın. Siz, Allah yolunda Uhud Dağı kadar altın infak etseniz yine de onların sevaplarına ve amellerine yetişemezsiniz.”*⁸⁵

Sahâbenin bilinme yollarının neler olduğu ile ilgili bilgileri kısaca zikretmek faydalı olacaktır. Bu kriterlerin birincisi; tevâtür yoluyla bilinmesi, örneğin aşere-i mübeşşere bu yolla bilinir.⁸⁶ İkincisi; meşhur haber ile bilinmesidir ki, Dımâm b. Sa’lebe ve Ukkâşe b. Mıhsan bu yolla bilinir. Üçüncüsü; ahâd haber ile bilinmesi, sahâbî olduğu bilinen birinin bir başkasına “falanca kişi sahâbîdir” demesi yoluyla bilinir. Dördüncüsü; sahâbîlerle görüşen ve kendisine güvenilen birinin haber vermesi ile bilinir. Beşincisi; güvenilir birisinin kendisinin sahâbî olduğunu bildirmesi ile bilinir, fakat bu iddiâ da bulunacak kişinin h. 100-110 yılları öncesinde bu iddiasını dillendirmiş olması gerekmektedir.⁸⁷

Bir kişinin sahâbî olup olmadığının bilinmesi son derece önemlidir, çünkü sahâbe adil sayılmıştır. Sahâbî olduğu tespit edilen birisinin rivâyet etmiş olduğu bir hadis bile, hadis âlimlerince makbûl görülmüştür.⁸⁸

Zirr b. Hubeyş’in sahâbî olduğunu düşünen bazı kişiler olmuştur. Onlar, Zirr’in özellikle Darimî’nin *Sünen*’inde geçen bir rivâyetini delil olarak kabul

⁸³ Haşr, 59/8.

⁸⁴ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), 3/1335; Müslim b. Haccâc Ebu’l-Hasen el-Kuraşî en-Neysabûrî Müslim, *Sahih-u Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1991), 4/1962; Suleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-u Ebî Dâvûd*, thk. Şu‘ayb el-‘Arnavût (Dimaşk: Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 2009), 7/52.

⁸⁵ Buhârî, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 5; Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 54; Ebû Dâvûd, “Kitâbu’s-Sünne”, 11.

⁸⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/52; Irâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/128; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/672; Başaran - Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 40.

⁸⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi’r-Rivâye*, 1/52; Irâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/128; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/672; Başaran - Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 40.

⁸⁸ Başaran - Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 40.

etmişlerdir.⁸⁹ Söz konusu bu rivâyet şöyledir: Zirr b. Hubeyş: “Kim geceyi ihya etmek niyetiyle *Kehf sûresinin son kısmını okursa, geceyi ihya etmek üzere uyanır*” demiştir. Bunun üzerine öğrencisi İbn Ebî Lübâbe de: “*Tecrübe ettik ve böyle olduğunu gördük.*” demiştir.⁹⁰ Bu rivâyeti Zirr’in sahâbî olduğuna yönelik delil kabul edenler, Zirr’in bunu doğrudan Hz. Peygamber’den aldığını düşünmektedirler.⁹¹ Oysaki bu rivâyet hem isnâdından dolayı zayıf, hem de mevkuf olarak değerlendirilmektedir.⁹² Zirr’in sahâbî olduğunu düşünenlerin başka da bir delil getirdikleri görülmemektedir.

Zirr b. Hubeyş eğer sahâbî olsaydı bunun bilinmesi zor olmazdı. Tamamını sahâbîlerden rivâyette bulunduğu *Kütüb-i Sitte*’deki yetmiş rivâyetinin bize ulaştığı gibi Hz. Peygamber’i gördüğüne, işittiğine ve ondan hadis aldığına dair rivâyetleri de bizlere kadar ulaşmış olacaktı. En azından Zirr’in sahâbî olduğunu bilen biri haber verecekti. Fakat bu doğrultuda bir bilgiye ulaşılammıştır. Saydığımız bu hususlar Zirr’in sahâbî olmadığını göstermektedir.

b.b. Tâbiûn

Tâbiûn kelimesi, “تابع” kökünden gelmektedir. lügâtte, bir şeyi takip etmek, birinin peşinden gitmek ve araştırmak gibi anlamlara gelmektedir. Çoğul anlam için “تابعون” kelimesi kullanılırken, müfredi için ise “تابعي” kelimesi kullanılmıştır. Tâbiî kelimesi ism-i fâil kalıbından olması hasebiyle, “öncekini takip eden” anlamı taşımaktadır.⁹³

Tâbiî kelimesi ıstılâhî olarak ise; Müslüman olarak sahâbeyi gören, sahâbeye arkadaşlık eden, onlardan hadis rivâyet eden ve iman üzere ölen kişi anlamına gelmektedir. Tâbiûn kavramı için iki temel farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilki Hâkim en-Neysâburî’nin (ö. 405/1014) görüşüdür. Hâkim; tâbiûnu, sahâbeyi görenler olarak tanımlamıştır. Hâkim’in bu görüşünün yetersiz olduğunu belirten el-

⁸⁹ Abdurrahman Abdu’n-Nasr Seyd Sultân, “Dirâsetun Tahlîliyetun Nâkidetun Li İhtilâfî’l-Muhaddisîne Havle Sohbeti Zirr b. Hubeyş”, *Mecelletu Câmiatu’l-Kudsu’l-Meftûhatun Li Ehbâsi ve’d-Dirâsât* 44/2 (Mart 2018), 174.

⁹⁰ Abdullah b. Abdurrahmân Dârimî, *Sünen*, thk. Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî, (Riyad: Dâru’l-Muğnî, 2000) 4/2143; Bayram Kanarya, *Sûre ve Ayetlerin Faziletleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 79.

⁹¹ Sultân, “Dirâsetun Tahlîliyetun Nâkidetun Li İhtilâfî’l-Muhaddisîne Havle Sohbeti Zirr b. Hubeyş”, 174.

⁹² Dârimî, *Sünen*, 4/2143.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 8/27; Mahmûd b. Ahmed Tahhân, *Teyşîru Mustalahi’l-Hadîs* (Riyâd: Mektebetü’l-Me’ârif, 1996), 1/202.

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tâbiûnu, sahâbeyi gören ve onlarla arkadaşlık da yapan kişi olarak tanımlamıştır. el-Hatîb'in yaptığı tanım, Hâkim'in tanımına ilave olarak "arkadaşlık etmek, beraber zaman geçirmiş olmak" şartı olmuştur. Nitekim el-Hatîb el-Bağdâdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şânının yüceliğinden dolayı, O'nu gören herkesin sahâbî sayılmasına yettiğini ifade ederek, sahâbe olmak ile tâbiî olmanın aynı şey olmadığını dolayısıyla tâbiî olunması için sahâbe ile daha fazla zaman geçirmek gerektiği görüşünde olmuştur. el-Hatîb'in görüşü daha dar bir çerçeve oluşturması sebebiyle genel olarak tercih edilen görüş Hâkim'in görüşü olmuştur. Çünkü sahâbe ile arkadaşlık etme şartı olursa, binlerce kişi tâbiûn kavramı dışında kalacaktır. Bu sebeple sahâbeyi görenlerin tâbiûn kavramı kapsamında sayılması için yeterli görülmüştür.⁹⁴ Ayrıca sahâbeden sonra gelen nesile tâbiûn adının verilmesinde onların sahâbenin yaşayış tarzını benzemesinden kaynaklandığı da düşünülmektedir.⁹⁵

Tâbiûn dereceleri hakkında farklı görüşler vardır. Nitekim İbn Sâd (ö. 230/845) tâbiûnu dört tabakada zikrederken, Müslim (ö. 261/875) üç tabakaya ayırmayı uygun görmüştür. Tâbiûnun tabakaları hususunda en tafsilâtlı değerlendirmeyi Hâkim en-Neysâburî yaparak tâbiûnu onbeş kategoride sınıflandırmıştır. Hâkim'in yaptığı sınıflandırma şöyledir:

Birinci tabaka, Sa'id b. el-Müseyyeb, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (ö.82/701), Kays b. Ebû Hâzim (ö.97/715?), Kays b. Ubâd (ö.97/715), Ebû Osmân en-Nehdî (ö.100/718), Ebû Recâ el-Utâridî (ö.105/723) bu kategoride zikredilenler aşere-i mübeşşereyi görenlerdir. Hâkim'in bu kategoride Sa'id b. el-Müseyyeb'i saydığı için eleştirilmiştir. Çünkü Sa'id b. el-Müseyyeb Hz. Ömer'in zamanında doğmuştur ve Hz. Ebûbekir ile karşılaşmamıştır.

İkinci tabaka, Alkame b. Kays (ö.62/682), Mesruk b. Ecda (ö.63/683), Esved b. Yezîd (ö.75/694), Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö.94/712), Harice b. Zeyd(ö.99/717) gibi isimlerden oluşmaktadır.

⁹⁴ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân eş-Şehrazûrî İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadîs*, thk. Nûreddîn 'İtr (Dîmaşk: Dâru'l-Fikr, 1986), 1/302; Irâkî, *Şerhu't-Tabsire ve't-Tezkire*, 2/159; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n- Nevevî*, 2/699; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî İbn Cemâ'a, *el-Menhelu'r-Ravî fî Muhtasar 'Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevi*, thk. Muhyî'd-Dîn Abdurrahman Ramadân (Dîmaşk: Dâru'l Fikr, 1986), 1/114; Talat Koçyiğit, "Hadis İstîlahları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 146 (1980), 411; Seyit Avcı, "Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2005), 152; Başaran - Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 79; Yücel, *Hadis Tarihi*, 30-31.

⁹⁵ Arif Ulu, *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006), 3.

Üçüncü tabaka, Amîr b. Eş-Şa'bi (ö.103/722), Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe (ö.89/707) , Şureyh b. Hâris (ö.80/699) ve akranlarıdır.

Onbeşinci tabaka, Mekke'den Ebû't-Tufeyl'e, Medine'den Sâib b. Yezîd'e, Basra'dan Enes b. Mâlik'e, Kûfe'den Abdullah b. Ebû Evfâ'ya, Mısır'dan Abdullah b. Hâris b. Cez'e, Şam'dan Ebû Ümâme el-Bâhilî'ye mülâki olanlar ise bu tabakadan kabul edilmiştir.⁹⁶

İlk üç tabaka ile ilgili bu değerlendirmeyi yapan Hâkim, ilk üç tabaka ile onbeşinci tabaka arasındaki tabakalar ile ilgili örnek vermemiştir.

Müslümanların fazilet bakımından en üstünü sahâbedir. Üstünlük bakımından sahâbeden sonraki nesil ise tâbiûn neslidir. Tâbiûn, Hz. Peygamber'in (s.a.v) zamanına tanıklık eden, vahiy eşliğinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) eğitim ve terbiyesinden geçen, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini koruyan ve sonraki nesillere aktaran sahâbeden istifâde eden nesildir. Hz. Rasûlullâh (s.a.v), tâbiûnun faziletine binâen; “*Ümmetimin en hayırlısı içinde bulunduğum nesildir; Sonra onları takip edenler, Sonra onların ardından gelenlerdir*” demiştir.⁹⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v) asrından hareketle bir önceki nesil, sonraki nesilden fazilet bakımından üstündür.

Tâbiûn içinde muhadram denen bir grup vardır ki, bu grup özel bir gruptur. Muhadramın konumu hakkında tartışmalar olsa da, sahâbeden sonra tâbiûndan önce geldiği muhakkaktır. Ahmed b. Hanbel, tâbiûn içinde faziletli kişilerden sözederken muhadramundan olan Zirr b. Hubeyş, Ebû Osmân en-Nehdi, Alkame b. Kays ve Mesruk'u da zikretmiştir. Bu da muhadramunun tâbiûn tabakasındaki konumuna ve önemine binâen önemli bir işarettir.⁹⁸ Zirr b. Hubeyş, Câhiliye'yi idrak etmiş olmasına rağmen sahâbeden değil de tâbiûn tabakasından değerlendirilmiştir. Tâbiûn tabakası içerisinde de kibâr-ı tâbiûndan kabul edilmiştir.⁹⁹

⁹⁶ Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*, thk. Muazzam Hüseyin (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977), 1/42 ; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadis*, 1/302; İbn Cemâ'a, *el-Menhelu'r-Ravî fî Muhtasar 'Ulûmi'l-Hadisî'n-Nebevî*, 1/114; Irâkî, *Şerhu't-Tabsire ve't-Tezkire*, 2/161; Suyûtî, *Tedribu'r-Ravî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/699; Avcı, “Tâbiûn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”, 154.

⁹⁷ Ebu Abdillâh en-Nîsâbü'rî Hâkim, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977), 1/41; Buhârî, “Fedâilu's-Sahâbe”, 5; Başaran - Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 80.

⁹⁸ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadis*, 1/305; İbn Cemâ'a, *el-Menhelu'r-Ravî fî Muhtasar 'Ulûmi'l-Hadisî'n-Nebevî*, 1/114-115; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadis*, III,112; Suyûtî, *Tedribu'r-Ravî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/699.

⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/522.

b.c. Muhadramûn

Muhadram kelimesi “مخضرم” lügatte ismi mef’ul kalıbından gelmektedir. Suyu çok olan kuyu, suyu çok olan deniz, nesebi belli olmayan çocuk, çokça geniş olan şey, fazlaca hediye veren kişi, acı mı tatlı mı olduğu belli olmayan su, babası beyaz çocuğu ise siyahi olan, erkek veya dişi hayvana ait olduğu bilinmeyen et¹⁰⁰ ve sünnet olmamış kişi gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰¹

Lügatteki anlamlarına baktığımızda muhadram kavramının genel olarak bir belirsizlik halinde kullanıldığını söyleyebiliriz. Bir de Müslümanlar, müşrik kabileleriyle savaşırken o kabilelerdeki Müslümanlar develerinin kulağının kenarını keserek bir âlâmeti farika oluşturmuşlardır. Böylece müşrik kabilelerle yapılan savaşlarda, kabilenin içindeki Müslümanların fark edilmesi kolaylaşmıştır.¹⁰² Bazıları ise muhadram kavramını, küfür halinden vazgeçip İslâm’a dönen kişi olarak da tarif etmiştir.¹⁰³

Muhadram kavramının lügat ve hadis âlimleri tarafından farklı ıstılâhî târifleri yapılmıştır. Lügat âlimleri muhadram kavramını, “*ömrünün yarısını Câhiliye’de diğer yarısını da İslâm’da geçiren kimsedir.*” şeklinde tanımlamıştır.¹⁰⁴ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere lügat âlimlerinin önceliği, kişinin Câhiliye zamanına tanıklık ederek ömrünün yarısını Câhiliye’de, diğer yarısını da İslâm’da geçirmiş olmasıdır. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.v) ile veya sahâbe ile görüşüp görüşmemesi lügat âlimlerince önemsenmemiştir.

Hadis âlimleri ıstılâhî manâda muhadram kavramına birbirinden farklı tanımlar yapmıştır. Nitekim Hâkim en- Neysabûrî bir tanımında: “*Hem Câhiliye hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v) zamanını idrak ettiği halde O’nu göremeyen kişi,*” derken, diğer tanımında ise “*Câhiliye’yi idrak ettiği halde Hz. Peygamber’e (s.a.v) mülâki olamayıp O’nun vefatından sonra sahâbeye ulaşarak iman eden kimsedir.*”

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 12/185; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Eyyûb el-Kâhirî eş-Şâfi’î Burhânuddîn el-Ebnâsî, *eş-Şeze’l-Feyyâh min ‘Ulûmi İbni’s-Salâh*, thk. Salâh Fethî Hilel (Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, 1998), 2/526.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 12/184-186; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/705; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 191.

¹⁰² Hâkim, *Ma’rifetü Ulûmi’l-Hadis*, 1/45; Irâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/166; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/705.

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 12/186.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, XII,185; Irâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/165; Sehâvî, *Fethu’l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadis*, III,111; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/706; Burhânuddîn el-Ebnâsî, *eş-Şeze’l-Feyyâh min ‘Ulûmi İbni’s-Salâh*, 2/526.

şeklinde târif etmiştir.¹⁰⁵ İbn Salâh da (ö. 643/1245) “*Câhiliye ve Hz. Peygamber (s.a.v) dönemini idrak ederek Müslüman olmuş fakat O’nu görme fırsatına erişemeyen kimsedir.*”¹⁰⁶ diyerek kişinin muhadram sayılması için daha Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken her ne kadar onu görme fırsatı bulamasa bile O’na iman etmiş olması gerektiğini ifade etmiştir. Hâkim, kişinin muhadram sayılması için Câhiliye’yi idrak etmiş olması şartıyla Hz. Peygamber’in (s.a.v) vefatından sonra bile imân etmesini yeterli görmüştür. Fakat İbn Salâh, kişinin muhadram sayılması için Hz. Peygamber (s.a.v) henüz hayatta iken O’nu göremese bile O’na iman etmesi gerektiği şartını eklemiştir. İbn Salâh’a göre kişi Câhiliye dönemini idrak etmiş olsa bile, Hz. Peygamber’in (s.a.v) vefatından sonra imân etmesi durumunda tâbiûn tabakasından sayılmıştır.

Burhaneddin el-Halebî (ö. 841/1437), İbn Salâh’ın tarifindeki “Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında imân etme durumunu” muhadram olmak için bir şart olarak görmediğini, İbn Salâh’ın onu mutlak manâda kullandığını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Çünkü Cübeyr b. Nüfeyr Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında değil de, Hz. Ebûbekir’in hilâfeti döneminde iman ettiği halde muhadramdan sayılmıştır.¹⁰⁸ Burhaneddin Halebî’nin İbn Salâh’ın tarifiyle ilgili yaptığı bu değerlendirmeye bakılırsa, aslında İbn Salâh’ın görüşünün Hâkim en- Neysabûrî’nin görüşüyle paralellik arzettiğini ifade edebiliriz.

Hadis âlimlerinden Zeynuddin el-İrâkî (ö. 806/1403) ve Suyûtî de muhadramı genel anlamda Câhiliye’yi ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) dönemini idrâk edip Müslüman olduğu halde Hz. Peygamber’i (s.a.v) göremeyen kişi olarak târif etmişlerdir.¹⁰⁹ Bu görüşlerden hareketle denilebilir ki muhadram, Câhiliye’yi ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) zamanını idrak edip ona mülaki olamadığı halde iman eden kimsedir. Hadis âlimlerinin ortak görüşü de bu yönde olmuştur.

Kişinin muhadram sayılabilmesi için Câhiliye dönemini idrak etme şartı hemen hemen muhadramın tarifini yapan tüm âlimler tarafından zikredilmiştir. Halebî, Câhiliye döneminin ne kadar sürdüğüyle ilgili İrâkî’nin görüşü

¹⁰⁵ Hâkim, *Ma’rifetü Ulûmi’l-Hadis*, 1/44.

¹⁰⁶ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-Hadis*, 1/302.

¹⁰⁷ el-Halebî Burhaneddin Sibt İbnu’l-’Acemî, *Tezkiretu’t-Tâlibi’l-Mu’allem bi-Men Yukâlu Innehû Muhadram*, nşr. Abdulvehhab Abdulvahid el-Halicî (Delhi: Dâru’l İlmiyye, 1986), 10.

¹⁰⁸ Burhaneddin Sibt İbnu’l-’Acemî, *Tezkiretu’t-Tâlibi’l-Mu’allem bi-Men Yukâlu Innehû Muhadram*, 11.

¹⁰⁹ İrâkî, *Şerhu’t-Tabsire ve’t-Tezkire*, 2/165; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n- Nevevî*, 2/699.

doğrultusunda bir değerlendirmede bulunarak Mekke'nin fethine kadar devam eden bir süreç olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ Bi'setten sonra da Câhiliye dönemi henüz imân etmeyenler için devam etmiştir. Şöyle ki, İbn Abbâs babasının Câhiliye'de "*iskînâ ke'sen dihekâ*" dediğini aktarmıştır.¹¹¹ İbn Abbâs ise hicretten üç yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Sahîh-î Buhârî'de nakledilen bu rivâyet bize göstermektedir ki bu söz bi'setten sonra söylenmiştir. Netice olarak Câhiliye dönemi Mekke'in fethedildiği gün sona ermiştir. Çünkü Mekke halkı topyekûn Müslüman olmuştur.¹¹² Muhadram olabilmenin şartlarından biri olan Câhiliye'yi idrak etme durumu ortadan kalktığı için dolayısıyla muhadramlık da ortadan kalkmıştır.

Muhadramın konumu ile ilgili âlimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Muhadram, her ne kadar Hz. Peygamber'i (s.a.v) göremese bile Onunla aynı zamanda yaşadığı ve o manevi atmosferi gördüğü için fazilet bakımından sahâbeden hemen sonra geldiği kabul edilmiştir. Çünkü muhadramı sahâbelikten düşüren tek kusur, Hz. Peygamber'in (s.a.v) rû'yetinin noksanlığı olmuştur. Bu sebeple muhadramun, tâbiûn tabakasından sayılmaktadır. Yine de "*kibâru't-tâbiîn*" olarak taltîf edilmiştir. Çünkü tâbiûn, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra sahâbeyi görüp Müslüman olan kişidir. Fakat muhadram ise sahâbeye arkadaşlık eden ve Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken onu göremediği halde ona iman eden kişidir.¹¹³ İbn Abdilberr muhadramı sahâbeden kabul etse de âlimlerin ekseriyeti muhadramı tâbiûndan saymıştır.¹¹⁴

Muhadramun ile ilgili müstakil olarak ilk eser, Müslim b. Haccâc'ın (ö. 261/875) "*Kitâbu'l-Muhadramîn*" adlı kitabıdır. Hâkim en Neysâbü'rî "*Marîfetu 'ulûmi'l-Hadis*" isimli kitabında Müslim'in bu eserinden söz etmektedir. Fakat günümüze ulaşip ulaşmadığı bilinmemektedir.¹¹⁵ Müslim'in hayatı ve eserleri ile ilgili çalışmalarıyla ünlenen Hasan Mahmud Selmâni, onu Müslim'in kayıp kitapları

¹¹⁰ Burhaneddin Sıbt İbnü'l-'Acemî, *Tezkiretu't-Tâlibi'l-Mu'allem bi-Men Yukâlu Innehû Muhadram*, 11; Burhânuddîn el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-Feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh*, 2/526; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, II,706.

¹¹¹ " Bize doldun kadehler ver." Bkz. Buhârî, "Fedâilü's-Sahâbe", 56.

¹¹² Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/706.

¹¹³ Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/30/395; Avcı, "Tâbiûn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri", 155.

¹¹⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nümerî İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rîfeti'l-Ashab*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ciyl, 1992), 1/ 23.

¹¹⁵ Hâkim, *Ma'rîfetu 'Ulûmi'l-Hadis*, I,44; İbnü's-Salâh, *'Ulûmi'l-Hadis*, I,304; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, II,707; Irâkî, *Şerhu't-Tabsire ve't-Tezkire*, 2/166; Burhânuddîn el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-Feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh*, 2/525.

arasında zikrettiği ifade edilmiştir.¹¹⁶ Müslim b Haccâc, bu eser ile Muhadramûnun sayısını ilk tespit eden hadis âlimi olmuştur. Müslim, söz konusu eserinde toplam yirmi muhadram şahsın ismini zikretmiştir. Müslim'in tespit ettiği muhadramlar şunlardır: Abdu Hayr b. Yezîd el-Hayvânî, (ö. ?) Amr b. Meymûn el-Ezdî,¹¹⁷(ö. 74/693) Yüseyr b. Amr b.Cabir,¹¹⁸ (ö. 85/704) Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî, (ö. 80/699) Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî,¹¹⁹(ö. 96/714) Ebû Osmân en-Nehdî, (ö. 95/713) Ebû Râfi es-Sâyiğ, (ö. 90/708) Ebû Recâ el-Utâridî, (ö. 105/723) Ebu'l-Halâl el-Atekî, (ö.?) Esved b. Hilal el-Muharibî, (ö. 84/703) Esved b. Yezîd en-Nehaî, (ö. 75/694) Guneym b. Kays el-Kâ'bi, (ö. 90/708) Hâlid b. Umeyr el-Adevî, (ö. ?) Mâlik b. Umeyr, (ö. ?) Marûr b. Süveyd, (ö. ?) Mesud b. Hıraş, (ö. ?) Sümâme b.Hazn el-Kuşeyrî, (ö. ?) Süveyd b. Ğafle,¹²⁰ (ö. 81/700) Şüreyh b. Hânî, (ö. 78/697) Şübeyl b. Avf el-Ahmesî (ö. ?).¹²¹ Müslim, bu listeyi oluştururken herhangi bir ortak özellikten mi yoksa rastgele mi oluşturdu diye bakıldığında, aslında Mes'ud b. Hıraş hariç diğer hepsinin temel hadis eserlerinde rivâyetleri tespit edilen râvîler olduğu görülmektedir. O zaman denilebilir ki Müslim, kitabında daha çok muhaddis olan muhadram râvîleri bir araya getirmeyi amaçlamıştır.

Suyûtî ise Müslim'in verdiği muhadram sayısının az olduğunu, aslında sayının daha fazla olması gerektiğini belirterek Müslim'in yirmi kişilik listesine yirmi beş isim daha eklemiştir. Suyûtî'nin eklemiş olduğu kişilerle beraber muhadram sayısı kırk beşe yükselmiştir.¹²² Suyûtî "*Tedribu'r-Râvî*"de muhadramun ile ilgili bir eser yazacağını ifade etse de ¹²³ bu eseri yazıp yazmadığı bilinmemektedir. Günümüzde onun böyle bir eserine ulaşılmamıştır.

Burhaneddin el-Halebî Sıbt İbnu'l-Acemî'nin "*Tezkiretu't-Tâlibi'l-Mu'allem bi-Men Yukâlu Innehû Muhadram*" isimli eseri, muhadramun ile ilgi yazılıp günümüze ulaşan en kapsamlı eserdir. Bu eserde yüz elli beş muhadram şahsın

¹¹⁶ Bilgen, *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri*, 16-17.

¹¹⁷ Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 8/238.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/267; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 4/1583.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/224; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 2/583; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 7/241.

¹²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/190; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 2/679; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 3/189.

¹²¹ Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, 1/44; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/707.

¹²² Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/707.

¹²³ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/708.

biyografisi yer almaktadır. el-Halebî bu eserde önceki âlimlerin muhadram ile ilgili görüşlerinden de istifade etmiştir. Onların görüşlerine yer verip o görüşleri değerlendirmiştir. Bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde muhadram kavramı mahiyetinde cerayân eden tartışmalar vardır. İkinci bölümde ise muhadram şahısların kısa biyografilerine yer verilmiştir.¹²⁴

Abdullah b. Abdurrahman b. Ali ed-Denevşerî'nin (ö. 1025/1616) “*el-Beyân ve't-Tebyîn fî Zikri'l-Muhadramîn*” muhadram ile ilgili yazılan bir başka eserdir. Denevşerî, eserde muhadram ile ilgili kavramların tartışmalarına yer vererek sadece Müslim'in verdiği muhadram isimleri ile yetinmiştir. Bu eser el yazması olup lâleli kütüphanesinde bulunmaktadır.¹²⁵

Bu güne kadar en fazla muhadram biyografisine sahip olan eser, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) “*el- İsbâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*” adlı eseri olmuştur. Aslında bu eser, sahâbîleri tespit etmek amacıyla yazılmış eserdir. Fakat müellif ek olarak muhadramları da bu çalışmaya dahil etmiştir. İbn Hacer, muhadram şahısların biyografisinden sözederken “*leyse lehu sohbetun*”, “*edreke'l-Câhiliyye*” ve “*kâne Câhiliyyen*” ifadesi ile onları sahâbeden ayırmıştır.¹²⁶ İbn Hacer'in, bu eserinin üçüncü bölümünde 1400'e yakın kadın ve erkek muhadram şahsın biyografisine yer verdiği tespit edilmiştir.¹²⁷ Dolayısıyla muhadram ile ilgili günümüze kadar ulaşan en kapsamlı çalışmanın İbn Hacer'in bu çalışması olduğu ifade edilebilir.

Buraya kadarki çalışmamızda sahâbe, tâbiîn ve muhadram kavramlarını ele aldık. Sahâbe ve tâbiîn kavramlarının muhadram kavramı ile olan münasebetine değindik. Muhadramun ile ilgili yazılan eserleri tespit etmeye çalıştık. Bu kısımda ise muhadramundan birkaç kişinin kısaca biyografisine yer vereceğiz. Biyografisine yer vereceğimiz şahıslar; Alkame b. Kays, Mesruk b. Ecda' ve Ebû Osmân en-Nehdi'dir. Bunları tercih etmemizdeki gaye Zirr b. Hubeyş ile ortak noktalarının bulunmasındandır. Bu şahısların ortak noktaları, Ahmed b. Hanbel'den nakledildiği gibi hem muhadramların en faziletliyelerinden olmaları hem tâbiînin büyüklerinden sayılmaları hem Kûfe'de ikâmet etmeleri hem de İbn Mes'ud'un en önemli

¹²⁴ bkz. Burhaneddin Sıbt İbnu'l-'Acemî, *Tezkiretu't-Tâlibi'l-Mu'allem bi-Men Yukâlu Innehû Muhadram*.

¹²⁵ Bilgen, *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri*, 18; Efendioğlu, “Muhadramûn”, 30/395.

¹²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsbâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/ 523.

¹²⁷ Bilgen, *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri*, 31; Efendioğlu, “Muhadramûn”, 30/396.

öğrencilerinden olmalarıdır.¹²⁸ Alkame, Mesruk ve Zirr daha çok ilim öğrenmeye olan iştihakleri ile bilinirken, Ebû Osmân ise zühd ve takvasıyla bilinmiştir.

Alkame b. Kays (ö. 62/681)

Nesebi, İbn Kays b. Abdullah b. Mâlik b. Alkame b. Selâmân b. Kehl b. Bekr b. Avf b. Neha', en-Nehaî, el Kûfî'dir.¹²⁹ Künyesi Ebû Şibl'dir.¹³⁰ Hiç çocuğu olmamasına rağmen bu künyeyi ona İbn Mes'ud vermiştir.

Kaynaklarda, doksan yıl yaşadığı ve h. 62 senesinde vefat ettiği ifade edilmektedir. Buna göre yaklaşık olarak m. 597 yılında doğmuştur denebilir.¹³¹ Zehebî (ö. 748/1348) ise Hz. Peygamber'e (s.a.v) risalet görevi verildiği gün Alkame'nin dünyaya geldiği yönünde görüşünü belirtmiştir.¹³²

Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken O'nu görme imkânı bulamayan Alkame, Ömrünün otuz yılını Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken yaşamıştır.¹³³ Bu sebeple muhadramdır. Tâbiûn'un büyüklerindendir.

Birçok büyük sahâbîden rivâyette bulunan Alkame'nin asıl ilim öğrendiği kişi hocası İbn Mes'ud'dur. İbn Mes'ud'un da en önemli öğrencilerinden biridir.¹³⁴ İbn Mes'ud, Alkame'nin ilim öğrenmedeki gayret ve başarısını “*Rasûlullâh seni görseydi sevinirdi*” cümlesiyle ifade etmiştir. Alkame hadis, tefsir, fıkıh ve kıraat ilmini iyi bilen bir âlimdi.¹³⁵ İlim ve cihâddan geri durmamıştır. Sıffin Savaşı'na Hz. Ali ile beraber katılanlar arasında yer almış olan Alkame'nin bu savaşta hem kardeşi şehit olmuş, hem de ayağına aldığı yara neticesinde topal kalmıştır.

¹²⁸ İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-Hadîs, 1/305; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*, 2/699; İbn Cemâ'a, *el-Menhelu'r-Ravî fî Muhtasar 'Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, 1/114.

¹²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/207.

¹³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/207; Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdîrahmân Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1983), 20/300; Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, ed. Bişar avvad Ma'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1996), 4/55.

¹³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/213; Mürsel Akdere, *Alkame b. Kays En-Nehaî ve Hadis İlmindeki Yeri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 13.

¹³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/53.

¹³³ Ebü Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbü'l-Kemâl*, thk. Ebu Abdîrahman Adil b. Muhammed, Ebu Muhammed Usame b. İbrahim (Kahire: el-Faruki'l-Hadise li'tıb'a ve'n-neşr, 2001), 9/271.

¹³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/207.

¹³⁵ Akdere, *Alkame b. Kays En-Nehaî ve Hadis İlmindeki Yeri*, 16.

Alkame, h. 62 senesinde vefat etmiştir. Vefat etmeden önce vefat haberinin Câhiliye'deki gibi duyurulmaması hususunda yakınındakileri uyarmıştır. Vefat ettikten sonra da kabrine zaman kaybetmeden defnedilmesini vasiyet etmiştir.¹³⁶

Mesruk b. Ecda' (ö. 63/683)

Nesebi, Mesruk b. Ecda' b. Mâlik b. Ümeyye b. Abdullah b. Mürr b. Selman b. Ma'mer el-Hemedânî'dir.¹³⁷ Hz. Âişe'yi sevdiğinden dolayı kızına Âişe ismini vermiştir. Bu sebeple künyesi de Ebû Âişe olmuştur.¹³⁸ Mesruk, Hz. Ömer ile yaşadığı bir diyalog neticesinde ismi Mesruk b. Abdurrahman olarak değiştirilmiştir.¹³⁹ Aslen Yemenlidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Kûfe'ye yerleşmiştir.¹⁴⁰

Mesruk, Hz. Ömer'in hâlifeliğinde Kâdisiye Savaşı'na katılmıştır. Bu savaşta Mesruk'un üç kardeşi şehit olmuş, kendisi de elinden yaralanmış ve eli sakat kalmıştır.¹⁴¹

Mesruk'un kendisi muhadram olduğu gibi, babası da muhadramdır. Mesruk, tâbiûnun büyükleri ve faziletlipleri arasında zikredilmiştir. Hz. Osmân¹⁴² hariç diğer üç büyük halifeden rivâyette bulunmuştur.¹⁴³ İbn Mes'ud'un önemli öğrencilerinden biridir.¹⁴⁴ Şa'bi, Mesruk'un ilme olan düşkünlüğünü başka kimsede görmedim diyerek Mesruk'un ilme olan iştiafına işaret etmiştir. Şa'bi, fetva konusunda da kâdı Şüreyh'ten daha iyi olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁵ Mesruk İbn Mes'ud'dan öğrendiği; kıraat, hadis, tefsir ve fıkıh birikimini sonraki nesillere aktarmak için önemli bir köprü görevi görmüştür.¹⁴⁶

¹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/213.

¹³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/197; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/63.

¹³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l İlmiyye, ts), 8/35; Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001), 15/311; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/63; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 6/230.

¹³⁹ 197 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/198; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 6/230.

¹⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 6/230.

¹⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/199.

¹⁴² Bağdâdî ve Zehebî, Mesruk'un Hz. Osmân'dan da rivâyette bulunduğunu söylemiştir. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/311; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/64.

¹⁴³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/63; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 6/230.

¹⁴⁴ Halîfe b. Hayyât, *Kitâbü't-Tabakât*, thk. Ekrem Diyâ el-Ömerî (Bağdat: Matba'atü'l-Ânî, 1967), 1/149.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 6/230.

¹⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/65; Üsâme Bozkurt, *Abdullah b. Mes'ud'un İzinde Bir Ömür Mesruk b. el-Ecda' (ö.63/683) ve Kûfe Hadisçiliğine Katkısı*. (İstanbul: Siyer Akademi Yayınları, 2022), 36.

Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) ve İbn Hibbân (ö. 354/965) gibi önemli cerh ve tadil âlimleri nezdinde Mesruk'un sika bir râvî olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁷

Mesruk h. 63 senesinde vefat etmiştir. Hâlife b. Hayyat (ö. 240/854-55) her ne kadar h.73 de vefat ettiğini söylese de âlimlerin çoğunluğu onun h. 63 senesinde vefat ettiğinde hemfikirdir.¹⁴⁸

Ebû Osmân en- Nehdi (ö. 100/718)

Asıl adı Abdurrahman b. Müll olan Ebû Osmân,¹⁴⁹ Kudâa kabilesinin Nehd koluna mensuptur.¹⁵⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v) zamanını idrak etmiş fakat O'nu görememiştir.¹⁵¹ O'nu göremese de ona iman ettiği için muhadramdandır.¹⁵² Üç yıl Hz. Peygamber'e (s.a.v) zekât göndermiştir.¹⁵³

Hz. Ebûbekir'in vefatından sonra Medine'ye gelmiştir.¹⁵⁴ Hz. Ömer'in hâlifeliği döneminde Medine'de kalmıştır. Kadisiye, Nihavend, Tüster, Yermuk savaşlarına katılmıştır.¹⁵⁵ Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ud, Ebû Hüreyre, Übeyy b. Kâ'b ve Huzeyfe el-Yemânî gibi önemli sahâbîlerden hadis rivâyet etmiştir.¹⁵⁶ Selman-ı Farisi'ye de on iki yıl arkadaşlık etmiştir.¹⁵⁷

Ebû Osmân, altmış defa hac ve umre yapmıştır.¹⁵⁸ Talebesi Mu'temir b. Süleyman, O'nun gündüzleri oruç ile, akşamları da ibadet ile geçirdiğini ve kendisine

¹⁴⁷ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-Ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1952), 8/397; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, 1973), 5/456.

¹⁴⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/456; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, VI,230.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/96; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11/460; İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), 3/492; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/424; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/175; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 5/84.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/96; İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe*, 3/492; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/424.

¹⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/97; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11/461; İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe*, 3/492; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/424.

¹⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/97; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 5/84.

¹⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/97; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11/460; İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe*, 3/492; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1980), 17/424; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/177; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 5/84.

¹⁵⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11/460; İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe*, 3/492; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/427; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 5/85.

¹⁵⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11/460; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/177.

¹⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/424; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/177.

¹⁵⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11/460; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/175.

¹⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 5/85.

baygınlık gelene kadar da namaz kıldığını söylemiştir.¹⁵⁹ Ebû Osmân, ilmiyle amel eden bir âlim idi. Aynı zamanda kendi kavminin en bilgini olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁰

Özlü sözleri de olan Ebû Osmân bir sözünde, “*Yüz otuz yaşıma geldim, bu yaşıma kadar her şeyin eskidiğini gördüm ama geleceğe yönelik emelim hâlâ aynı ilk günkü gibi değişmedi*” demiştir.¹⁶¹

Aslen Kûfeli¹⁶² olan Ebû Osmân, ikâme etmekte olduğu Kûfe’de iken, Hz. Peygamber’in (s.a.v) torunu Hz. Hüseyin’in şehâdeti kendisini çok etkilemiştir. Bu sebeple Kûfe’yi terk edip Basra’ya yerleşmiştir.¹⁶³

Ebû Osmân en- Nehdi, h. 100 senesinde vefat etmiştir. Yüz otuz yıl yaşadığı için muammerundan kabul edilmiştir. İbn Maîn ve İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) onu sika kabul etmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 17/428.

¹⁶⁰ el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâ’i’r-Ricâl*, 17/429.

¹⁶¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kebîr*, 9/97; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/462; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 17/427; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/177.

¹⁶² Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/176.

¹⁶³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kebîr*, 9/97; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/460; İbnü’l Esîr, *Usdu’l Ğabe*, 3/492; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 17/427; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/176-177.

¹⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 5/85.

1. ZİRR B. HUBEYŞ'İN (Ö. 82/701) HAYATI, AHLÂKÎ KİŞİLİĞİ VE İLMÎ YÖNÜ

1.1. İsmi, Künyesi, Nesebi ve Ailesi

Tam adı Zirr b. Hubeys b. Hubaşe b. Evs b. Bilal (Hilâl)¹⁶⁵ b. Sad b. Hibal b. Nasr b. Ğadire b. Mâlik b. Sa'leb b. Ğanem b. Davdan b. Esed el- Esedî el- Kûfî'dir.¹⁶⁶ Babasının adı Hubeys, dedesinin adı ise Hubbaşe'dir.¹⁶⁷

Benî Esed kabilesinin Benî Ğadire ailesine mensuptur. Mensup oldukları Benî Esed kabilesi Sa'd b. Ebî Vakkâs komutanlığında kurulan Kûfe'ye yerleştirilen Adnânîlere mensuptur.¹⁶⁸

Zirr b. Hubeys'in meşhur künyesi Ebû Meryem'dir. Ebû Mutarrif künyesiyle de anılmıştır.¹⁶⁹ Künyesinden hareketle Meryem adında bir kızının, Mutarrif adında da bir oğlunun olduğu tahmin edilmektedir. Benî Esed kabilesinden bir câriye ile evlenmiştir.¹⁷⁰ Bu evlilikten kaç çocuğunun olduğu bilinmemektedir. Hâris isminde bir de kardeşi olduğu aktarılmaktadır.¹⁷¹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, Kûfe'de yaşanan bir salgın hastalıkta Zirr b. Hubeys'in ailesi Benî Ğadire'den kimsenin hayatta kalmadığını zikretmiştir.¹⁷²

¹⁶⁵ İbn Mencüye ve Nevevi Bilal yerine "Hilal" lafzını tercih etmiştir. Bkz. Ahmed b. Ali el-Esbehânî İbn Mencüye, *Ricâli Sahîhi Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987), 1/228; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, nşr. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/196.

¹⁶⁶ Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 19/18; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/335; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, 2/522; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matba'atü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1907), 3/321; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâ'îl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), I-III/1/328.

¹⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/335

¹⁶⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 389.

¹⁶⁹ Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliya* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/ 181; İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, 19/18; Ebû'l-Muzaffar Yûsuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târihi'l-A'yân*, thk. Berekât vdğ Muhammed (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2003), 9/216; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/166; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, 1/328.

¹⁷⁰ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbü'l-Kemâl* 53.

¹⁷¹ ez-Zebidî, Muhammed b. Muhammed Abdurrezzak el-Hüseyni Murtaza, *Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferac (Kuveyt: Matbaatu'l-Hukuk, 1965), 31/457.

¹⁷² Ali b. Hüseyin el-İsfahânî Ebu'l Ferec, *el-Eğani*, thk. İhsan Abbas vd. (Beyrut: Dâru Sadır, 2008), 2/269-270.

1.2. Zirr b. Hubeş'in Hayatı

Zirr b. Hubeş'in ne zaman doğduğu ile ilgili bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Fakat h. 81-83 yılları arasında vefat ettiğinde yaşının 127 civarı¹⁷³ olmasından hareketle miladi olarak 580 yılı dolaylarında doğduğu ifade edilebilir.

H. Peygamber'e (s.a.v) ilk vahiy geldiğinde Zirr b. Hubeş'in o zamanlarda otuz ile kırklı yaşlarında olduğu söylenebilir. İslamiyetin gelmesiyle küçük sayılmayacak bir yaşta olduğu tahmin edilen Zirr b. Hubeş, Câhiliye dönemini idrak etmiş ve peygamberlik öncesi zamana tanıklık etmiştir.¹⁷⁴ O eğer H. Peygamber'i (s.a.v) görseydi sahâbenin büyükleri arasında yer almış olacaktı. H. Peygamber (s.a.v) henüz hayatta iken O'nu göremediği için sahâbeden sayılmamıştır. Fakat Zirr, H. Peygamber (s.a.v) hayatta iken her ne kadar Onu göremese de Ona iman etmiş olduğu için muhadramundan sayılmıştır.¹⁷⁵

Zirr b. Hubeş, henüz kurulmayan Kûfe şehri dolaylarında kabilesiyle birlikte ikâmet etmekteydi. Sahâbî olabilmesi için H. Peygamber'i (s.a.v) görmesi gerekiyordu. Coğrafi şartlar da göz önüne alındığında Irak'tan Mekke ve Medine'ye kadar uzun ve meşakkatli yolculuğa katlanmak kolay olmayacaktır. Bu sebeple hem yolun uzun olması hem de yolculuk meşakkatî Zirr b. Hubeş'in sahâbî olmasına engel teşkil eden sebepler arasında olduğu zikredilebilir.

Zirr, H. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra, O'nu göremese de en azından onun ashâbını görmeyi arzuladığı için Medine'ye gitmiştir. Zirr b. Hubeş'in Medine'ye ne zaman gittiği ve kimlerle karşılaştığı hususunda bazı rivâyetlerde ihtilaf olduğu görülmektedir. Talebesi Âsım b. Behdele (ö. 127/745) bir rivâyetinde Zirr b. Hubeş'in H. Osmân hilâfeti döneminde sahâbîleri görme arzusu ile Medine'ye giden bir heyetin içinde yer aldığını ve birçok sahâbîyle görüşüğünü

¹⁷³ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 14/ 127.

¹⁷⁴ İbn Mencûye, *Ricâli Sahîhi Müslim*, 1/228; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât*, 1/196; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/335; Ebu Abdillâh Şemseddin b. Muhammed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1986), 6/67; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/522; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/328.

¹⁷⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât*, 1/196; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/335; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, 1/328.

zikretmiştir.¹⁷⁶ Âsım b. Behdele'nin hocası Zirr b. Hubeyş'ten aktardığı başka bir rivâyetinde ise Zirr'in, bayram günü Hz. Ömer'in Medine'de halka yaptığı konuşmaya şahit olduğunu da ifade etmektedir. Hatta rivâyetin devamında Hz. Ömer'in esmer ve uzun boylu olduğu, yanlarına gelince adeta bir bineğin sırtında geliyormuş gibi heybetli bir biçimde geldiği anlatılmıştır.¹⁷⁷ Bir başka rivâyette ise Zirr'in, Hz. Ömer'in h. 17. yılında Şam'ın Câbiye şehrinde okuduğu hutbeye de tanıklık ettiği aktarılmaktadır.¹⁷⁸ Ayrıca birçok kaynakta Zirr b. Hubeyş'in kendisinden hadis rivâyet eden hocaları arasında en başta sahâbeden Hz. Ömer ismi yer almaktadır.¹⁷⁹ Kısacası, bu rivâyetlerden hareketle Zirr b. Hubeyş'in Hz. Ömer'i gördüğünü rahatlıkla ifade edebiliriz.

Âsım b. Behdele'nin bir rivâyetinden hareketle Zirr b. Hubeyş'in ilk defa Hz. Osmân zamanında Medine'ye geldiği kabul edilirse, bu rivâyet ile Hz. Ömer'in Medine'deki bayram hutbesine şahit olduğunu ifade eden rivâyet arasında bir ihtilâf olduğu aşîkârdır.

Bu durumda iki farklı ihtimal söz konusu olabilir. Birincisi, Zirr b. Hubeyş'in Hz. Ömer döneminde de Medine'ye geldiğidir. İkincisi ise; Zirr'in Hz. Ömer'i bayram günü Medine'de gördüğü ifade edilen rivâyette zikredilen medine, Şam'ın Câbiye şehri de olabilir.¹⁸⁰

Bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak Zirr b. Hubeyş'in ilk defa Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Medine'ye geldiğini kabul etmek daha makuldur. Çünkü Hz. Osmân hilâfeti döneminde Medine'ye geldiğini ifade eden rivâyetin devamında Zirr b. Hubeyş, büyük sahâbîlerden Ubey b. Kâ'b ve Abdurrahman b. Avf ile karşılaştığında, onların kendisinin arkadaşları olduğunu ifade ederek Ubey b. Kâ'b ile aralarında şu diyalog geçmiştir: “ يا زر ما تريد أن تدع أية من القرآن إلا سألتني عنها. قال: فقلت ”

¹⁷⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l Evliya*, 4/181; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/337; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 6/67; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/167; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/53; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/.

¹⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/301; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 19/44; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 6/68.

¹⁷⁸ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*, thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. (Dimaşk, 1984), 9/40; Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmet Arnavud - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyai't-Tûrasi'l-Arabî, 2000), 14/ 127.

¹⁷⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 19/18; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, 1/196; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 6/67; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321.

¹⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 19/18.

Ubey: “Ey Zirr, في أي شيء أتيت؟ فقلت: يا أبا المنذر رحمك الله اخفض لي جناحك فإنما أتمتع منك تمتعا Kur’an’dan bana sormadık bir ayet bırakmadın.” Zirr: “Ey Eba’l-Münzir! Sizden tam manâsıyla istifade edebilmem için tevazu kanadını indir.”¹⁸¹

Bu diyalogdan hareketle Zirr b. Hubeyş’in, Ubey b. Kâ‘b ve Abdurrahman b. Avf ile ilk kez karşılaşmadığını söylemek mümkündür.¹⁸² O halde Zirr b. Hubeyş Medine’ye ilk defa Hz. Osmân’ın hilâfeti döneminde gelmediğini ve ayrıca Hz. Ömer ile Şam’ın Kûfe’ye daha yakın olması hasebiyle Câbiye’de de karşılaştığını söylemekte bir beis görülmemektedir.

Zirr b. Hubeyş, Medine ve Şam yolculukları dışında genel olarak Kûfe’de yaşamıştır.¹⁸³ Kûfe’de İbn Mes‘ud’un ders halkalarında bulunmuştur. Ayrıca Kûfe’de öğrenciler yetiştirmiştir.

1.3. Tabakası

İbn Sa’d, *Tabakât* adlı eserinde Zirr b. Hubeyş’i birinci tabakada zikretmektedir.¹⁸⁴ Zirr’in birinci tabakada zikredilmesinde Câhiliye’yi idrak etmiş bir muhadram olması ve tâbiûnun Kûfeli büyüklerinden olması etkili olmuştur.¹⁸⁵

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi; Hz. Muhammed’e (s.a.v) peygamberlik görevi verildiğinde Zirr b. Hubeyş yaklaşık olarak otuzlu yaşlarındaydı. Hz. Peygamber’i (s.a.v) göremediği için sahâbî sayılmamıştır. Sahâbeden Hz. Ebûbekir dışında birçoğu ile mülâki oldu. Bu sebeple fazilet bakımından sahâbeden hemen sonra gelen tâbiîn sınıfında yer almıştır. İbn Hacer’in *el-İsâbe* isimli eserinde: “مشهور من كبار التابعين” “*Meşhur büyük tâbiîlerdendir*” sözü Zirr’in tâbiîn arasındaki konumunu da göz önüne sermektedir.¹⁸⁶

1.4. Hocaları

Zirr b. Hubeyş’in rivâyet etmiş olduğu hadisler açısından güvenilirliği ne kadar önemli ise, kendilerinden ilim öğrendiği hocaların güvenilirlik durumu da o

¹⁸¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/168.

¹⁸² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9/337.

¹⁸³ Hayreddîn b. Mahmûd Ziriklî, *el-A’lâm* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 2002), 3/43.

¹⁸⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kebîr*, 8/225.

¹⁸⁵ İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk*, 19/20; Sibt İbnu’l Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân fî Târîhi’l-A’yân*, 9/216; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9/337.

¹⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 2/522.

derece önemlidir. Yaptığımız araştırmaya göre Zirr b. Hubeyş'in kendilerinden ilim öğrendiği hocalarının hepsinin sahâbeden oluştuğunu ifade edebiliriz. Sahâbenin hepsi âdil kabul edildiği için onlarla ilgili bir cerh ve tadil söz konusu edilmemiştir. Bu başlık altında Zirr'in hadis aldığı önemli hocalarından bazıları hakkında bilgi vereceğiz.

1.4.1. Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644)

Hiz. Ömer, büyük Ficâr Savaşı'ndan dört yıl önce dünyaya gelmiştir.¹⁸⁷ Hiz. Peygamber (s.a.v) İslam dininin iki Ömer'den biri ile teyid edilmesi için dua etmiştir. Bu iki Ömer'den biri Ömer b. Hattâb, diğeri ise Ömer b. Hişam'dır.¹⁸⁸ Ömer b. Hattâb'ın Müslüman olmasının bu duanın bir tezahürü olduğu kabul edilmektedir.

Hiz. Ömer, nübüvvetin altıncı senesinde Müslüman olmuştur.¹⁸⁹ Hiz. Ömer Müslüman olan kırkinci kişi olmuştur.¹⁹⁰ Onun iman etmesi ile Müslümanlar müşriklere karşı önemli bir güç elde etmiş ve kendi dinlerini açıktan yaşamaya başlamışlardır.¹⁹¹

Hiz. Ömer cesur bir sahâbî idi. Bu nedenle Ayyâş b. Rabia ile birlikte Mekke'den aşikâr bir şekilde ayrılarak hicrete katılmıştır.¹⁹²

Hiz. Ebûbekir'i de ikna ederek Kur'an'ın bütün ayetlerini bir mushafta toplamıştır.¹⁹³ Hiz. Ömer yeni bir tarih başlangıcı yapmış, bu tarihin başını da hicretin yapıldığı yıl olarak kabul etmiştir. İnsanların terâvih namazını ayrı ayrı değil de cemaat olarak kılmalarını sağlamıştır. İçki içen kişiye had cezası uygulamıştır.¹⁹⁴

Hiz. Ömer'in, *Kütüb-i Sitte*'de rivâyet ettiği 539 hadis bulunmaktadır; bunların çoğu fıkha dairdir. Buhârî ve Müslim'in eserlerinde toplam seksen bir rivâyeti yer alır. Buhârî ve Müslim bunların yirmi altısında ittifâk etmiş, Buhârî otuz

¹⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/250.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/247.

¹⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/250.

¹⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamîdullah (Fas: Me'hadü'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs, ts.), 1/160-163

¹⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/ 251.

¹⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/ 251.

¹⁹³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/ 262.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, 3/262.

dört, Müslim yirmi bir hadisi ayrıca eserine almıştır. Diğer hadis kitaplarında da rivâyetlerine yer verilmiştir.¹⁹⁵

Zirr b. Hubeyş'in rivâyetlerinden Hz. Ömer'i iki yerde gördüğü anlaşılmaktadır. Bu gördüğü yerlerden biri Şam'ın Câbiye şehridir. Zirr, burada Hz. Ömer'in hutbesini dinlemiştir.¹⁹⁶ Bu hutbede Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *“Hz Peygamber (s.a.v) benim çıktığım gibi minbere böyle çıktı ve şöyle buyurdu: Hem ashâbım hakkında, hem ashâbımdan sonraki nesil hakkında hem onlardan da sonraki nesil hakkında hayır konuşun. Yalan konuşmak alışkanlık haline gelip öyle bir yayılacak ki, birine daha bir şey sorulmadan yalancı şahitlik yapacak ve yalan yere yemin edecek. Kim cennetin orta yerine gitmek isterse cemaate tabii olsun. Çünkü şeytan tek olan kişi ile beraberdir, iki kişiden de uzaktır. Kişiyi, yaptığı iyilikleri sevindirip işlediği günahları da üzüyor ise işte o mü'mindir.”*¹⁹⁷

Zirr'in Hz. Ömer'i gördüğü bir diğer yer ise Medine olmuştur. Zirr Hz. Ömer'i Medine'de gördüğünü ifade eden rivâyetlerden birinde şöyle demiştir: *“Hz. Ömer bayram günü Medine'de halkın yanına geldi. Uzun boylu, her iki elini de kullanabiliyordu. Kel ve esmer idi. Üzerinde Katar kumaşından bir hırka vardı. Halka doğru yürürken yalın ayak olmasına rağmen bir bineğin üzerindeymiş gibi heybetli bir şekilde ilerledi. Sonra dedi ki: “Ey Allah'ın kulları! Hakkıyla hicret edin, hicret ediyormuş gibi yapmayın. Bir asâ veya taş ile öldürdüğünüz tavşanın etinden yemekten sakının. Sadece ok ve mızrak ile öldürdüğünüzü yiyin.”*¹⁹⁸ Zirr b. Hubeyş'in Hz. Ömer'den naklettiği bu rivâyettende anlaşılabilecek üzere Zirr, Hz. Ömer'in sahip olduğu fiziki özelliklerini anlatabilecek kadar ona yakın bir konumda bulunmuş ve ondan hadis almıştır. *Kütüb-i Sitte*'de Hz. Ömer'den aldığı rivâyetleri bulunmasa da *Kütüb-i Sitte* dışındaki eserlerde ondan aldığı rivâyetler bulunmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Mustafa Fayda, “Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/44

¹⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 19/ 18.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*, 9/40.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/301; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 44/19.

¹⁹⁹ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 2/429; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/477; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/250; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/255; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/155.

1.4.2. Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/653)

İbn Mes'ud daha Dâru'l-Erkam kurulmadan önce iman etmiştir.²⁰⁰ Kur'an'ı açıktan okuyan ilk kişidir.²⁰¹ Künyesi Ebû Abdurrahman'dır.²⁰² Bu künyeyi kendisine Hz. Peygamber (s.a.v) vermiştir.²⁰³

İbn Mes'ud, Habeşistan'a iki defa hicret edenlerdendir.²⁰⁴ Medine'ye de hicret eden İbn Mes'ud; bir görüşe göre Mu'az b. Cebel, bir diğer görüşe göre ise Zübeyr b. Avvam ile kardeş olmuştur.²⁰⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) ile tüm savaşlara katılan İbn Mes'ud, Bedir Savaşı'nda Ebû Cehil'in boynunu vurmuştur.²⁰⁶

İbn Mes'ud Hz. Peygamber'den (s.a.v) ayrılmayan bir sahâbî idi. Öyle ki; Hz. Peygamber (s.a.v) yıkandığında O'na peştamal vermiş, uyuduğunda O'nu uyandırmış, tehlikeli bir yolculuğa çıktığında O'na eşlik etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ayakbâbılarını kucağında taşımış, asâsı ile O'nun önünde yürümüştür.²⁰⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v) günlük hizmetinde bulunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) ile o kadar sık zaman geçirdiği için hane-i saâdete izinsiz girebilmesi için kendisine müsaade verilmişti. Öyle ki bu duruma şahit olan birinin İbn Mes'ud'u ev halkından sanacağı ifade edilmişti.²⁰⁸

İbn Mes'ud, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında çok zaman geçirmiş ve O'ndan Kur'an'ı ve sünneti öğrenmiştir. Bu nedenle İbn Mes'ud, Kur'an'a ve Sünnet'e hâkim olan zeki bir âlimdir.²⁰⁹ Hz. Ömer onu Kûfe'ye muallim olarak göndermiştir.²¹⁰ İbn Mes'ud Kûfe'de sahip olduğu geniş ilmî müktesebatıyla kıraat, hadis ve tefsir alanında hayatı boyunca birçok öğrenci yetiştirmiştir. Sahâbe ve tâbiîn tabakasından pek çok kişi kendisinden hadis rivâyetinde bulunmuştur.²¹¹ Buhârî ve

²⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/140; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/464.

²⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/140.

²⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/139.

²⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/462.

²⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/140; İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe*, 3/383; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/461.

²⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/140.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/141; İbnü'l Esîr, *Usdu'l Ğabe*, 3/383.

²⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/142.

²⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/142-144; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/468.

²⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/461-462.

²¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/486.

²¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/462.

Müslim İbn Mes‘ud’un altmış dört rivâyetinde ittifâk etmiştir. Geriye kalanlarda ise Buhârî yirmi bir, Müslim ise otuz beş’inde yalnız kalmıştır.²¹²

Zirr b. Hubeyş, İbn Mes‘ud vefat ettiğinde doksan bin dirhem miras bıraktığını belirtmiştir. Zirr, *Kütüb-i Sitte*’de bulunan yetmiş rivâyetinin yirmi dokuzunu İbn Mes‘ud’dan almıştır. Bu da Zirr’in, hocası İbn Mes‘ud ile arasındaki münasebeti göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Zirr, İbn Mes‘ud’un kendisine Arapça bazı soruları sorduğu tek öğrencisidir.²¹³ İbn Mes‘ud küçük bir çoban iken Hz. Peygamber (s.a.v) ile Hz. Ebûbekir’in kendisinden süt istediği ile ilgili rivâyet, sadece Zirr b. Hubeyş kanalı ile bize ulaşmaktadır.²¹⁴ Bu rivâyet *Kütüb-i Tis’a*’da sadece Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.²¹⁵

1.4.3. Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652)

Câhiliye’deki ismi Abdulkabe idi. Hz. Peygamber (s.a.v) onun ismini Abdurrahman olarak değiştirmiştir. Abdurrahman b. Avf, fil vakasından on yıl sonra dünyaya gelmiştir.²¹⁶

Abdurrahman b. Avf, hem Habeşistan hem de Medine hicretlerine katılmıştır.²¹⁷ Altı kişilik şurâ heyetinde yer almıştır.²¹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte Bedir ve Uhud gibi birçok gazveye katılmıştır.²¹⁹ Cennet ile müjdelenen on kişiden biridir.²²⁰ Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine ipek kumaş giyme ruhsatı vermiştir. Bitlenme sebebiyle aldığı bu ruhsat, Hz. Ömer’in hilâfeti zamanında iptal edilmiştir.²²¹

Abdurrahman b. Avf Medine’ye hicret ettikten sonra Sad b. Rabî’in misafiri olmuştur. Sa’d, sahip olduğu her şeyi Abdurrahman ile bölüşmek istemiş olsa da

²¹² Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 1/462.

²¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 2/522.

²¹⁴ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashab*, 3/987.

²¹⁵ Ukbe bin Ebu Muayt’ın sürülerine çobanlık yapan Abdullah b. Mes‘ud rivâyete göre Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir beraber gezerken bu küçük çobana uğrarlar, süt isterler. İbn Mesud “Var ama bunlar bana emanettir!” deyince, Hz. Peygamber kısır, sütsüz bir keçi getirmesini ister. Efendimiz’in duası ile keçiden süt içerler. Henüz ergenliğe varmamış bir çocuk olan İbn Mesud “Ey Allah’ın Resûlü! Bana bu kelimadan öğret.” der. Hz. Peygamber, onun başını mesh edip “Sen muallem (yetiştirilmiş, anlayışlı) bir çocuksun!” demiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu’ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1995), 6/82; VII, 416.

²¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kebîr*, 3/115; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 1/69.

²¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 4/290.

²¹⁸ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 1/68; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 4/290.

²¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kebîr*, 3/119; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 4/290.

²²⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 1/68.

²²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kebîr*, 3/120.

Abdurrahman b. Avf bu teklifi kabul etmemiştir. Abdurrahman b. Avf tüccar olduğu için sabah olduğunda Sa'd'dan sadece Medine çarşısının yolunu kendisine göstermesini rica etmiştir. Çarşıya varan Abdurrahman b. Avf, ticaret ile uğraşmış ve ekonomik durumunu düzeltmiştir.²²²

Abdurrahman b. Avf sahip olduğu malı infak etmeyi seven bir kişidir. Bu nedenle Hz. Osmân'a dört bin dinara sattığı arsanın parasını taksim ederek; bir kısmını, Benî Zühre fakirlerine, bir kısmını ihtiyaç sahiplerine, bir kısmını da Hz. Peygamber'in (s.a.v) zevcelerine dağıtmıştır.²²³ Buna ilave olarak beş yüz at yükü malını da infak etmiş, otuz tane köleyi de özgürlüğüne kavuşturmuştur. Abdurrahman b. Avf malının çoğunu ticaret ile elde etmiştir.²²⁴

Abdurrahman b. Avf'ın *Sahihayn*'da ortak iki hadisi geçmektedir. Yalnız Buhârî'de ise beş hadisi vardır.²²⁵ Bu duruma bakıldığında, onun hadis rivâyeti konusunda biraz geri durduğunu söylemek mümkündür. Bunun sebeplerinden birincisi, genellikle ticaret ile uğraşmış olması, ikincisi ise bazı sahabîlerin yaptığı gibi az hadis rivâyet ederek bu hususta temkinli davranmak istemiş olmasındandır.²²⁶

Zirr b. Hubeyş, Medine'ye geldiğinde Ubey b. Kâ'b ile beraber karşılaştığı bir diğer sahâbî ise Abdurrahman b. Avf olmuştur. Hatta Zirr, Ubey ve Abdurrahman Avf için: "*Onlar benim arkadaşlarımdır*" diyerek aralarında samimiyete varan bir bağın olduğunu göstermektedir.²²⁷ Zirr'in, kendi hocaları arasında zikredilen Abdurrahman b. Avf'tan her ne kadar *Kütüb-i Sitte*'de rivâyetleri bulunmasa da diğer hadis eserlerinde geçen rivâyetlerinin olduğu görülmektedir.²²⁸

1.4.4. Ubey b. Kâ'b (ö. 33/654)

Künyesi Ebu'l-Münzir'dir.²²⁹ Ubey b. Kâ'b, Ensar'dan yetmiş kişi ile Akabe'de Hz. Peygamber'e (s.a.v) biât etmiştir.²³⁰ Arapça okuma yazma hususunda eğitim görmüş bir sahâbîdir. Ubey'in görmüş olduğu bu eğitim Câhiliye zamanına

²²² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/116.

²²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/123.

²²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/81.

²²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/68.

²²⁶ Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi* (Bursa: Emin Yayınları, 2010), 81.

²²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/225; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/168.

²²⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/669; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/127; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/136.

²²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/462; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/65; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/389.

²³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/462; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/390.

kadar uzanmaktadır.²³¹ Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v) onu vahiy kâtibi yapmıştır.²³² Ubey, Hz. Peygamber'den (s.a.v) neredeyse hiç ayrılmadığı için ilim açısından O'ndan çok şey istifade etmiştir.²³³ Ubey b. Kâ'b'ın, kıraat ve fıkıh alanında yetenekli olması sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v); “*Ümmetimin en bilgini Ubey'dir.*”²³⁴ve “*Allah, Ubey'e Kur'an'ı arz etmemi emretti.*”²³⁵ şeklindeki sözleriyle onu taltif etmiştir.

Ubey, Hz. Peygamber (s.a.v) ile Bedir, Uhud ve Hendek gibi büyük savaşlara katılmıştır.²³⁶ Hz. Osmân'ın hilâfetinde ise Kur'an'ı cem' etme görevi verilen komisyonun içinde yer almıştır.²³⁷

Ubey b. Kâ'b hadis rivâyeti konusunda oldukça ihtiyatlı davranan sahâbilerdendir. Bu nedenle az sayıda hadis rivâyet etmiştir.²³⁸ Ondan rivâyet edilen hadislerden üç tanesinde Buhârî ve Müslim sıhhati konusunda ittifâk etmiştir. Diğerlerinde ise Buhârî üç, Müslim ise yedi rivâyetinde yalnız kalmıştır.²³⁹

Zirr b. Hubeyş, Ubey b. Kâ'b'ın sert bir mizaca sahip olduğunu aktarmaktadır. Şöyle ki, sık sık soru sorma alışkanlığı olan Zirr'e, Ubey: “*Benden Kur'an'dan öğrenmediğin bir şey bırakmak istemiyorsun herhalde.*” diyerek onun bu davranışını taltif ederek ilme olan iştiağını ifade etmeye çalışmıştır. Zirr de ilminden daha fazla istifade etmek için hocası Ubey'den kendisine tevâzu kanadını indirerek biraz daha müsamahakâr olmasını istemiştir.²⁴⁰ Zirr, *Kütüb-i Sitte*'de bulunan rivâyetlerinin on iki tanesini Ubey'den almıştır. Bu sebeple Zirr, İbn Mes'ud'dan sonra en fazla kendisinden rivâyette bulunduğu hocası Ubey b. Kâ'b olmuştur.

²³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/462.

²³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/462.

²³³ Abdulkadir Karakuş, *Ubey b. Ka'b, İlmi Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999), 110.

²³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/462; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/392.

²³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/463; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/463.

²³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/462.

²³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/466.

²³⁸ Karakuş, *Ubey b. Ka'b, İlmi Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu*, 111.

²³⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/402.

²⁴⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/394.

1.4.5. Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656)

Huzeyfe b. Yemân'ın babası bir kan davası yüzünden kendi kavmini bırakarak Medine'ye yerleşmiştir.²⁴¹ Medine'de, Yemen asıllı bir aile olan Abdüleşhel oğullarıyla bir anlaşma yapmıştır.²⁴² Bu anlaşma sebebiyle Huzeyfe'nin babasına "el-Yemânî" nisbesi verilmiştir.²⁴³

Hz. Peygamber, (s.a.v) Huzeyfe'yi muhacir veya ensarı birini tercih etmesi hususunda kendisini muhayyer bırakmıştır. Huzeyfe de ensardan olmayı tercih etmiştir.²⁴⁴

Bedir Gazvesi'ne katılmak üzere yola çıkan Huzeyfe ve babasının müşrikler tarafından yolu kesilmiştir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ordusuna katılmamalarına dair söz vermeleri durumunda kendilerini bırakacaklarını söylemiştir. Huzeyfe ve babası bu sözü verip serbest kalmıştır. Onlar bu durumu Allah Rasülü'ne (s.a.v) bildirdiklerinde O, (s.a.v) her ikisine sözlerinde durarak savaşa katılmamalarını emretmiştir.²⁴⁵ Huzeyfe, Bedir Savaşı dışındaki birçok savaşa katılmıştır.²⁴⁶

Huzeyfe b. Yemân'ın Uhud Savaşı'nda babası şehit olmuştur. Düşman askerleri ile karıştırılarak Müslümanlar tarafından hataen öldürülmüştür. Bu olay üzerine Hz. Muhammed (s.a.v) Huzeyfe'nin babasının diyetini verilmesi emretmiş, fakat Huzeyfe bunu kabul etmeyip Müslümanların fakirlerine dağıtılmasını istemiştir.²⁴⁷

Hendek Savaşı'nda Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından müşriklerin durumunu araştırması için Huzeyfe'ye görev verilmiştir.²⁴⁸

Huzeyfe b. Yemân, "Sahibu sır" yani Hz. Peygamber'in (s.a.v) sırdaşı idi. Allah Rasülü (s.a.v) onunla bazı sırları paylaşmıştır. Nitekim münafıkların isimlerini

²⁴¹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/334; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/362.

²⁴² Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, thk. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998), 2/686; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/334; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/362.

²⁴³ Selman Başaran, "Huzeyfe b. Yemân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/18/434.

²⁴⁴ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, 2/686.

²⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 4/250; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/362-363.

²⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 4/250; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/334-335.

²⁴⁷ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, 2/686.

²⁴⁸ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/364-365.

Huzeyfe'ye söylemiştir.²⁴⁹ Hz. Ömer vâli tayin ederken, tayin edeceği kişilerin içinde münafığın olup olmadığını öğrenmek için Huzeyfe'ye danışmıştır.²⁵⁰

Huzeyfe, Hz. Ömer zamanında Medâin vâlisi olarak görev yapmıştır. Görev süresince mütevâzi bir yaşantısı olmuştur.²⁵¹

Sadece kendi kalıbına çekilerek mes'ul olduğu görevle kendini sınırlı tutmamış, Müslümanlar için öngördüğü tehlikeler hususunda hâlifeleri uyararak hâlifelerin o uyarılar doğrultusunda adımlar atmasını sağlamıştır. Nitekim Hz. Osmân hilâfeti sırasında bir askeri seferdeyken karşılaştığı farklı kıraatlar karşısında Hz. Osmân'ı uyarmıştır. Hz. Osmân ise bu uyarı karşılığında harekete geçerek Kur'an'ın nushalarını çoğaltarak belli bölgelere birer tane göndermiştir.²⁵²

Huzeyfe'nin rivâyet ettiği hadislerden Buhârî ve Müslim'in sıhhati konusunda ittifâk ettiklerinin sayısı on ikidir. Buhârî sekiz rivâyet, Müslim ise on yedi rivâyette yalnız kalmıştır.²⁵³

Huzeyfe b. el-Yemân, Zirr'in hadis rivâyeti hususunda istifade ettiği hocalarından biridir.²⁵⁴ Zirr, hocası Huzeyfe ile Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'da namaz kılıp kılmadığı hususunu tartışmıştır. Zirr, hocası Huzeyfe ile aralarında meydana gelen bu konuşmayı şöyle aktarmıştır: "Bir defasında Huzeyfe'nin yanına gittim ve ona Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'da namaz kıldığını söyledim." bunun üzerine Huzeyfe: "İsmin nedir senin? Yüzün bana tanıdık geldi ama adını bilmiyorum" dedi. Sonra bana: "Kur'an'dan oku" dedi. Zirr: "Ben de İsrâ suresinin birinci ayetini okudum ve Hz. Peygamber'in orada namaz kıldığına dair bir şey görmedim dedim." bunun üzerine Huzeyfe: "Vallahi Hz. Peygamber Mescid-i Aksâda namaz kılmamıştır." dedi.²⁵⁵ *Kütüb-i Sitte*'de geçen bu rivâyetin devamında Huzeyfe mi'rac hadisesinin aşamalarını anlatmıştır. Zirr ile Huzeyfe arasında cereyan eden bu konuşmadan harekete diyebiliriz ki, Zirr Huzeyfe ile ismen henüz tanışmıştır. Daha sonraları Huzeyfe Zirr için: "*Arab'ın eşrafındandır.*" diyerek

²⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 4/253; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/364.

²⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/363; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 1/335.

²⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 4/253.

²⁵² Başaran, "Huzeyfe b. Yemân", 18/434.

²⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/361.

²⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 19/18; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/167.

²⁵⁵ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962), "Tefsiru'l Kur'an", 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/321; 356; 368; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 20/248; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/70; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/391.

ondan övgüyle söz etmiştir.²⁵⁶ Bu da Zirr'in, hocası Huzeyfe ile olan ilmî ve sosyal münasebetinin ileri bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Zirr, bu rivâyetle birlikte *Kütüb-i Sitte*'de bulunan yetmiş rivâyetinin altı tanesini Huzeyfe'den almıştır.

1.4.6. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)

Hz. Ali, dokuz ile on yaşlarındayken Müslüman olmuştur.²⁵⁷ Küçük yaşından itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.v) evinde büyümüştür.²⁵⁸ Müslüman olan ilk çocuktur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hem damadı, hem de amcasının oğlu olması nedeniyle Hz. Peygamber (s.a.v) onu ev halkından saymıştır.²⁵⁹

Hz. Peygamber (s.a.v) ile Tebûk Gazve'si dışındaki tüm gazvelere katılmıştır. Tebûk Gazvesi'nde görevli olarak Medine'de bırakılmıştır.²⁶⁰ Birçok savaşta sancak kendisine verilmiştir.²⁶¹ Savaşlarda cesaretli bir asker, verdiği hükümlerde ise isabetli bir kadı olmuştur.²⁶²

Hz. Osmân'ın şehâdetinden sonra Hz. Ali'ye biât edilmiş ve bu sebeple dördüncü râşid hâlife olmuştur.²⁶³ Hz. Ali, Hz. Osmân'ın kanının bahane edilmesiyle kendisine hesap sormak için Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam ile Cemel Vakıası'nda karşı karşıya gelmiştir.²⁶⁴ Hz. Ali, Şam vâlisi Muâviye ile Sıffin Savaşına girmiştir.²⁶⁵

Hz. Ali, ilme olan düşkünlüğü ile bilinen bir sahâbîdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) Onu bu yönüyle de övmüştür.²⁶⁶ Hz. Ali, Hz. Peygamber'den (s.a.v) birçok hadis rivâyet etmiş ve kendisinden de birçok sahâbî ve tâbiî rivâyette bulunmuştur.²⁶⁷

²⁵⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyâd: Dâru'l-Hicr, 2001), 14/444.

²⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/19; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l Evliya*, 1/81; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/464.

²⁵⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l Evliya*, 1/81; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 3/1096.

²⁵⁹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 3/1100.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/22; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 3/1097; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/464.

²⁶¹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 3/1097; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/464.

²⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/465.

²⁶³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/465.

²⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/465.

²⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/465.

²⁶⁶ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 3/1102.

²⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/465.

Zirr b. Hubeyş'in mensup olduğu Benî Esed kabilesi'nde Hz. Ali'nin yanında Cemel Savaşı'na katılmıştır.²⁶⁸ Hz. Ali'ye karşı muhabbet beslediği bilinen Zirr'in de bu savaşa katılıp katılmadığıyla ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Şehit olan Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in na'sını da Zirr b. Hubeyş'in Kûfe yakınlarında bulunan ailesi Benî Ğadire götürüp defnetmiştir.²⁶⁹ Zirr, *Kütüb-i Sitte'deki* rivâyetlerinden dokuz tanesini Hz. Ali'den almıştır. Ayrıca Hz. Ali'nin kıraat yönünden de istifade etmiştir. Zirr Kûfe Camii'inde Hz. Ali'ye Kur'an'ı baştan sona kadar okumuştur.²⁷⁰ Hz. Peygamber'in Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in cennet gençlerinin efendisi olduğunu müjdelediği ile ilgili Huzeyfe'den naklettiği bir rivâyet bulunmaktadır.²⁷¹

1.4.7. Safvân b. Assâl (ö. 40/661?)

Safvân b. Assâl el-Murâdî, hakkında fazla bilgi bulunmayan bir sahâbîdir. Kûfe'de yaşamıştır. Abdullah b. Mes'ud ve Zirr b. Hubeyş kendisinin önemli öğrencilerindendir.²⁷² Zirr b. Hubeyş vasıtasıyla; mestler üzerine mesh, ilmin fazileti ve tevbe hususunda ki rivâyetleri ile meşhurdur.²⁷³ Bu sebeple Safvân, Zirr'in *Kütüb-i Sitte* içerisinde kendisinden en fazla rivâyeti bulunan üçüncü hocasıdır. Zirr kendisinden on bir rivâyet almıştır. Safvân, Hz. Peygamber (s.a.v) ile on iki gazveye katılmıştır.²⁷⁴ Safedî, (ö. 764/1363) Safvân b. Assâl'ın h. 40 yılı dolaylarında vefat ettiğini ifade etmektedir.²⁷⁵

1.4.8. Âişe binti Ebî Bekr (ö. 58/678)

Hz. Âişe Hz. Ebûbekir'in kızı, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ise zevcesidir.²⁷⁶ Öğrencisi Mesruk ondan: “Doğru konuşanın doğru konuşan kızı, Allah'ın

²⁶⁸ Söylemez, *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*, 63.

²⁶⁹ Badur, *Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)*, 22.

²⁷⁰ Ebûbekir Abdülkâhir b. Abdîrahmân Cürcânî, *Dercü'd-Dürrer fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, nşr. Tal'at Sâlih el-Ferhân – Muhammed Edîb Şekûr (Amman: Dâru'l-Fikr, 2009), 2/538; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-Ikrâ*, nşr. Abdülhak Abdüddâim Seyf el-Kâdî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1999), 1/188.

²⁷¹ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şu'ayb Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 7/368; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/378

²⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/201.

²⁷³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 3/353.

²⁷⁴ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât*, 1/249; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/200; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/428.

²⁷⁵ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 16/183.

²⁷⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/135.

Sevgilisi'nin (s.a.v) Sevgilisi.” diye söz etmiştir.²⁷⁷ Hz. Âişe'nin Allah Rasulü'nün (s.a.v) zevcesi olması, O'nun hem hususi hem de umumi durumlarını yakinen bilmesine vesile olmuştur.

Ümmetin en bilgin kadını olduğu hususunda âlimlerin görüş birliği vardır.²⁷⁸ Nitekim İbn Şihâb ez-Zührî, (ö. 124/742) ümmetin bütün kadınlarının ilmî bir araya toplansa bile Hz. Âişe'nin ilmini geçemeyeceğini ve Hz. Âişe'nin ilminin daha çok olduğunu söylemiştir.²⁷⁹

Zirr b. Hubeyş'in hocaları arasında zikredilenlerden biri de Hz. Âişe'dir.²⁸⁰ Zirr'in Hz. Âişe'den ulaşabildiğimiz kadarıyla naklettiği rivâyet sadece Hz. Peygamber'in mirasıyla alakalıdır.²⁸¹ *Kütüb-i Sitte* dışında bulunan bu rivâyetin de birçok farklı varyantının olduğu görülmüştür.

1.4.9. Enes b. Mâlik (ö. 93/711)

Zirr b. Hubeyş'in Enes b. Mâlik ile görüşüp görüşmediği konusu ihtilaflıdır. Zirr, Hz. Ömer zamanında hilâfetin merkezi olan Medine'ye geldikten sonra Hz. Ebûbekir dışında birçok sahâbî ile görüşmüştür. Zaten Medine'ye geliş amacı da bu olmuştur.

Darekutnî, (ö. 385/995) Zirr b. Hubeyş'in Enes b. Mâlik'ten naklettiği bir rivâyeti “*el-İlel*” isimli eserinde değerlendirirken Zirr'in Enes b. Mâlik'i görmediğini ifade etmektedir.²⁸² Alâî (ö. 761/1359) ise Darekutnî'nin bu görüşünde hata ettiğini söyleyerek onun bu görüşüne karşı çıkmıştır. Zirr'in kibâr-ı tâbîînden olduğunu ifade eden Alâî, onun Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hz. Ali ve İbn Mesud gibi yaşça büyük sahâbîlerle görüşüp onlardan rivâyette bulunurken sahâbenin yaşça küçüklerinden biri olan Enes b. Mâlik ile görüşmemiş olma ihtimalini zayıf bulduğunu ifade

²⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 8/233.

²⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/140.

²⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 8/233.

²⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/336; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321.

²⁸¹ Zirr b. Hubeyş'ten nakledildiğine göre Hz. Âişe: “Rasulullâh geride dinar, dirhem, köle, câriye, koyun ya da deve gibi bir miras bırakmamıştır.” demiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/502; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 8/445.

²⁸² Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer Dârekutnî, *el-İlel fî'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi (Riyad: Dâru Taybe, 1985), 12/83.

etmektedir.²⁸³ Abdullah el-Cüdey' ise görüşmenin gerçekleşmemiş olduğu görüşüne meyletmekte ve bu durumu Zirr'in Enes b. Mâlik'ten on yıl önce vefat etmesine bağlamaktadır.²⁸⁴

Bu görüşmenin neden gerçekleşmediğini şöyle izâh etmemiz mümkündür; Zirr b. Hubeyş Medine'ye geldiğinde Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'arî'yi Basra'ya vâli tayin etmişti. Ebû Musa kendisiyle beraber birkaç sahâbîyi de Basra'ya götürmüştü. Ebû Musa'nın götürdüğü sahâbîlerden biri de Enes b. Mâlik olmuştur.²⁸⁵ Geri kalan hayatına Basra'da devam eden Enes b. Mâlik'i Zirr'in Medine'de göremeyişinin nedeninin bu olabileceği ifade edilebilir.

1.5. Öğrencileri

Zirr b. Hubeyş'in hadis rivâyetinde önemli bir yeri olduğu gibi, kıraat ilminde de aynı öneme hâiz bir konumu vardır. Bu nedenle o, hem hadis hem de kıraat alanında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bu kısımda onun önemli öğrencilerden birkaçı ile ilgili kısaca bilgi vereceğiz.

1.5.1. Minhâl b. Amr (ö. 110/729)

Nisbesi El-Esedî, el-Kûfî'dir.²⁸⁶ Yahyâ b. Maîn, İclî, İbn Hibbân ve İbn Şâhin Minhâl b. Amr'ı sika bir râvî olarak kabul etmektedir.²⁸⁷ Şu'be, (ö. 160/776) hadis öğrenmek için Minhal b. Amr'ın evine giderken Onun evinden gelen tambur sesi sebebiyle ondan hadis almaktan vazgeçmiştir.²⁸⁸ Minhal b. Amr'ı zayıf kabul edenlerin tek gerekçesi de bu olay olmuştur. Minhâl, Zirr'den üç rivâyet nakletmiştir.

²⁸³ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âbdu'llâh ed-Dimeşkî el-'Alâ'î, *Câmi'u't-Tahsîl fî 'Ahkâmî'l-Merâsîl*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, thk. Hamdî 'Abdülmeccid es-Selefî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986), 1/177.

²⁸⁴ Abdullah b. Yûsuf El-Cüdey', *Tahriru Ulumu'l Hadis* (Beyrut: Müessesetu'r Reyyan, 2003), 1/72.

²⁸⁵ İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/11/234.

²⁸⁶ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*, 11/379; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/184.

²⁸⁷ Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *et-Tekmil fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve M'arifeti's-Sikât ve'd-Du'afâ' ve'l-Mecâhîl* (Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 2011), 1/210-211.

²⁸⁸ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*, 11/379; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/184; İbn Kesîr, *et-Tekmil fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve M'arifeti's-Sikât ve'd-Du'afâ' ve'l-Mecâhîl*, 1/211.

1.5.2. Adiyy b. Sâbit (ö. 116/734)

Adiyy b. Sâbit Kûfe'de doğmuş ve Kûfe'de vefat etmiştir.²⁸⁹ Zirr b. Hubeyş'in dışında kendisinden ilim aldığı kişiler içinde sahâbeden Berrâ b. Âzib ve Saîd b. Cübeyr'de bulunmaktadır.²⁹⁰

Adiyy b. Sâbit, Şîâ mescidinde imamlık yaptığı ve vaaz verdiği gerekçesiyle Şîilik ile ithâm edilmiştir. Fakat el-Mesudî ise Adiyy b. Sâbit'ten Şîâ ile ilgili bir söz işitmediğini söylemektedir.²⁹¹ Şîilik ile ithâm edilse de bu durum onun sika bir râvî olduğunu değiştirmemektedir.²⁹² Adiyy b. Sâbit'in Zirr b. Hubeyş'ten naklettiği sekiz rivâyeti *Kütüb-i Sitte*'de bulunmaktadır.

1.5.3. Âsım b. Behdele (ö. 127/745)

Muâviye'nin (ö. 60/680) hilâfeti döneminde dünyaya gelmiştir.²⁹³ Künyesi Ebûbekir'dir.²⁹⁴ Babasının adı Behdele'dir. Behdele'nin, aslında annesinin ismi olduğunu söyleyenler de olmuştur. Esed kabilesinin kollarından olan Cüzeyme'nin mevlâsı olduğu için el-Kûfî, el-Esedî nisbesi ile ma'ruf olmuştur.²⁹⁵ Gençliğinde buğday ticaretiyle uğraştığı için kendisine "hannât" lakabı verilmiştir.²⁹⁶

Âsım b. Behdele, sahâbeden Rifâ'a b. Yesribî ve Hâris b. Hassan b. Bekrî'yi gördüğü için tâbiînden sayılmıştır.²⁹⁷ İleriki yaşlarda gözlerini kaybettiği rivâyet edilmiştir.²⁹⁸ Sika ve sadûk bir râvî olarak kabul edilmiştir.²⁹⁹

Âsım, Zirr b. Hubeyş'in en önemli öğrencilerinden biridir.³⁰⁰ Zirr b. Hubeyş'ten hem kıraat hem de hadis alanı ile ilgili oldukça fazla rivâyette

²⁸⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/219.

²⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/188.

²⁹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr el-Mekkî el-Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984), 3/372; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Zeylu Dîvânî'd-Du'afâ'* ve *'l-Metrûkîn*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Mekke: y.y., 1967), 1/47.

²⁹² Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Târîhu's-Sikât*, thk. Abdülm'utî Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Bâz, 1984), 2/132; Ebû Hafş Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî İbn Şâhin, *Târîhu Esmâ'i's-Sikât*, thk. Subhî es-Sâmerrâî (Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1982), 1/177.

²⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/256.

²⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/438.

²⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/256.

²⁹⁶ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, thk. G. Bergstraesser (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2006), 1/315.

²⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/256.

²⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, 1/316.

²⁹⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/340; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/256.

³⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/474; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/256.

bulunmuştur. Zirr'in *Kütüb-i Sitte*'de bulunan yetmiş rivâyetinin kırk dördünü Âsım b. Behdele nakletmiştir. O kıraat sahasında elde ettiği ilmî birikimi Ebu Abdurrahman es-Sülemî ve b. Zirr b. Hubeyş vasıtası ile elde etmiştir. Âsım b. Behdele'nin kıraatı, hocası Zirr'in vasıtasıyla hocasının hocası olan İbn Mes'ud, Ubey b. Kâ'b ve Hz. Ali'ye kadar ulaşmaktadır. Âsım b. Behdele, hocası Zirr'e Kur'an'ın tamamını (tashih amacıyla) okumuştur.³⁰¹ Bu okuma ile Zirr'in kıraat hususundaki bilgilerini öğrendiği anlaşılmaktadır.

1.5.4. İbn Ebî Lübâbe (ö. 127/745)

Benî Esed kabilesinin Ğadire koluna mensuptur. Kûfe'de doğmuş fakat Şam'da hayatına devam etmiştir. Künyesi Ebû Kâsım'dır.³⁰²

İbn Uyeyne, yaklaşık yirmi üç yıl boyunca İbn Ebî Lübâbe ile birlikte ikâmet etmiştir.³⁰³ Evzâî'nin, "*Irak'ta İbn Ebî Lübâbe'den daha faziletli bir kişi ile karşılaşmadım.*" dediği rivâyet edilmiştir.³⁰⁴ Zühd ehli olan İbn Ebî Lübâbe, camiye girdiğinde dünyalık bir şey konuşmaktan kendini imtina etmiştir.³⁰⁵

Sika bir râvîdir. İclî³⁰⁶ ve İbn Hibbân³⁰⁷ İbn Ebî Lübâbe'yi sika olarak nitelemektedir.

Zirr b. Hubeyş ile aynı kabilenin aynı koluna mensup olan İbn Ebî Lübâbe, İbn Mes'ud'un yetmiş yakın arkadaşına Kur'an'ı okuduğunu ve hiçbiri ile ihtilafa girmediklerini belirtmiştir.³⁰⁸ Bunlardan bir tanesinin de kıraat alanında da önemli bir yeri olan hocası Zirr b. Hubeyş'in³⁰⁹ olduğu tahmin edilmektedir. İbn Ebî Lübâbe'nin Zirr'den naklettiği *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyet sayısı üçtür.

³⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/474; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/256.

³⁰² Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/114; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l Hadis, 2009), 2/63; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*, 8/391; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/229.

³⁰³ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*, 8/391.

³⁰⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/114; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/229.

³⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 2/64; İbn Manzûr, *Muhtasaru Târîhi Dimaşk*, 15/297; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/229.

³⁰⁶ Ahmed b. Abdillâh İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 2/108.

³⁰⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/145.

³⁰⁸ İbn Manzûr, *Muhtasaru Târîhi Dimaşk*, 15/297; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/229.

³⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/542; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/229.

1.5.5. Ebû İshâk eş-Şeybânî (ö. 139/ 757)

Kendi isminin yanı sıra Amr, Feyruz ve Hakan isimlerine de sahip olmuştur.³¹⁰ Kûfe de yaşamıştır.³¹¹ Zirr b. Hubeyş dâhil birçok kişiden hadis rivâyet etmiştir.³¹² Hadis ilmî açısından önemli biridir.³¹³ Yahyâ b. Maîn başta olmak üzere İclî, İbn Ebî Hâtim ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından hüccet sika kabul edilmiştir.³¹⁴ Ebû İshâk eş-Şeybânî, Zirr'den naklettiği beş rivâyeti *Kütüb-i Sitte*'de bulunmaktadır.

1.6. Vefatı

Zirr b. Hubeyş'in vefat tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. İsmail b. Ebî Hâlid'in (ö. 148/766) mescitte yaşlılıktan dolayı çenesi titreyen Zirr b. Hubeyş'e yaşını sorduğunda yüz yirmi yaşında olduğunu söylemiştir.³¹⁵

Buhârî, Hüseyim'den naklettiği bilgiye göre Zirr b. Hubeyş'in yüz yirmi iki yaşında vefat ettiğini ifade etmiştir.³¹⁶ Muhammed b. Ubeyd³¹⁷ ile Ebû Nuaym,³¹⁸ (ö. 430/1038) Zirr b. Hubeyş'in yüz yirmi yedi yaşında vefat ettiği görüşündedir. Hâlife b. Hayyât (ö. 240/854-55) ise Zirr b. Hubeyş'in h. 82'de Deyru'l-Cemâcim'de³¹⁹ vefat ettiği görüşündedir.³²⁰ Sahih olmayan bir rivâyete göre ise Deyru'l-Cemâcim Savaşı'nda öldürülmüştür.³²¹ Belâzurî de (ö. 279/892-93) Zirr b.

³¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/193; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/197.

³¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), I-XI/11/647.

³¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/193.

³¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/193.

³¹⁴ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/429; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/402; *es-Sikât*, 4/301.

³¹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/168; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 14/127; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, 1/329.

³¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/338.

³¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/168.

³¹⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliya*, 4/185; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321.

³¹⁹ Fırat'ın batı tarafında, Kûfe'ye 7 fersah uzaklıkta bulunan Deyrülcemâcim'in bu adla anılmasıyla ilgili çeşitli rivâyetler vardır. Genellikle kabul edilen görüşe göre İyâd ile Behrâ kabileleri veya İyâd ile Sâsânîler arasında vuku bulan bir savaşta öldürülen pek çok kişinin kafa taslarının (cemâcim) burada gömülmüş olmasından dolayı bu mevkiye "Deyrül-cemâcim" (kafa tasları manastırı) denilmiştir. Deyrülcemâcim İslâm tarihinde, Sicistan'ın fethiyle görevlendirilen İbnü'l-Eş'as'ın Kûfe valisi Haccâc'ın emirlerine karşı gelerek ona isyan etmesiyle başlayan ve yenilgisiyle sonuçlanan savaş dolayısıyla meşhur olmuştur. Bkz. Nuri Ünlü, "Deyrülcemâcim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/270.

³²⁰ Hayyât, *Kitâbü't-Tabakât*, 1/140.

³²¹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 19/33; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/339.

Hubeyş'in yaklaşık yüz otuz yaşında vefat ettiğini söylemiştir.³²² Genel olarak âlimler Zirr b. Hubeyş'in h. 82 yılında, yüz yirmi yedi yaşındayken Kûfe'de³²³ vefat ettiği görüşünü kabul etmiştir.³²⁴

Zirr b. Hubeyş, yaklaşık yüz yirmi yedi yıl gibi uzun bir hayat yaşadığı için muammerundan kabul edilmiştir. Müsteşrikler muammerunların, Hz. Peygamber ile rivâyetlerin isnâdında bulunan râviler arasındaki zaman dilimini birbirine bağlama amacıyla muhaddisler tarafından ortaya atıldığını iddia etmektedirler.³²⁵ Müsteşriklerin bu iddialarını doğrulayacak örnekler olsa bile tam aksine ricâl alimleri tarafından bu uydurmacılar tek tek tesbit edilip kayıt altına alınmıştır.³²⁶ Müsteşriklerin bu husustaki iddialarına bir muammerun olan Zirr b. Hubeyş açısından bakıldığında, onunla ilgili en önemli bilgiyi öğrencisi İsmâil b. Ebî Hâlid nakletmektedir.³²⁷ İsmâil b. Ebî Hâlid, yaşlılıktan dolayı çenesi titreyen hocası Zirr'i mescidde gördüğünde ona yaşını sormuştur. Zirr ise ona yüz yirmi yaşında olduğunun cevabını vermiştir.³²⁸ İsmâil b. Ebî Hâlid tarafından dile getirilen bu bilgi, müteyakkız birçok cerh ve tadil âlimi tarafından nakledilmektedir.³²⁹ Bu çerçevede bakıldığında Zirr'in en az yüz yirmi yaşına kadar yaşadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu bilgi Zirr'in muammerundan olduğunu teyid etmektedir. Tarih bilimi açısından da bir öneme sahip olan bu minvaldeki bilgiler, müsteşrikler tarafından gözardı edilmektedir. Bu da onların dile getirdiği iddialarında tutarlı olmadıklarını göstermektedir.

³²² Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 11/189.

³²³ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *el-İber fî Haberi men Ğaber*, thk. Muhammed es-Sa'id b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), I,70; Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs* (Beyrut: Müessesetü Şa'bân, ts.), 2/310.

³²⁴ Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987), 1/274; İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 1/228; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, 1/196.

³²⁵ Bekir Kuzudişli, "Hadis Tarihi Araştırmalarında Mevzu Isnâd Verilerinden Yararlanma İmkânı ve Sorunları", *Ekev Akademi Dergisi*, 11/32 (2007), 92.

³²⁶ M. Tayyib Okiç, "Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1959), 71.

³²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/168; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 14/127; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, 1/329.

³²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/338.

³²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/338; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/168; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 14/127; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*, 1/329.

1.7. Zirr b. Hubeyş'in Ahlâkî Kişiliği

Zirr b. Hubeyş, kendi kabilesinin büyüğüdür.³³⁰ Sahâbeden hocası Hüzeyfe b. el-Yemân, “Zirr, Arapların en şerefliilerinden biridir.” diyerek ondan övgüyle söz etmiştir.³³¹ Zirr, yaklaşık yüz yirmi yedi yıl kadar yaşamıştır. Câhiliye’yi idrak etmiş tâbiînin ileri gelenlerindendir.³³²

Nakledildiğine göre mütevâzı bir kişiliğe sahip olmuştur. Zirr, kendisi Hz. Ali’ye, arkadaşı olan Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (ö. 82/701) ise Hz. Osmân’a muhabbet duymuştur. Fakat bir araya geldiklerinde aralarındaki dostluğa binaen tartışmaya sebebiyet vermemeleri açısından bu konuyla ilgili konuşmamışlardır.³³³ Zirr ile Ebû Vâil’in (ö. 82/701) talebelerinden olan A’mes, (ö. 148/765) her iki hocasının zamanına ulaştığını ve onların birbirlerine karşı aşırı bir tevâzu halinde olduklarını gördüğünü dile getirmiştir.³³⁴

Zirr b. Hubeyş’in kendi devrinin yöneticilerine uyarıları da bulunmaktadır. Dönemin hâlifesi Abdulmelik b. Mervan’ı (ö. 86/705) bir mektup ile uyarmıştır. Zirr, gönderdiği bu mektubun sonunda şöyle demiştir: “*Ey mü’minlerin emiri! Sağlıklı görünmenden, ömrünün uzun olması seni dünyaya karşı daha tamahkâr kılsın. Sen kendini daha iyi bilirsin, bu husustaki ataların sözlerini sana hatırlatmak isterim: Kadınlar çocuklarını dünyaya getirdiklerinde yaşanan bedenleri yıpranır, yıpranan bedenlerde hastalık kendine yer edinir ve neticede hasadı yaklaşmış ekinler gibi biçilirler.*” Zirr’in bu mektupla onda gördüğü kibir halinin faydasına olmayacağını söyleyerek kendisine nasihatte bulunmuştur. Abdulmelik b. Mervan’ın bu mektubu okuyunca elbisesi ıslanıncaya kadar ağladığı ve şöyle dediği nakledilmiştir: “*Zirr doğru söyledi, eğer bu mektup başka bir şekilde yazılsaydı daha yumuşak olurdu.*”³³⁵

Zirr b. Hubeyş, zühd ehli olan bir âlimdir.³³⁶ Bu zühd ve takvasını tanıştığı zühd ehli sahâbe ve tâbiünden aldığı ifade edilmektedir.³³⁷ Ebû Nuaym *Hilyetu’l-*

³³⁰ İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, 1/294.

³³¹ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, 3/258.

³³² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 2/522.

³³³ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu’l-Kemâl*, 5/54; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/322.

³³⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9/337.

³³⁵ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliya*, 4/184; Sibt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân fî Târîhi’l-A’yân*, 9/217; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu’l-Kemâl*, 5/54; Ahmet Madazlı, “İmam Zirr b. Hubeyş”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 242.

³³⁶ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu’l-Kemâl*, 5/54.

Evliyâ'da Zirr ile ilgili şöyle demiştir: “O, zikretmek ve dua etmek için dünyaya gelip gidenlerdendir. Zirr, öğrenmek ve nimet elde edebilmek için nefsi ile mücadele etmiştir. Kemâle erişmek için zorluklara göğüs germiştir. Hakkın rızasına ulaşmak için sebat etmiş ve arzularına ulaşmıştır.”³³⁸

Âsım b. Behdele ise Zirr'in çoğunlukla bir elbise giydiğini ve namaz kılacağı zaman ise elbisesinin yakalarını birleştirip öylece namaza durduğunu ifade etmiştir.³³⁹

1.8. Zirr b. Hubeys'in İlmî Yönü

Zirr b. Hubeys ilme düşkün bir âlimdir. İlim öğrenmek için ciddi gayretler sarfetmiştir. Ahmed b. Hanbel'e Zirr, Alkâme ve Esved'in (ö. 75/694) kim oldukları sorulduğunda, İbn Mesud'un önemli talebelerinden (arkadaşlarından) olduğu cevabını vermiştir.³⁴⁰

Zirr b. Hubeys Arap diline hâkim bir kabileye mensup idi. Badiyeden (çöl ehlinden) idi. Bu sebeple fasih Arapça konusunda mahir idi.³⁴¹ Arapçayı en iyi bilenlerden biriydi. Hocası İbn Mesud, Arap diline hâkim Huzeyl kabilesine³⁴² mensup olmasına rağmen Arapça ile ilgi bazı soruları Zirr'e sormuştur.³⁴³ Bu da Zirr'in Arapça konusunda yetkin olduğunu göstermektedir.

Kûfe'de İbn Mesud'dan ilim öğrenme hususunda oldukça gayret göstermiştir. İlim konusunda sadece İbn Mesud'dan öğrendikleri ile yetinmeyip, ilmin kaynağı olan Medine'ye de gitmiştir. Zirr, Medine'ye vardığında sahâbeden Safvân b. Assal (ö. 40?) ile karşılaşmıştır. Safvân b. Assal, Zirr'e Medine'ye geliş amacını sorduğunda Zirr, “ilim öğrenmek için geldim” cevabını vermiştir.³⁴⁴ Zirr'in vermiş olduğu bu cevap da dikkate alınırsa onun Medine'ye geliş amacının, Hz.

³³⁷ Madazlı, “İmam Zirr b. Hubeys”, 240.

³³⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l Evliya*, 4/181; Madazlı, “İmam Zirr b. Hubeys”, 240.

³³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/225.

³⁴⁰ İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, 2/563; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*, 5/54; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/322.

³⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/522.

³⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/139.

³⁴³ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l Evliya*, 4/183; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/337; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 6/67; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/167; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/522; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/321.

³⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 25/223; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/261.

Peygamber'in (s.a.v) ashâbını görmek,³⁴⁵ onlardan ilmî açıdan istifade etmek, İbn Mes'ud'dan öğrendikleri bilgilerden doğru olanları te'yid etmek ve anlamadıklarını ise izaha kavuşturmak olduğu ifade edilebilir.³⁴⁶

Zirr'den nakledilen bir rivâyete göre ise o, sahâbeden özellikle Ubey b. Kâ'b'ı görmeyi arzulamıştır.³⁴⁷ Nitekim en çok istifade ettiği kişilerden biri de Ubey b. Kâ'b olmuştur. Zirr, özellikle bilmediği konuları öğrenmek için usanmadan heyecanla Ubey b. Kâ'b başta olmak üzere diğer sahâbîlere de sorular sormuştur. Ubey b. K'ab, Zirr'in bu istikrarlı ilim heyecanına binaen: “*Ey Zirr, Kur'an'dan bana sormadık bir ayet bırakmadın.*” demiştir. Zirr, sert bir mizaca sahip olan hocası Ubey b. Kâ'b'ın gönlünü almak için Ona; “*Ey Eba'l-Münzir! Sizden tam manâsıyla istifade edebilmem için tevazu kanadını indir.*” demiştir.³⁴⁸

Medine yaptığı yolculuk sebebiyle Hatîb el-Bağdadî, Zirr b. Hubeyş'i *er-Rihle fî Talebi'l-Hadis* isimli eserinde hadis için rihle yapan âlimler arasında zikretmiştir.³⁴⁹

1.8.1. Zirr b. Hubeyş'in Kıraat Yönü

Zirr b. Hubeyş kıraat alanında da önemli bir yere sahip olmuştur.³⁵⁰ Zirr, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ile aynı dönemde Kûfe'de kıraat hocalığı yapmıştır.³⁵¹ O ilmini sahâbeden Hz. Osmân, Hz. Ali, Ubey b. Kâ'b ve İbn Mesud'dan öğrenmiştir.³⁵² Kûfe Camii'nde Hz. Ali'ye baştan sona kadar Kur'an'ı okumuştur.³⁵³

³⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/337; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/523; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü'l-t-Tehzîb*, 3/321; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 6/67; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliya*, 4/181; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/167.

³⁴⁶ Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed Müstağfirî, *Fezâilü'l-Kur'an*, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 2/538.

³⁴⁷ Zirr b. Hubeyş Medineye gittiğinde karşılaştığı kişi olan Saffan b. Assal'a ilk olarak Ubey b. K'ab'ı görmeyi arzuladığını söylemiştir.. “*وإنما حملني على الوفاة لقي أبي بن كعب وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم*” Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/149-150.

³⁴⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 19/27; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/167.

³⁴⁹ Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî Talebi'l-Hadis*, thk. Nûreddîn 'İtr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1975), 1/92.

³⁵⁰ Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdullâh b. Mûsâ el-Ensârî et-Tilmesânî Burrî, *el-Cevhere fî Nesebi'n-Nebî ve Ashâbihi'l-Aşere*, thk. Muhammed et-Tûncî (Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1403/1983), 1/214; Madazlı, “İmam Zirr b. Hubeyş”, 238-239.

³⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4/166.

³⁵² Burrî, *el-Cevhere fî Nesebi'n-Nebî ve Ashâbihi'l-Aşere*, 1/214; Madazlı, “İmam Zirr b. Hubeyş”, 238.

³⁵³ Zirr, Hz Ali'ye Kur'an'ı arz ederken (الحواميم) surelerine geldiğimde Emiru'l-Mü'minin bana dedi ki: Ey Zirr! Kur'anın gelinleri kısmına ulaştın.” Bkz. Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-Ikrâ*, 1/188-189; Cürcânî, *Dercü'd-Dürer fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/538.

Zirr b. Hubeyş'in tahsil ettiği kıraat ilmî bu sahâbe zinciri ile Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Zirr, kıraat hususunda birçok önemli sahâbiden istifade etmiş olsa da, onun asıl takip ettiği kişi İbn Mes'ud olmuştur. Nitekim Zirr'in naklettiğine göre bir defasında önemli tefsir âlimlerinden İbn Abbâs ona: *"İki kıraatten hangisi üzerinesin"* diye sordu. Zirr ise ona: *"Sonuncu kıraat üzerine okuyorum"* cevabını verdi. Bunun üzerine İbn Abbâs: *"Hz. Peygamber her yıl Kur'an'ı Cebrâil'e arz etmiştir. Vefât edeceği yıl ise iki defa arz etmiştir. Bu sonuncu arza İbn Mes'ud'da şahit olmuştur. Muhakkak ki bu sonuncu okuyuşta Kur'an ne neshedilmiş ne de değiştirilmiştir. İşte İbn Mes'ud'un kıraati sonuncu okuyuştur"* dedi.³⁵⁴

Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'de muhteva bakımında da en fazla rivâyetinin bulunduğu bölümün kıraat, tefsir ve fedâilu'l-Kur'an olduğu tespit edilmiştir. Zirr'in Buhârî'nin *Sahihî*'nde sadece üç rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetlerden ikisi Muavvizeyetn³⁵⁵, biri de Necm suresinin dokuzuncu (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى) ayetinin tefsiri ile alakalıdır.³⁵⁶ Müslim'in *Sahihî*'nde ise tefsir ile alakalı üç rivâyeti bulunmaktadır. Bunlar Zirr'e sorulan Necm suresinin dokuzuncu (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى), onbirinci (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى) ve onsekizinci (لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى) ayetlerinin tefsirleri ile alakalıdır. Zirr'e bu ayetlerin ayrı ayrı rivâyetler halinde tefsiri sorulduğunda Zirr, cevap olarak hocası İbn Mes'ud'un bu konuyla ilgili *"Hz. Peygamber'in Cebrail'i asıl suretinde altı yüz kanatlı olarak gördü"*³⁵⁷ dediğini nakletmiştir. İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ise kıraat ile ilgili Zirr'in sadece şu rivâyeti yer almaktadır. *"Kim, yeni indiği gibi Kur'an'ı okumayı isterse İbni Ümmi Abd'in (Abdullah b. Mes'ud'un) kıraatı üzerine onu okusun."*³⁵⁸ Tirmizî'nin *Sünen*'inde ise kıraat, tefsir ve fedâilu'l-Kur'an konularıyla ilgili Zirr'in altı rivâyeti bulunmaktadır. Zirr'in Kur'an ve kıraat ile ilgili en fazla rivâyeti bu eserde bulunmaktadır. Bu altı rivâyetten birincisi; Kur'an'ı tertil üzere okuyanın derecesinin yükseleceği³⁵⁹ hakkındadır. İkincisi; Ümmete zorluk olmasın diye Kur'an'ın yedi harf üzerine³⁶⁰ indirildiği hakkındadır. Üçüncüsü; Zirr b. Hubeyş ile Huzeyfe arasında gelişen Hz.

³⁵⁴ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*, nşr. Ali Muhammed es-Sabbâğ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/32.

³⁵⁵ Buhârî, "Kitabu't-Tefsir", 472-473

³⁵⁶ Buhârî, "Bed'ul-Halk", 7

³⁵⁷ Müslim "İmân", 76

³⁵⁸ İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

³⁵⁹ Tirmizî, "Fedâil'ül Kur'an", 18.

³⁶⁰ Tirmizî, "Kıraât", 11.

demiştir.³⁶⁹ Talebesi Âsım b. Behdele de hocası Zirr ile ilgili: “Zirr b. Hubeyş’ten daha fasih Kur’an okuyanı görmedim.”³⁷⁰ demiştir.

1.8.2. Cerh ve Tadil Durumu

Zirr b. Hubeyş, *Kütüb-i Sitte*’de yetmiş rivâyeti bulunan önemli âlimdir. Bir râvî olarak Cerh ve tadil âlimleri tarafından kendisiyle ilgili olumsuz bir değerlendirmeye rastlanılmamıştır.

İbn Sa’d, Zirr b. Hubeyş’ten “Kesiru’l-hadis” ve “sika” olarak söz etmiştir.³⁷¹ Yahyâ b. Maîn’in de Zirr’i sika olarak değerlendirdiği ifade edilmektedir.³⁷² Diğer cerh ve tadil âlimlerinden İbn Ebî Hâtim³⁷³ ve İbn Hibbân³⁷⁴ Zirr’in güvenilir, sika bir râvî olduğunu kabul etmiştir.

İclî de (ö. 261/875) Zirr’in sikâ olduğunu ifade etmiştir. Fakat Zirr’in Hz. Ali’ye duyduğu muhabbetinden dolayı temkinli davranılması hususunda uyarmaya çalışmıştır.³⁷⁵

1.8.3. Tahammül ve Edâ Sigaları

Hadisleri öğrenmenin ve bunları başkalarına aktarmanın belli başlı kuralları vardır. Bir hadisi belirli kurallar çerçevesinde öğrenmeye, elde etmeye “tahammül”, onu başkasına usûlüne uygun bir şekilde rivâyet etmeye de “edâ” denir.³⁷⁶ Tahammülün sema yoluyla alınmasını âlimler en güvenilir rivâyet yolu olarak kabul etmiştir.³⁷⁷

Zirr b. Hubeyş’in *Kütüb-i Sitte*’deki yetmiş rivâyetini incelediğimizde Zirr’in bu rivâyetlerin kırk altısını “عن”, on üçünü “قال”, dördünü “سألت”, ikisini “سمعت”, ikisi “أخبرني” ikisini “حدث عن” bir tanesini de “أَنَّ” sigasıyla edâ ettiğini görmekteyiz. Zirr, en fazla “عن” sigasını kullanmıştır. Bu siganın, birinci yüzyıldan itibaren râvîlerin birbirinden hadis naklederken kullandığı ifade edilmiştir. Tahdis ihbar ve

³⁶⁹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashab*, 2/563.

³⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/168.

³⁷¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kebîr*, 8/226.

³⁷² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9/336.

³⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 3/622.

³⁷⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/269.

³⁷⁵ İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, 1/370.

³⁷⁶ Mücteba Uğur, “Edâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/10/388; Koçyiğit, “Hadis İstilahları”, 414-415; Karacabey, *Hadis Tenkidi*, 113.

³⁷⁷ Abdullah Aydın, “Semâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/36/457; Karacabey, *Hadis Tenkidi*, 113.

sema gibi edâ sigalarının henüz yaygınlık kazanmadığı ilk dönemlerde bir hocadan sema yoluyla alınan hadislerin rivâyetinde buna sıkça rastlanıldığı belirtilmektedir.³⁷⁸ Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Ali b. el- Medînî, Buhârî, Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi muhaddislerin çoğuna göre “عن” sigasıyla aktarılan rivâyetin semâ yoluyla alınmış kabul edilmesi için senette tedlîs bulunmaması şartıyla talebe ve hocanın en az bir kere görüşmüş olması gerekir.³⁷⁹ Zirr b. Hubeyş'in kullandığı diğer edâ sigaları ise; “قال”, “سألت”, “سمعت”, “حدث عن” ve “أخبرني” tahdis kavramı altında toplanmaktadır. Bu sigalar da semâ yoluyla alınan hadisi rivâyet etmeyi ifade eder.³⁸⁰ Netice olarak ifade etmek gerekirse Zirr b. Hubeyş bu rivâyetleri aldığı hocalarıyla birebir görüşmüştür ve aralarında hoca talebe durumu olduğunu zaten daha önce de ifade etmiştik. Zirr'in birebir görüştüğü ve kendilerinden hadis aldığı hocalarından çoğunlukla semâ yöntemi ile hadis tahammülünde bulunmuştur.

³⁷⁸ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'liku't-Ta'lik 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Sa'îd Abdurrahmân Mûsâ el-Kazekî (Beyrut-Dımaşk-Amman: el-Mektebetü'l-İslâmî-Dâru Ammâr, 1985), 2/9.

³⁷⁹ Abdullah Aydın, “Muan'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/30/326.

³⁸⁰ Erdiç Ahatlı, “Tahdîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/39/391-392.

2. ZİRR B. HUBEYŞ'İN *KÜTÜB-İ SİTTE*'DEKİ BAZI RİVAYETLERİNİN İSNÂD VE MUHTEVA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Bu kısımda Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'deki yetmiş rivâyetinin genel olarak dağılımını vermeye çalışacağız. Bu rivâyetlerin *Kütüb-i Sitte* içindeki eserlere ve konularına göre tek tek dağılımı yapılacaktır. Ayrıca diğer alt başlıklarda Zirr'in rivâyeti kendisinden aldığı hocalarına ve kendisine naklettiği talebelerine göre de dağılımı verilecektir. Bu rivâyetlerin dağılımlarını gösterirken tablo ve grafiklerden faydalanılacaktır.

2.1.1. Rivâyetlerin *Kütüb-i Sitte* İçerisindeki Dağılımı

Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'de tekrarları ile birlikte toplam yetmiş rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetler *Kütüb-i Sitte*'de farklı kitap ve bab başlıkları altında geçmektedir. Aşağıda sırasıyla her eserdeki rivâyet sayısı ve dağılımı verilecektir.

2.1.1.1. Zirr b. Hubeyş'in *Sahihu'l-Buhârî*'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Buhârî'nin *Sahih*'inde Zirr b. Hubeyş'in üç rivâyeti bulunmaktadır. Rivâyetlerden biri “Bed’ul-Halk”, diğer ikisi de “Tefsir” bölümünde geçmektedir.

Tablo 1. Rivâyetlerin *Sahihu'l-Buhârî*'deki Dağılımı

Rivâyetlerin bulunduğu bölümler	Adet
Bed’ul-Halk	1
Tefsir	2
Toplam	3

2.1.1.2. Zirr b. Hubeyş'in *Sahih-i Müslim*'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Müslim'in *Sahihi*'nde Zirr b. Hubeyş'in sekiz rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin dört tanesi “İman”, iki tanesi “Salâtu'l-Musâfirîn”, iki tanesi de “Siyâm” bölümünde geçmektedir.

Tablo 2. Rivâyetlerin *Sahih-i Müslim*'deki Dağılımı

Rivâyetlerin bulunduğu bölümler	Adet
İmân	4
Salâtu'l-Musâfirîn	2
Siyâm	2
Toplam	8

2.1.1.3. Zirr b. Hubeyş'in Sünen-i Ebû Dâvûd'daki Rivâyetlerinin Dağılımı

Sünen-i Ebû Dâvûd'da Zirr b. Hubeyş'in yedi rivâyeti bulunmaktadır. "Tahâret", "Savm", "Et'ime" ve "Mehdi" bölümlerinde birer tane, "Salât" bölümünde ise iki tane bulunmaktadır.

Tablo 3. Rivâyetlerin *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki Dağılımı

Rivâyetlerin bulunduğu bölümler	Adet
Tahâret	1
Salât	2
Savm	1
Et'ime	1
Mehdi	1
Tıb	1
Toplam	7

2.1.1.4. Zirr b. Hubeyş'in Sünen-i Tirmizî'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Kütüb-i Sitte içinde Zirr b. Hubeyş'in en fazla rivâyetinin yer aldığı eser Tirmizî'nin *Sünen*'idir. Tirmizî'nin *Sünen*'inde Zirr b. Hubeyş'in yirmi üç tane rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetler; “Tahâret”, “Sefer”, “Siyer”, “Zühd”, “İlim”, “Edeb”, “Fedâilu'l-Kur'an” ve “Kıraat” bölümlerinde birer tane; “Savm” ve “Deâvât” bölümlerinde ikişer tane; “Fiten” bölümünde üç tane; “Tefsiru'l-Kur'an” ve “Menâkıb” bölümlerinde ise dörder tane olarak yer almıştır.

Tablo 4. Rivâyetlerin Sünen-i Tirmizî'deki Dağılımı

Rivâyetlerin bulunduğu bölümler	Adet
Tahâret	1
Sefer	1
Savm	2
Siyer	1
Fiten	3
Zühd	1
İlim	1
Edeb	1
Fedailu'l-Kur'an	1
Kıraat	1

Tefsiru'l-Kur'an	4
Deavât	2
Menâkıb	4
Toplam	23

2.1.1.5. Zirr b. Hubeyş'in Sünen-i Nesâî'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

Nesâî'nin *Sünen*'inde Zirr b. Hubeyş'in on üç rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin ikişer tanesi "İman" ve "İmamet", dört tanesi "Tahâret", beş tanesi de "Sıyâm" bölümündedir.

Tablo 5. Rivâyetlerin Sünen-i Nesâî'deki Dağılımı

Rivâyetlerin bulunduğu bölümler	Adet
Tahâret	4
İmâmet	2
Sıyâm	5
İmân	2
Toplam	13

2.1.1.6. Zirr b. Hubeyş'in Sünen-i İbn Mâce'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

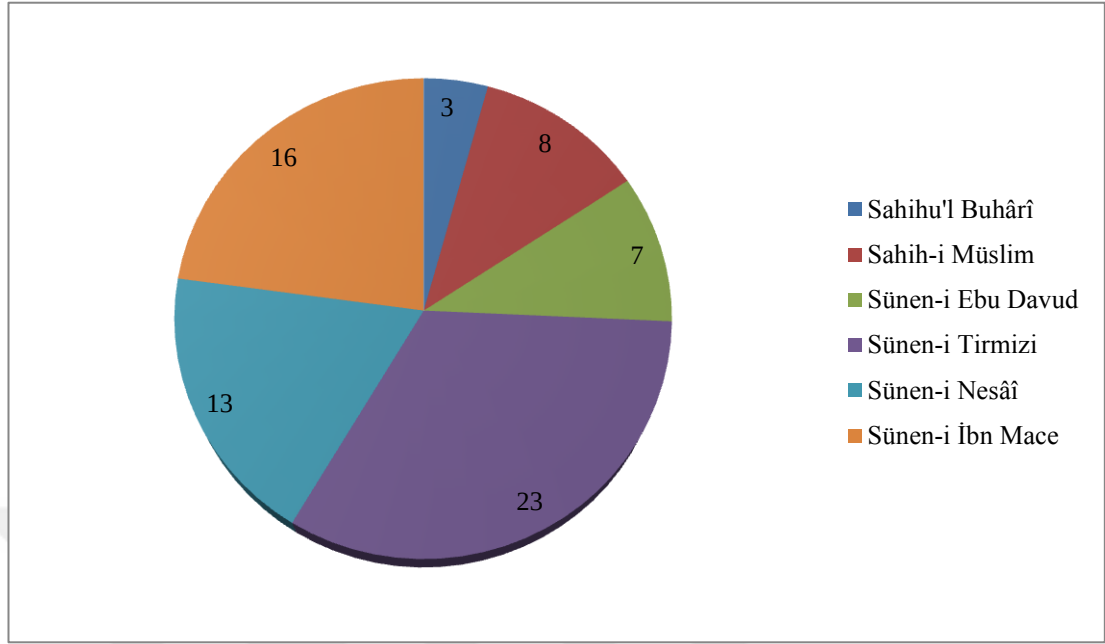
Sünen-i İbn Mâce'de Zirr b. Hubeyş'in on altı rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetler; "Mevakitu's-Salât", "Cenâiz", "Tıb" ve "Libâs" bölümlerinde birer tane,

“Tahâret”, “İkâmetu’s-Salât” ile “Siyâm” bölümlerinde ikişer tane, “Mukaddime” bölümünde ise beş tane olarak bulunmaktadır.

Tablo 6. Rivâyetlerin *Sünen-i İbn Mâce*’deki Dağılımı

Rivâyetlerin bulunduğu bölümler	Adet
Mukaddime	5
Tahâret	2
Mevâkitu’s-Salât	1
İkâmetu’s-Salât	2
Cenâiz	1
Siyâm	2
Tıb	1
Libâs	1
Fiten	2
Toplam	16

Şekil 1. Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'deki Rivâyetlerinin Dağılımı

2.1.2. Zirr b. Hubeyş'in Rivâyetlerinin Hocalarına Göre Dağılımı

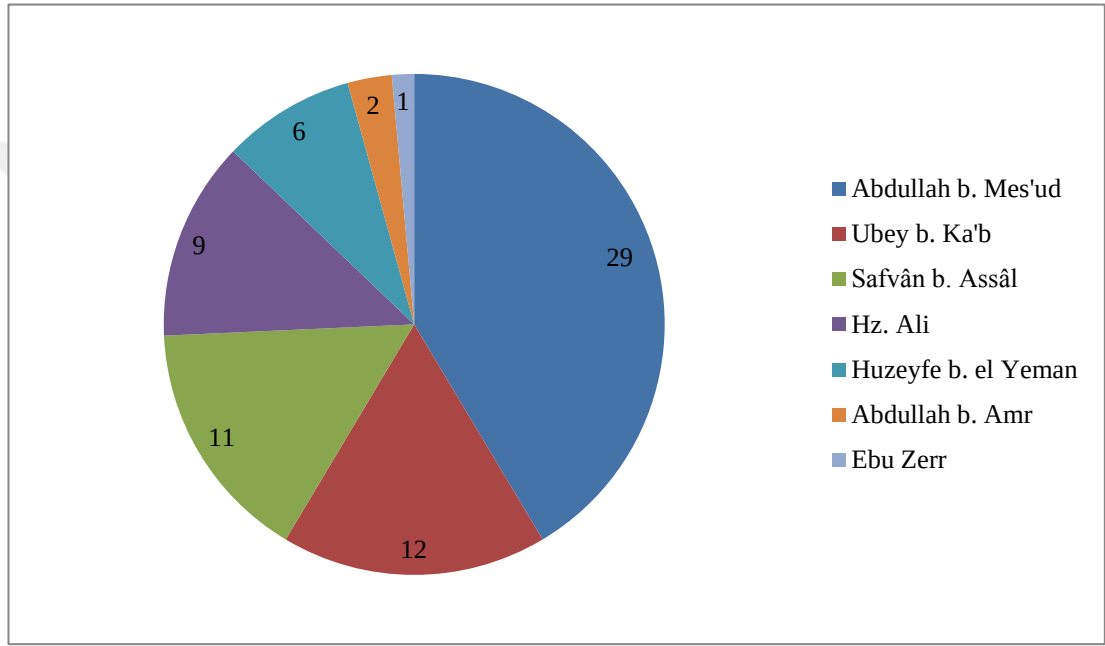
Zirr b. Hubeyş, *Kütüb-i Sitte*'de bulunan yetmiş rivâyetinin yirmi dokuzunu İbn Mes'ud'dan rivâyet etmiştir. Bu durum, Zirr ile İbn Mes'ud arasında önemli bir hoca talebe ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Geriye kalan kırk bir rivâyetin hocalara dağılımı ise **tablo 7.** de gösterildiği gibidir.

Tablo 7. Rivâyetlerin Hocalara Göre Dağılımı

Rivâyetlerin Hocalarına Göre Dağılımı	Adet
Abdullah b. Mes'ud	29
Ubey b. Kâ'b	12
Safvân b. Assâl	11
Hz. Ali	9
Huzeyfe b. el-Yemân	6

Abdullah b. Amr	2
Ebû Zerr el-Ğıfârî	1
Toplam	70

Şekil 2. Rivâyetlerin Hocalara Göre Dağılımı

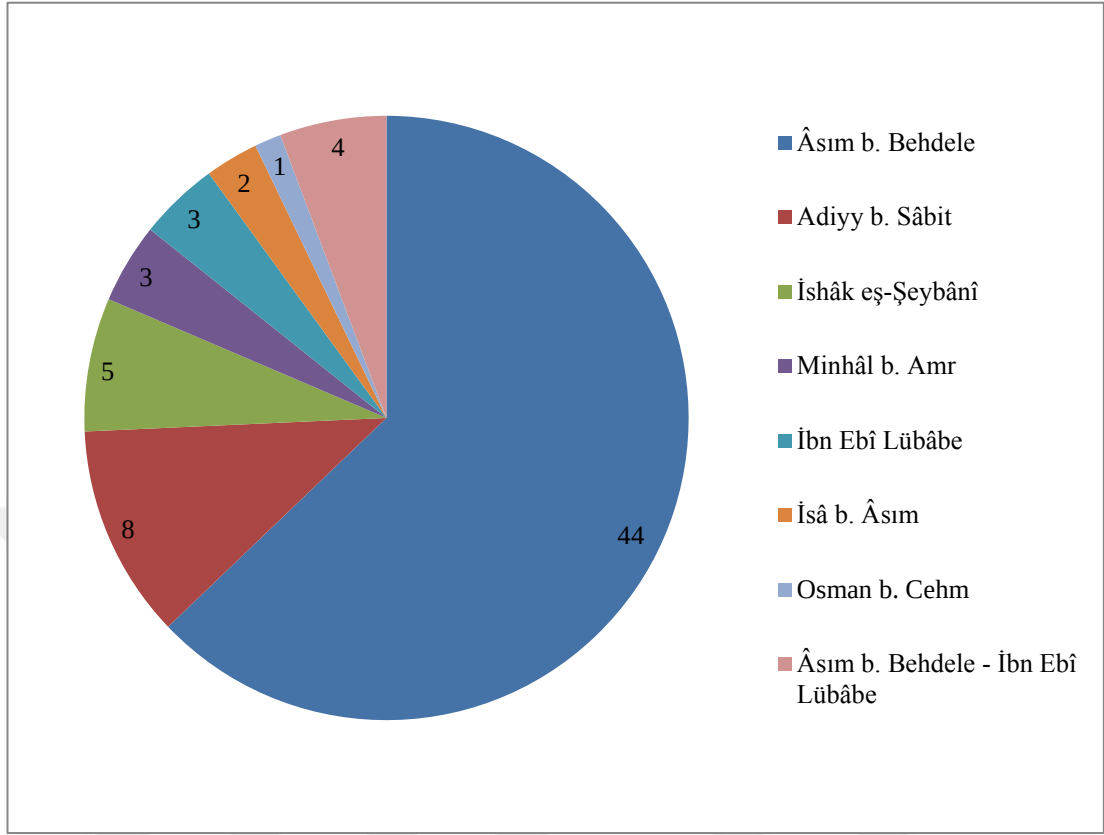
2.1.3. Zirr b. Hubeyş'in Rivâyetlerinin Talebelerine Göre Dağılımı

Zirr b. Hubeyş'ten Âsım b. Behdele kırk dört, Adiyy b. Sâbit sekiz, İshâk eş-Şeybânî beş, Minhâl b. Amr üç, İbn Ebî Lübâbe üç, İsâ b. Âsım iki, Osman b. Cehm bir rivâyet aktarmıştır. Geriye kalan dört rivâyeti ise Âsım b. Behdele ve İbn Ebî Lübâbe ortak rivâyet etmiştir. Rivâyetlerin talebelere dağılımına baktığımızda Zirr'den en fazla rivâyeti Âsım b. Behdele'in aktardığı görülmektedir. Bu da kuşkusuz Zirr'in en önemli öğrencisinin Âsım b. Behdele olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Rivâyetlerin Talebelerine Göre Dağılımı

Rivâyetlerin Talebelerine Göre Dağılımı	Adet
Âsım b. Behdele	44
Adiyy b. Sâbit	8
İshâk eş-Şeybânî	5
Minhâl b. Amr	3
İbn Ebî Lübâbe	3
İsâ b. Âsım	2
Osmân b. Cehm	1
Âsım b. Behdele – İbn Ebî Lübâbe (birlikte rivâyet etmiştir)	4
Toplam	70

Şekil 3. Rivâyetlerin Talebelere Göre Dağılımı

2.2. Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'deki Bazı Rivâyetlerinin İsnâd ve Muhteva Açısından İncelenmesi

Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'de toplam yetmiş rivâyetinin olduğunu tespit etmiştik. Tespit ettiğimiz bu rivâyetlerin *Kütüb-i Sitte* eserlerindeki sayı ve konu dağılımını da tablolar şeklinde aktarmıştık.

Bu kısımda ise Zirr b. Hubeyş'ten gelen rivâyetlerin bir kısmını değerlendirmeye tabii tutacağız. Zirr b. Hubeyş'in bu yetmiş rivâyetinin tamamını isnâd ve muhteva açısından bir değerlendirmeye tabi tutmak oldukça meşakkâtli olacak. Bu nedenle örneklem açısından içerisinden belirlediğimiz sadece beş konu ile ilgili rivâyetlerin hem isnâd hem de muhteva analizini yapacağız. Analizini yapacağımız konular, Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Kadir gecesinin tespiti (7), Eyyâmu'l-Biyd ve cuma günü orucu (4), Hz. Ali'nin Fazileti (5), uğursuzluk şirkidir (3) ve Muavvizeteyn'in İbn Mes'ud'un mushafında bulunmadığı (2) ile ilgili rivâyetlerden teşekkül edecektir. Bu beş konuyu tercih etmemizdeki temel sebep daha çok âlimlerin üzerinde ihtilâf ettiği hususlar olması hasebiyledir.

Önceden ifade etmemiz gerekir ki, belirlediğimiz bu beş konudaki rivâyetlerin sayı fazlalığının nedeni, bazı *Kütüb-i Sitte* eserlerinde, farklı tariklerle veya metindeki kelime değişikliğinden dolayı mükerrer olarak ele alınmasındandır.

Sened ve muhtevalarını inceleyeceğimiz rivâyetlerle ilgili bazı bilgiler vermek yararlı olacaktır. Öncelikle belirlediğimiz bu beş konuyla ilgili tüm rivâyetler tek tek ele alınıp isnâd zincirindeki râvîlerin durumu incelenecektir. Dolayısıyla isnâd zincirindeki râvîlerin sırasıyla cerh ve tadil durumlarına değinilecektir. Daha önce hakkında bilgi verilen bir râvî ile ilgili bilgi tekrarına gidilmeyip sonrasındaki râvî ile devam edilecektir. Her konudaki rivâyetlerin isnâdındaki râvîlerin durumu incelendikten sonra her konu sonrası genel bir değerlendirme yapılacaktır. Isnâd analizi yapılan konunun değerlendirmesinden sonra konuyla ilgili rivâyetlerin isnâd şeması verilecektir. Her konunun isnâd analizi ve şemasından sonra ise konuyla ilgili rivâyetlerin muhteva analizi yapılacaktır. Yapacağımız muhteva analizinde, sadece incelenen konuyla ilgili rivâyetlerle sınırlı kalmayıp bazen konuyla alakalı farklı bir kaç rivâyete de yer verilecektir. Bu sebeple incelediğimiz konuyla ilgili öteden beri var olan ihtilaflar, sebepleriyle birlikte genel olarak değerlendirilecektir.

Zirr'in geriye kalan rivayetleri on bir ayrı konu başlığı altında bir araya getirilmiştir. Konularına göre sınıflandırılan bu rivâyetler, isnâd şemaları ile birlikte tezin ek kısmında verilmiştir.

2.2.1 Kadir Gecesi'nin Tespiti İle İlgili Rivâyetler

2.2.1.1. Kadir Gecesi ile İlgili Rivâyetlerin Isnâd Açısından İncelenmesi

1- حدثنا محمد بن مهران الرازي، حدثنا الوليد بن مسلم، حدثنا الأوزاعي، حدثني عبدة، عن زُرِّ، قال: سمعت أبي بن كعب، يقول: وقيل له إن عبد الله بن مسعود، يقول: من قام السنة أصاب ليلة القدر، فقال أبي: والله الذي لا إله إلا هو، إنها لفي رمضان، يحلف ما يستشي، ووالله إني لأعلم أي ليلة هي، هي الليلة التي أمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم بقيامها، هي ليلة صبيحة سبع وعشرين، وأمارتها أن تطلع الشمس في صبيحة يومها بيضاء لا شعاع لها³⁸¹

Muslim → Muhammed b. Mihrân er-Razî → Velîd b. Muslim → Evzâ'î → İbn Ebî Lûbâbe → **Zirr b. Hubeyş**

³⁸¹ Muslim, "Salâtu'l-Musâfirîn", 25; Ebû Dâvûd, "Salât", 317; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/128.

a- Muhammed b. Mihrân er-Râzi: Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd ve Eban b. Mahled gibi âlimlerin kendisinden rivâyette bulunduğu sika ve hafız bir âlimdir.³⁸² Yahyâ b. Maîn'in onunla ilgili "*leyse bihi be's*" dediği aktarılmıştır. İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında geçmektedir. Yaklaşık olarak h. 239 senesinde vefat ettiği ifade edilmektedir.³⁸³

b- Velid b. Müslim el-Kureyşî el- Emevî: Künyesi Ebû Abbâs'tır. H. 119 yılında dünyaya gelmiştir. H. 190 yılında da vefat etmiştir.³⁸⁴ Başka bir rivâyete göre ise h. 195 yılında vefat etmiştir.³⁸⁵ Şam'ın bilginlerinden biri olarak kabul edilmektedir.³⁸⁶ Ahmed b. Hanbel'in onunla ilgili olarak hadis konusunda Velid b. Müslim'in ayrı bir yeri olduğunu söylediği ifade edilmektedir.³⁸⁷ Sika³⁸⁸ ve kesiru'l-hadis olarak kabul edilmektedir.³⁸⁹

c-Abdurrahman b. Amr el-Evzâî: Şam'da hadis ve fıkıh konusunda kendi zamanının bilgini olarak kabul edilmiştir. Dımaşk yakınlarında bulunan Evzâ' köyünde ikâme ettiğinden dolayı nisbesini de o köyün isminden almıştır. Diplomatik görevlerde bulunmuştur. Bu sebeple gittiği şehirlerdeki âlimlerle görüşüp onlardan istifade etmiştir. İstifade ettiği âlimler arasında Katade b. Diâme, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevri, Mâlik b. Enes, Atâ b. Ebî Rebah, Naf'î, Zührî ve İbn Sîrîn gibi önemli âlimler yer almaktadır.³⁹⁰ Yaşının ilerleyen dönemlerinde geçimini sağlayabilme amacıyla Beyrut'a göç ederek sınır bekçiliği yapmıştır. H. 157 yılında vefat etmiştir.³⁹¹ Cerh ve tadil durumu ise sikadır.³⁹²

d- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

³⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/520-523; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/143; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/478.

³⁸³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/93; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/479.

³⁸⁴ İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 2/302.

³⁸⁵ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ' ve'l-Luğât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/148.

³⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/153.

³⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/92.

³⁸⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/222; Ebû'l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî el-Bâcî, *et-Tadîl ve't-Tecrîh li-Men Harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi's-Sahîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin (Riyad: Dâru'l-Liva', 1986), 2/342.

³⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/475.

³⁹⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/326.

³⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/308.

³⁹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/326.

2- حدثنا محمد بن المثنى، حدثنا محمد بن جعفر، حدثنا شعبة، قال: سمعت عبدة بن أبي لبابة، يحدث عن زر بن حبيش، عن أبي بن كعب، قال: قال أبي في ليلة القدر: والله إني لأعلمها، وأكثر علمي هي الليلة التي أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بقيامها هي ليلة سبع وعشرين. وإنما شك شعبة في هذا الحرف: هي الليلة التي أمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم. قال: وحدثني بها صاحب لي عنه³⁹³

Muslim → Muhammed b. Müsennâ → Muhammed b. Ca'fer (Gunder) → Şu'be b. Haccâc → İbn Ebî Lübâbe → **Zirr b. Hubeyş**

a- Muhammed b. Müsennâ: İmam, sebt ve hafız lakabı verilmiştir. Basra'da h. 167 yılında dünyaya gelmiştir. Velid b. Müslim, Hâlid b. Hâris, Süfyân b. Uyeyne Muhammed b. Cafer ve Yahyâ b. Saîd gibi önemli âlimlerden hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁹⁴ İbn Hibbân, onun bir kitabının olduğunu ve sadece bu kitabından hadis rivâyet ettiğini ifade etmiştir.³⁹⁵ H. 252 yılında vefat etmiştir. Hadis ilminde hüccet ve sika olduğu kabul edilmektedir.³⁹⁶

b- Gunder: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî,³⁹⁷ h. 110 yılı civarı dünyaya gelmiştir. İbn Cüreyc, Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevri, Süfyân b. Uyeyne ve çoğunlukla ise Şu'be'den hadis rivâyetinde bulunmuştur. Ali b. El-Medînî, Ebûbekir b. Ebî Şeybe, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi hadis ilminde otorite olarak kabul edilen âlimler ise kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Hocası İbn Cüreyc, "Gunder" lakabını çok gürültü yaptığı için vermiştir. Yahyâ b. Maîn, Gunder'in kendi hocalarından yazdığı hadislerin oldukça güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Şu'be'den duyarak yazdığı hadislerden daha Şu'be hayattayken bile istifade ettiklerini belirtmişlerdir. Hatta insanlar Şu'be'nin hadisinde ihtilafa düştüklerinde Gunder'in kitabını hakem kabul etmişlerdir.³⁹⁸ Sadece kusur olarak dalgınlığının olduğu ifade edilmektedir. Bu dalgınlığı sika oluşuna bir engel teşkil etmemiştir. H. 193 yılında vefat etmiştir. İclî, İbn Ebî Hâtim ve İbn Hibbân Gunder'in sika olduğunu belirtmektedirler.³⁹⁹

³⁹³ Müslim, "Salâtu'l-Musâfirîn", 25; "Sıyâm", 39; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 8/445.

³⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/359; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 12/123.

³⁹⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/111.

³⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/364.

³⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/5; 9/98.

³⁹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/98-102; M. Yaşar Kandemir, "Gunder", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/195.

³⁹⁹ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/235; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/221; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/50.

c- Şu'be b. Haccâc: Önemli bir muhaddistir. Cerh ve tadil âlimlerindendir.⁴⁰⁰

Hadis ilminde çok yönlü çalışmaları olduğu için kendisine “Emiru’l-Mü’minin fi’l-Hadis” denmiştir. Iraklı âlimlere zayıf ve metruk hadisleri nasıl tespit edecekleri ve o hadisleri nasıl tahlil edecekleri hususunda yol göstermiştir.⁴⁰¹ Bu sebeple eş-Şâfiî, “Şu’be olmasaydı Irak’ta hadis bilinmezdi” demiştir. İbn Hanbel ise, “o hadiste tek başına bir ümmetti” diyerek övmüşlerdir. Hasan-ı Basrî, İbn Sîrin, Katâde, Adiyy b. Sâbit ve İsmail b. Ebî Hâlid gibi önemli 400’e yakın tâbiîden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Basra’da h. 160 senesinde vefat etmiştir.⁴⁰² İclî, Şu’be’nin bazı isimlerde hata yaptığını buna rağmen sika olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰³ Şu’be, İbn Hibbân’ın “Sikât” isimli eserinde yer almaktadır.⁴⁰⁴

d- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

3- حدثنا محمد بن حاتم، وابن أبي عمر، كلاهما عن ابن عيينة، قال ابن حاتم: حدثنا سفيان بن عيينة، عن عبدة، وعاصم بن أبي النجود، سمعا زر بن حبيش، يقول: سألت أبي بن كعب رضي الله عنه، فقلت: إن أذاك ابن مسعود يقول: من يقيم الحول يصب ليلة القدر؟ فقال رحمه الله: أراد أن لا يتكل الناس، أما إنه قد علم أنها في رمضان، وأنها في العشر الأواخر، وأنها ليلة سبع وعشرين، ثم حلف لا يستثني، أنها ليلة سبع وعشرين، فقلت: بأي شيء تقول ذلك؟ يا أبا المنذر، قال: بالعلامة، أو بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أنها تطلع يومئذ، لا شعاع لها⁴⁰⁵

Müslim → Muhammed b. Hâtim → İbn Ebî Ömer → Süfyân b. Uyeyne → İbn Ebî Lübâbe — Âsım b. Behdele → Zirr b. Hubeyş

a- Muhammed b. Hâtim: Bağdat’ta ikâme etmiştir. Abdurrahman b. Mehdi, Süfyân b. Uyeyne, Vekî’ b. Cerrâh ve Yahyâ b. Kattân gibi âlimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden Müslim ve Ebû Dâvûd başta olmak üzere birçok hadisçi rivâyette bulunmuştur. H. 235 yılında vefat etmiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Nevevî, *Tehzîbü’l-Esmâ ve’l-Lügât*, 1/245.

⁴⁰¹ İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 1/299.

⁴⁰² İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 1/299; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 12/490-494; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 4/344.

⁴⁰³ İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, 1/456.

⁴⁰⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/446.

⁴⁰⁵ Müslim, “Sıyâm”, 39; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 3/401; Ebûbekir Ahmed b. el-Huseyn Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 4/513; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, 35/122; Süleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Kahire / Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 9/369.

⁴⁰⁶ İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, 9/101; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25/20.

Yahyâ b. Maîn Onu “kezzab” olarak nitelerken, İbn Hibbân ve Darekutnî ise sika olarak nitelemiştir.⁴⁰⁷ Zehebî, ise Muhammed b. Hâtim mecruh ve merdut olarak kabul etmiştir.⁴⁰⁸

b- İbn Ebî Ömer: Muhammed Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî Mekke’de ikâme edip çok sayıda hacc yapmıştır.⁴⁰⁹ Süfyân b. Uyeyne, Abdurrezzâk es-San’ânî, Fudayl b. ‘Iyad, Vekî’ b. Cerrâh gibi hocalardan hadis dinlemiştir. Müslim, Tirmizî, İbn Mâce ve Baki b. Mahled gibileri ise ondan hadis almıştır.⁴¹⁰ Mekke’de Harem-i şerif şeyhliğinde bulunmuştur.⁴¹¹ Ahmed Hanbel onu, Mekke’de hadisi alınabilecek kişilerden olduğunu söylemiştir. H. 243 yılında Mekke’de vefat etmiştir. Dalgınlıkla uydurma bir hadisi İbn Uyeyne’den almış şeklinde rivâyet etmiştir.⁴¹² İbn Ebî Hâtim bu gerekçeyle sadûk olduğunu söylemiştir.⁴¹³ Fakat İbn Hibbân sika olduğunu savunmuştur.⁴¹⁴

c- Süfyân b. Uyeyne: H. 107 yılında dünyaya gelmiştir. Aslen Kûfelidir. Mekke’de yaşamış ve Mekke’de h. 198 yılında vefat etmiştir. Hacûn denilen bölgeye defnedilmiştir.⁴¹⁵ Hicaz muhaddisi olarak bilinir. Âsım b. Behdele, İbn Ebî Lübâbe, İshâk es-Sebi’, A’miş ve Şu’be gibi âlimlerden hadis almıştır. Özellikle Mâlik b. Enes ile birlikte İbn Şihab ez-Zühri’nin rivâyetlerinin kaybolmaması hususunda önemli bir rol oynamıştır. Hatta eş-Şâfiî, “Süfyân b. Uyeyne ile Mâlik b. Enes olmasaydı Hicaz’ın hadisi kaybolacaktı” demiştir. Hicaz’da bulunmasına rağmen Irâk’ın hadisini de almayı ihmal etmemiştir. Abdurrahman b. Mehdi de Süfyân b. Uyeyne’nin Hicaz hadis ekolünün en bilgini olduğunu söylemiştir.⁴¹⁶ Süfyân’dan hocaları İbn Cüreyc, A’miş ve Şu’be de hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Hammâd b. Zeyd, Alî b. el-Medînî, Yahyâ b. Maîn, eş-Şâfiî, Ebûbekir b. Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddis öğrencileri rivâyet etmiştir. Yahyâ b. Maîn

⁴⁰⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/86; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25/20-23.

⁴⁰⁸ Ebu Abdillâh Şemseddin b. Muhammed Zehebî, *Tezkirâtü’l-Huffâz*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu’allimî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1954), 2/455.

⁴⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/642.

⁴¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/639-641.

⁴¹¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 12/96.

⁴¹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/124-125; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/642.

⁴¹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/125.

⁴¹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/98.

⁴¹⁵ İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 1/285.

⁴¹⁶ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 8/457.

ve İclî, İbn Uyeyne'yi hadiste sebt olarak kabul etmiştir. Ayrıca İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında geçmektedir.⁴¹⁷

d- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

e- Âsım b. Behdele: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

4 - حدثنا محمد بن المثنى، حدثنا محمد بن جعفر، حدثنا شعبة، قال: سمعت عبدة بن أبي لبابة، يحدث عن زر بن حبیش، عن أبي بن كعب رضي الله عنه، قال: قال أبي في ليلة القدر: والله، إني لأعلمها، قال شعبة: وأكبر علمي هي الليلة التي أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بقيامها، هي ليلة سبع وعشرين وإنما شك شعبة في هذا الحرف: هي الليلة التي أمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: وحدثنى بها صاحب لي عنه⁴¹⁸

Müslim → Muhammed b. Müsennâ → Muhammed b. Ca'fer (Gunder) → Şu'be b. Haccâc → İbn Ebî Lübâbe → **Zirr b. Hubeyş**

a-Muhammed b. Müsennâ: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

b- Gunder: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- Şu'be b. Haccâc: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

5- حدثنا سليمان بن حرب ومسدود المعنى قالوا: حدثنا حماد، عن عاصم، عن زر، قال قلت لأبي بن كعب: أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر، فإن صاحبنا سئل عنها، فقال: من يقيم الحول يصبها، فقال: رحم الله أبا عبد الرحمن، والله لقد علم أنها في رمضان زاد مسدود ولكن كره أن يتكلوا أو أحب أن لا يتكلوا ثم اتفقا: والله إنها لفي رمضان ليلة سبع وعشرين، لا يستثنى، قلت: يا أبا المنذر، أنى علمت ذلك؟ قال: بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم، قلت لزر: ما الآية؟ قال: تصبح الشمس صبيحة تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع⁴¹⁹

Ebû Dâvûd → Süleyman b. Harb — Müsedded → Hammâd b. Zeyd → Âsım b.

Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

a- Süleyman b. Harb: H. 140 yılında dünyaya gelmiştir.⁴²⁰ Kendi ifadesine göre h. 158 yılında hadis öğrenmeye başlamıştır. İlk olarak Şu'be b. Haccâc'ın yanında eğitimine başlayan Süleyman b. Harb, Şu'be vefat ettikten sonra Hammâd b.

⁴¹⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in, *Târîhu İbn Ma'in - Rivâyetu'd-Dârimî*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dimaşk: Dâru'l Me'mun, 1980), 1/119; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/226; İclî, *Ma'rifetu's-Sikât*, 1/417; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VIII,454.

⁴¹⁸ Müslim, "Sıyâm", 39; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde-Dimaşk: Dâru'l-Kible-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 2006), 6/35-36.

⁴¹⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 317; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/402.

⁴²⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 4/8; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/334.

Zeyd'in yanında eğitimine devam etmiştir. Hammâd b. Zeyd'in vefatından sonra ise Hammâd b. Seleme, Süleyman b. Muğire ve Esved b. Şeybân gibi âlimlerin yanında eğitim görmüştür. Kendisinden ise Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Yahyâ b. Maîn ve Yahyâ b. Saîd b. Kattân gibi önemli âlimler rivâyette bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî, Süleyman b. Harb'ın tedlis yapmayan, hadis râvîlerini tenkid edebilen, hadis fikhına hâiz olan Affân b. Müslim'den de ileri bir hadisçi olduğunu söylemiştir.⁴²¹ Bağdat'ta hâlife'nin sarayının yanında hadis derslerinin verildiği bir mekânda yaklaşık kırk bin kişinin iştirak ettiği hadis dersleri yapmıştır.⁴²² Mekke kadılığı da yapmış olan Süleyman b. Harb h. 224 yılında Basra'da vefat etmiştir.⁴²³ İbn Hibbân sika kabul etmiştir.⁴²⁴

b- Müsedded: Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Basri, yaklaşık olarak h. 150 senesinde dünyaya gelmiştir.⁴²⁵ Soy kütüğü, rükye ve akrep sokmasına karşı efsun gibi görüldüğü için asıl nesep bilgisinin bu olduğuna şüphe ile bakılmaktadır.⁴²⁶ Hammâd b. Zeyd, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de Buhârî, İbn Şeybe, Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Dâvûd gibi âlimler hadis almıştır. Öğrencisi İclî, Müsedded'in ilme düşkün biri olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁷ Yahyâ b. Saîd el-Kattân ise Müsedded'in güvenilir bir hadisçi olduğunu belirtmiştir.⁴²⁸ Müsedded h. 228 yılında vefat etmiştir. Cerh ve tadil âlimleri Müsedded'i sika, sadûk, sebt, hüccet ve hafız bir râvî olarak değerlendirmiştir.⁴²⁹

c- Hammâd b. Zeyd: H. 99 senesinde dünyaya gelmiştir.⁴³⁰ Basra'da yaşadığı dönemin en bilgini olduğu ifade edilmiştir.⁴³¹ Sonradan görme yetisini kaybeden Hammâd b. Zeyd, yaklaşık dört bine yakın hadisi kendi hıfzından rivâyet etmiştir.⁴³² Âsım b. Behdele, Enes b. Sîrîn, Amr b. Dinar, Ebû Hamza Dubaî, İshâk

⁴²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/178-180; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/330-334.

⁴²² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/108.

⁴²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/334.

⁴²⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/276.

⁴²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/591.

⁴²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/591.

⁴²⁷ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, 2/272.

⁴²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/443-447; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/591-595; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/107-108.

⁴²⁹ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, 2/272; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/438; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/200.

⁴³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/464.

⁴³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/246; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/459.

⁴³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/458.

b. Süveyd ve Yunus b. Ubeyd gibi muhaddislerden rivâyette bulunuştur. Kendisinden de Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Abdurrahman b. Mehdi, Abdullah b. Mübârek, Süleyman b. Harb, Ali b. el-Medînî ve Müsedded rivâyette bulunmuştur.⁴³³ Hammâd b. Zeyd ile Hammâd b. Seleme karşılaştırıldığında, Hammâd b. Zeyd hadis alanında daha sağlam ve güçlü, Hammâd b. Seleme ise daha takva bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmiştir.⁴³⁴ Abdurrahman b. Mehdi, Kûfe'de Süfyân es-Sevrî, Hicaz'da Mâlik b. Enes, Şam'da Evzâ'î ve Basra'da ise Hammâd b. Zeyd hadis ilminin ileri gelenlerinden olduğunu söylemiştir.⁴³⁵ Hammâd b. Zeyd h. 179 yılında vefat etmiştir.⁴³⁶ Yahyâ b. Maîn sebt, İclî ve İbn Hibbân ise onu sika kabul etmiştir.⁴³⁷

d- Âsım b. Behdele: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

6- حدثنا واصل بن عبد الأعلى الكوفي قال: حدثنا أبو بكر، عن عاصم، عن زر قال: قلت لأبي بن كعب: أنى علمت أبا المنذر أنها ليلة سبع وعشرين، قال: بلى أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أنها ليلة صبيحتها تطلع الشمس ليس لها شعاع، فعددنا، وحفظنا والله لقد علم ابن مسعود أنها في رمضان، وأنها ليلة سبع وعشرين، ولكن كره أن يخبركم فتكلموا: هذا حديث حسن صحيح⁴³⁸

Tirmizî → Vasl b. Abdil A'lâ → Ebûbekir b. Ayyâş → Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

a- Vasl b. Abdil A'lâ: Künyesi Ebu'l-Kâsım'dır. Vekî' b. Cerrâh, Ebûbekir b. Ayyâş ve Yahyâ b. Adem gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Buhârî, Baki b. Mahled, Ebû Zür'a ve Ebû Hâtım gibi âlimler rivâyette bulunmuştur. Vasl b. Abdil A'lâ, h. 244 senesinde vefat etmiştir. Cerh ve tadil âlimleri onu sadûk ve sika olarak nitelendirmiştir.⁴³⁹

b- Ebûbekir b. Ayyâş: İsmi ve künyesiyle ilgili muhtelif görüşlerin olduğu bir âlimdir. Bu nedenle asıl isminin Şu'be, Abdullah, Muhammed, Sâlim ve Atik isimlerinden birinin olduğu hususunda ayrı ayrı görüşler mevcuttur. Yahyâ b. Adem'in kendisine sorması üzerine isminin ve künyesinin aynı olduğu şeklinde

⁴³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/457.

⁴³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/246.

⁴³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/245; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/459.

⁴³⁶ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 3/25.

⁴³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/247; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/319; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/217.

⁴³⁸ Müslim, "Sıyâm", 39; Tirmizî, "Savm" 72; Tefsiru'l Kur'an 86; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/401; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/512; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/125.

⁴³⁹ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/32; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/231; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/404-405; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/104.

cevap almıştır.⁴⁴⁰ Ebûbekir b. Ayyâş'ın h. 95 yılında doğduğu ifade edilmektedir. Hadis rivâyetinde bulunduğu gibi kıraat ile de meşgul olmuştur. Âsım b. Behdele, Ebû İshâk es-Sebiî ve Abdumelik b. Umeyr gibi âlimlerden rivâyette bulunmuştur. Ondan ise Abdullah b. Mübârek, İshâk b. Râhûye, Vekî' b. Cerrâh, İbn Ebî Şeybe, İbn Hanbel gibi âlimler rivâyette bulunmuştur. Zühd ve takva ehli bir âlimdir. Hata yaptığı hususunda âlimlerin görüşleri vardır. Fakat bu hata ve dalgınlıkları ileri yaşlarında yaşadığı ifade edilmektedir. İbn Hanbel, “*Ebûbekir b. Ayyâş çok hata yapan biridir, fakat yazdıklarında bir sakında yoktur.*” demiştir.⁴⁴¹ Hicri 193 senesinde vefat etmiştir. Cerh ve tadil âlimleri tarafından sika ve sadûk olarak nitelendirilmiştir.⁴⁴²

c- Âsım b. Behdele: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

7- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن عتبة بن أبي لبابة، وعاصم هو ابن بهدلة، سمعا زر بن حبیش، يقول: قلت لأبي بن كعب، إن أخاك عبد الله بن مسعود يقول: من يقيم الحول يصب ليلة القدر، فقال: يغفر الله لأبي عبد الرحمن، لقد علم أنها في العشر الأواخر من رمضان، وأنها ليلة سبع وعشرين، ولكنه أراد أن لا يتكل الناس، ثم حلف لا يستثني أنها ليلة سبع وعشرين، قال: قلت له: بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر؟ قال: بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم، أو بالعلامة أن الشمس تطلع يومئذ لا شعاع لها: هذا حديث حسن صحيح⁴⁴³

Tirmizî → İbn Ebî Ömer → Süfyân b. Uyeyne → İbn Ebî Lübâbe — Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

a- İbn Ebî Ömer: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

b- Süfyân b. Uyeyne: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Âsım b. Behdele: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

Rivâyetlerin Değerlendirmesi

Zirr b. Hubeyş'ten gelen Kadir gecesini ile ilgili hadislerin *Kütüb-i Sitte*'deki toplam sayısı yedidir. Bu hadislerin dört tanesi *Sahih-i Müslim*'de bulunmaktadır. *Sahih-i Müslim*'de bulunan bu dört hadisin ikisi “Kitabu's-Salâti'l-Musâfirîn”

⁴⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/508; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/348-349; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/668-670.

⁴⁴¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/495.

⁴⁴² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/349; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/670.

⁴⁴³ Tirmizî, “Sâvm”, 72; Tefsiru'l Kur'an 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/119; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/369.

bölümünde, diğer ikisi ise “Kitabu’s-Sıyâm” bölümünde geçmektedir. Müslim, “Kitabu’s-Salâti’l-Musâfirîn” bölümünde yer alan ikinci rivâyete (sened aynı, fakat metin ise sadece bir kelime değişikliği “أكبر” — “أكثر” sebebiyle) “Kitabu’s-Sıyâm”da da yer vermektedir. *Kütüb-i Sitte*’de Kadir gecesini ile ilgili geriye kalan üç hadisten biri *Sünen-i Ebû Dâvûd*’da “Salât” bölümünde, diğer ikisi ise *Sünen-i Tirmizî*’de “Savm” ve “Tefsiru’l-Kur’an” bölümünde geçmektedir.

Ubey b. Kâ’b’dan rivâyette bulunan Zirr b. Hubeyş’in bu rivâyetlerinin edâ sigası; beş rivâyette “قال”, iki rivâyette ise “عن” şeklindedir. “قال” sigasını genelde müdellislerin kullandığı ile ilgili yaygın bir görüş olsa da⁴⁴⁴ Zirr b. Hubeyş’in Abdullah b. Mes’ud’un önemli öğrencilerinden biri olduğu ve kendisinden birebir eğitim aldığı hususunda yukarıda bazı bilgileri aktarmıştık. Bu durumda, Zirr’in İbn Mes’ud’dan tedlis yapma olasılığının kalmadığını ifade edebiliriz. Zirr b. Hubeyş’in talebelerinden Âsım b. Behdele ve İbn Ebî Lübâbe iki rivâyette “سمعا”, İki rivâyette yalnız Âsım b. Behdele “عن”, üç rivâyette ise yalnız İbn Ebî Lübâbe “عن” lafzı ile Zirr b. Hubeyş’ten rivâyette bulunmuştur.

Kadir gecesini ile ilgili incelediğimiz yedi rivâyetin ilk tabakasında bulunan kişi sahâbeden Ubey b. Kâ’b’dır. İkinci tabakasında bulunan Zirr b. Hubeyş’tir. Zirr ise üçüncü tabakadan öğrencileri Âsım b. Behdele ile İbn Ebî Lübâbe’ye aktarmıştır. Üçüncü tabakadan *Kütüb-i Sitte* eserlerine ulaşana kadar tespit edilen râvîlerin toplam sayısı on yedidir. Bu yedi rivâyetin sened zincirindeki on yedi râvînin cerh ve tadil durumları incelendiğinde, râvîlerden başta Âsım b. Behdele olmak üzere Muhammed b. Hâtım ve Ebûbekir b. Ayyaş’ın durumu göze çarpmaktadır. Âsım b. Behdele, kıraat alanında tartışmasız bir şekilde güvenilir kabul edilmiştir. Fakat hadis alanında ise aynı şekilde kabul görmemiştir. Âsım b. Behdele’nin hıfzının yetersizliği ve ayrıca sika olmasına rağmen bazı rivâyetlerde hata yapması sebebiyle muhaddisler tarafından ihtiyatle karşılanmıştır. Bu sebeple *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden Buhârî ve Müslim onun rivâyetlerini mutabaat ile kabul ederken diğer müellifler ise senedinde Âsım b. Behdele olduğu için saihlik derecesini düşürmüşlerdir.⁴⁴⁵ Muhammed b. Hatîm’in durumuna gelecek olursak; Yahyâ b. Maîn onu “kezzâb” olarak nitelerken, Zehebî ise kendisinden “mecruh” ve “merdud”

⁴⁴⁴ Ahmet Yücel, “Kâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/24/242-243.

⁴⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 5/260.

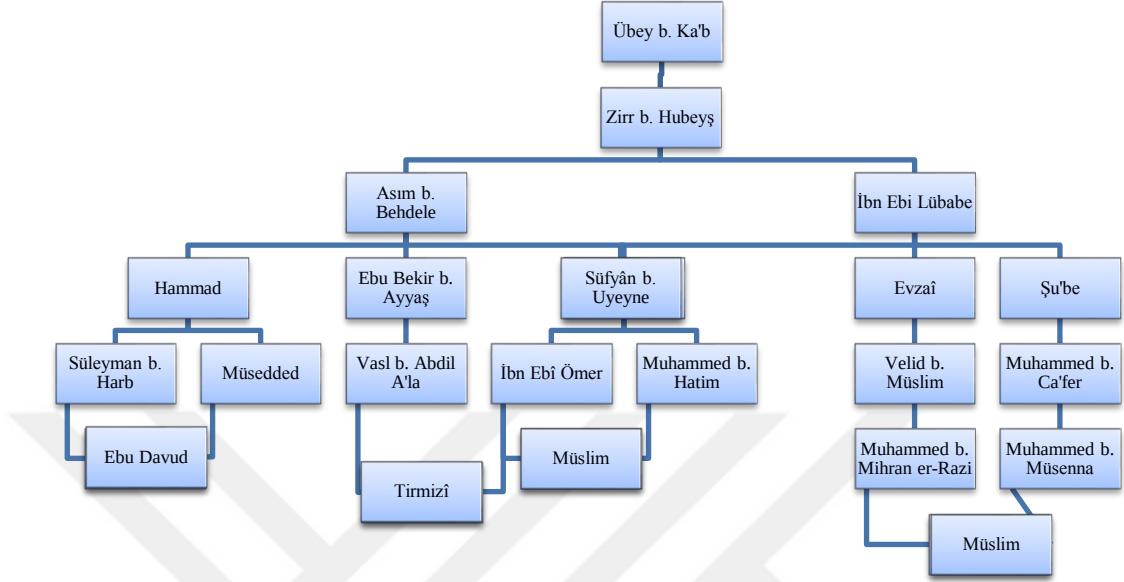
olarak söz etmektedir. Ebûbekir b. Ayyâş ise çokça hata yapmakla anılsa bile bu hatalarının ileri yaşlılık zamanında ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu üç râvî bazı âlimler tarafından cerh edilmesine rağmen onları tevsik eden âlimlerin sayısı da azımsanmayacak bir düzeydedir. Bu nedenle isnâdlarında yukarıdaki râvîlerin yer aldığı rivâyetleri diğer rivâyetlerin metinleriyle mukayese etmek gerekmektedir. Hadis metinleri incelendiğinde metinsel düzeyde ciddi bir ihtilafın olmadığını, bu metinlerin yaklaşık bir ortak muhtevaya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla isnâdlarında tartışmalı bazı râvîlerin yer aldığı rivâyetleri mutâbi olarak kabul etmek mümkündür.

Söz konusu rivâyetlerin ayrı tabakalarında bulunan râvîlerin durumu cerh ve tadil âlimlerinin görüşleri doğrultusunda incelendiğinde, hoca-talebe arasında muasarât sebebiyle likânın gerçekleştiği görülmektedir. Râvî tabakaları arasında irsâl ve inkıtanın bulunmadığı bu rivâyetlerin sened açısından muttasıl olduğu görülmektedir.

Kaynağına göre değerlendirildiğinde ise Zirr b. Hubeyş, Ubey b. Kâ'b'a İbn Mes'ud'un görüşünü aktarmaktadır. Her iki sahâbînin görüşü doğrultusunda cereyan eden kısımlar mevkuftur. Aslında rivâyetin uzunluğu bu kadar olsaydı, bu rivâyet mevkuf olarak değerlendirilecekti. Fakat rivâyetin devamında Ubey b. Kâ'b, aktardığı bilgiyi delillendirmek için “أخبرنا رسول الله” ifadesini kullanarak Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendilerine öğretmiş olduğu Kadir gecesinin alâmetinden haber vermiştir. Böylelikle Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaştırılan kısım ise merfu seviyesine yükseltilmiştir.

Kadir gecesiyle ilgili incelediğimiz yedi rivâyetin râvîlerinden dördünün adalet ve zabt şartlarına uygun olduğunu, diğer üç râvînin ise cerh edildiği gözlemlenmiştir. Bu rivâyetlerin metninde şâz ve illete dair bir bulgu tespit edilememiştir. Böylelikle Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar muttasıl bir senetle ulaşan bu rivâyetleri sahih olarak değerlendirmek mümkündür.

2.2.1.2. Kadir Gecesi'nin Tespiti ile İlgili Rivâyetlerin İsnâd Şeması

2.2.1.3 Kadir Gecesi ile İlgili Rivâyetlerin Muhteva Açısından İncelenmesi

Kadir gecesinin tespitiyle alakalı yedi rivâyetin muhteva incelemesine geçmeden önce belirtmek gerekir ki; bu rivâyetlerin genel olarak râvîlerden kaynaklanan durumlardan dolayı kelime farklılıkları, bazı ifadelerin önce bazı ifadelerin sonra zikredildiği ve bazı rivâyetlerde birtakım ifadelerin eksik nakledildiği görülmektedir. Bu kısımda söz konusu rivâyetlerin tercümelerini verdikten sonra bu rivâyetler arasındaki farklılıklar daha net görülmüş olacaktır. Devamında bu rivâyetler doğrultusunda Kadir gecesinin tespitiyle alakalı bazı görüşler aktararak birtakım değerlendirmelerde bulunacağız.

1. Müslim: Zirr b. Hubeyş Ubey'e, Abdullah b. Mes'ud bütün sene gece namazı kılan kimsenin Kadir gecesine isabet ettiğini söylüyor, demişlerdi. Bunun üzerine Ubey; *"Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki Kadir gecesi ramazandır."* dedi. İnşaallah diyerek istisna yapmaksızın yemin etti: *"Vallahi onun hangi gece olduğunu iyi biliyorum, Kadir gecesi; Resulullah (s.a.v)'in*

bize namaz kılmamızı emrettiği gecedir. O da ramazanın yirmiyedinci gününün gecesidir. O gecenin alâmeti, sabahında güneşin bembeyaz doğmasıdır.” dedi.⁴⁴⁶

2. Müslim: Zirr b. Hubeyş, Ubey Kadir gecesini hakkında: “Vallahi onu ben pekiyi biliyorum. Benim bildiğime göre o, Rasûlullâh'ın bize namaz kılmamızı emrettiği gecedir, o (ramazanın) yirmiyedinci gecesidir.” dedi.⁴⁴⁷

3. Müslim: Zirr, şöyle demiştir: Ubey b. Kâ'b'a dedim ki kardeşin İbn Mes'ud: “Kim bir yıl boyunca ibadet ederse Kadir gecesine isabet eder” diyor. Ubey ise “İbn Mes'ud insanlar buna güvenmesinler diye öyle demiştir, yoksa kendisi o gecenin ramazan ayının yirmiyedinci gecesini olduğunu pekiyi bilir.” dedi. Sonra bu gecenin ramazanın yirmiyedinci gecesini olduğuna istisnasız yemin etti. Zirr, “bunu neye istinaden söylüyorsun ey Ebu'l-Münzir!” dedim. O da “Hz. Peygamber'in (s.a.v) bize bildirdiği âlâmete göre söylüyorum. O gecenin sabahında güneş şuâsız doğar.” dedi.⁴⁴⁸

4. Müslim: Zirr, Kadir gecesini hakkında Ubey: “Vallahi onu ben pekiyi bilirim” dedi.⁴⁴⁹

5. Ebû Dâvûd: Zirr Ubey'e şöyle dedi: Ey Ebâ Münzir! Bana Kadir gecesinden haber ver. Bu konuyla ilgili kardeşin İbn Mes'ud'a sorulduğunda O; “Kim bir yılı ihyâ ederse ona rastlar” demiştir. Bunun üzerine Ubey ise şöyle dedi: “Allah Ebû Abdurrahmân'a rahmet etsin. O Kadir gecesinin ramazanda olduğunu biliyordu, fakat insanların güvenmelerini istemedi veya uygun görmedi. Vallahi o Kadir gecesini ramazandadır ve yirmiyedinci gecesindedir.” Bunun üzerine Zirr Ubey'e “Ey Ebâ Münzir bunu nasıl biliyorsun?” diye sordu. Ubey ise: cevaben “Rasûlullâh'ın bize bildirdiği âlâmetlerden biliyorum” dedi. Âsım, Zirr'e âlâmetler neler neler olduğunu sorduğunu onun da “Bu gecenin sabahında güneş tas gibi doğar, yükselinceye kadar parıltısı olmaz.” diye cevap verdiğini aktarmaktadır.⁴⁵⁰

6. Tirmizî: Zirr'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Ubey'e dedim ki: “Ey Ebâ'l-Münzir! Kadir gecesinin yirmi yedinci gece olduğunu nereden bildin?” Ubey ise şöyle dedi: “Evet bilirim, çünkü Rasûlullâh'ın bize haber verdiğine göre o öyle bir gecedir ki sabahında güneş şuâsız doğar, biz bunu böyle öğrendik. Vallahi

⁴⁴⁶ Müslim, Salâti'l-Musâfirîn”, 25.

⁴⁴⁷ Müslim, Salâti'l-Musâfirîn”, 25.

⁴⁴⁸ Müslim, “Sıyâm”, 39.

⁴⁴⁹ Müslim, “Sıyâm”, 39.

⁴⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 317.

İbn Mes‘ud, o gecenin ramazanın yirmi yedinci gecesini biliyordu fakat insanların bu söze güvenip ibadetlerde gevşekliğe düşmelerini istemediği için söylemeyi hoş karşılamamıştır.”⁴⁵¹

7. Tirmizî: Zirr’den nakledildiğine göre Ubey b. Kâ‘b’e şöyle demiştir: *“Kardeşin İbn Mes‘ud, kim bir seneyi ihya ederse Kadir gecesine rastlar diyor”*. Bunun üzerine Ubey: *“Allah ona mağfiret etsin, ramazanın son on gününde olduğunu biliyordu, fakat insanların rehavete kapılıp ibadetlerde gevşeklik göstermelerini istemediğinden dolayı söylemedi.”* Sonra Kadir gecesinin yirmi yedinci gece olduğuna dair istisnasız yemin etti. O yemin edince Zirr: *“Ey Ebâ‘l-Münzir, Bunu ne ye dayanarak söylüyorsun?”* diye sordu. Ubey de: *“Rasûlullâh’ın bize bildirdiği alâmetlerden bilirim ki, o gün güneş parlak olarak doğmaz”* dedi.⁴⁵²

Ele aldığımız bu yedi rivâyetin râvîlerinden kaynaklanan değişiklikleri de göz önüne alarak, Kadir gecesinin tespitiyle alakalı Zirr b. Hubeyş ile Ubey b. Kâ‘b arasındaki en uygun görüşmenin nasıl olduğu ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Ebu‘l-Münzir Ubey b. Kâ‘b’ın künyesidir. İbn Mes‘ud’un künyesi ise Ebû Abdurrahman’dır. Zirr b. Hubeyş hem İbn Mes‘ud’un hem de Ubey’in öğrencisidir. Soru sormayı seven bir kişiliği olduğunu, öğrenmek için ısrarcı olduğunu ve bunun için çaba sarfettiğini Ubey b. Kâ‘b ile aralarında geçen bir diyalog ile belirtmiştik.⁴⁵³ Zirr, Kûfe’de iken Alkame b. Kays ve Mesruk b. Ecda’ gibi İbn Mes‘ud’un önemli öğrencilerinden biriydi. Zirr Kûfe’de İbn Mes‘ud’dan öğrendiği bilgilerin Medine’ye geldikten sonra Ubey’e sorarak doğruluğundan emin olmak, doğru değilse de doğrusunu bilmek istemiştir. Kadir gecesinin tespitiyle alakalı Ubey’e sorduğu bu soru da onlardan biridir. Zirr, İbn Mes‘ud’dan duyduğu; *“Kim seneyi ihyâ ederse Kadir gecesine rastlar”* şeklindeki görüşü Ubey’e arz etmiştir. Her ne kadar bazı rivâyetlerde Ubey’e İbn Mes‘ud’un şu görüşü *“Kim seneyi ihyâ ederse Kadir gecesine rastlar”* soruldu diye geçse de kanaatimiz İbn Mes‘ud’un görüşünü Ubey’e asıl arz eden kişinin Zirr b. Hubeyş olduğu yönündedir. Rivâyetin devamında Ubey b. Kâ‘b, İbn Mes‘ud’dan Kadir gecesinin ramazanın son on gününde gizlendiğine dair bir rivâyetini biliyor olmalı ki,

⁴⁵¹ Tirmizî, “Sünenü’t-Tirmizî”, 3/151.

⁴⁵² Tirmizî, “Tefsiru’l Kur’ân”, 86.

⁴⁵³ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, 1/394.

kendisine arz edilen onun aksi istikâmetteki görüşüne; “İbn Mes‘ud görüşünde hata etmiştir.” şeklinde değil de, daha çok insanların ibadete gevşeklik göstermemeleri için öyle söylediğini belirtmiştir. Fakat İbn Mes‘ud’un belki hâlâ aynı fikirde olmadığı ihtimalini düşünememiştir.

Yukarıda Zirr b. Hubeyş’in Ubey’e söylediği İbn Mes‘ud’un görüşünden hareketle İbn Mes‘ud’un, Kadir gecesinin senenin tüm günlerinden birinde gizli olabileceği düşüncesinde olduğunu açıkça göstermektedir. Ubey ise İbn Mes‘ud’un görüşünün aksine, Kadir gecesinin ramazan ayının yirmiyedinci gecesine denk geldiğini ve alâmetleri hakkında kendilerine Hz. Peygamber’in (s.a.v) haber verdiğini belirtmektedir.

Önemli tefsir âlimlerinden biri olan Cessâs, (ö. 370/981) İbn Mes‘ud’un; “*Kim seneyi ihyâ ederse Kadir gecesine rastlar*” sözünün aslında Kadir gecesine isabet etmek için bir yöntem olduğunu ifade ederek İbn Mes‘ud ile aynı görüşte olduğunu dile getirmiştir. Cessâs, başka türlü Kadir gecesinin ne zaman olduğuyla ilgili bilgiyi elde etmek için ancak vahy gerektiğini söylemiştir.⁴⁵⁴ İbn Âbidin’in (ö. 1307/1889) aktardığına göre Ebû Hanife ise, Kadir gecesinin ramazan ayına mahsus bir gece olmadığını, dolayısıyla ramazanın dışındaki aylara da denk gelebileceğini belirtmektedir. Bu görüşü sebebiyle Ebû Hanife’nin de rey ekolünün öncüsü İbn Mes‘ud ile aynı görüşte olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Ebû Hanife’nin iki önemli öğrencisi İmam Yusuf ve İmam Muhammed ise bu gecenin sadece ramazan ayında olduğu görüşünü kabul ederek, bu konuda Ebu Hânife’den farklı düşünmüştür. Ebû Hanife, Kadir gecesinin ramazanın son on gününde veya yirmiyedinci gecesinde olduğuyla ilgili rivâyetler için ise, sadece Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözü söylediği senelerle ilgili olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁵

İbn Hacer ise *Fethu’l-Bârî*’de bu konuyu daha detaylı ele almıştır. İbn Hacer, Kadir gecesinin tespitiyle ilgili yaklaşık kırk altı görüşe tek tek yer vermiştir. Bu kırk altı görüş içerisinde tercih ettiği görüş ise yirmi beşinci görüş olmuştur. Tercih ettiği bu görüş Kadir gecesinin ramazanın son on gününün tekli gecelerinde olduğudur. İbn Hacer, Kadir gecesi hususunda Şâfî’nin görüşünün ramazanın yirmi bir veya yirmi

⁴⁵⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî-Müessesetü’t-Târîhi’l-‘Arabî, 1992), 5/374.

⁴⁵⁵ Muhammed Emîn b. ‘Omer b. ‘Abdil‘azîz el-Huseynî ed-Dimeşkî İbn Âbidîn, *Reddu’l-Muhtâr ‘alâ’d-Durri’l-Muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Dâru Alemlü’l-Kütüb, 2003), 3/445-446.

üçüncü gecesi yönünde olduğunu söylemiştir. Fakat o, âlimlerin çoğunluğunun Kadir gecesinin Ramazanın yirmi yedinci gecesinde olduğunu, yani Ubey b. Kâ'b'ın görüşüyle aynı olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵⁶

Müslim şârihi en-Nevevî ise Kadir gecesinin bilinmeyeceğini söyleyenlerin görüşlerini reddederek, aksine hadislerin bize bunu bilmenin mümkün olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Hem bu husustaki rivâyetlerin birbirini destekler mahiyette olduğunu, hem de bunlara binâen salih kimselerin de bu konuda bilgi verdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bunu inkâr etmenin bir anlamı olmadığını söylemiştir.⁴⁵⁷

Genel olarak bakıldığında, Kadir gecesinin tespitiyle ilgili muhtelif görüşlerin olduğu görülmektedir. Başta İbn Mes'ud ve Ubey b. Kâ'b'ın görüşlerinden başlayarak sonraki dönemlere kadar birçok âlimin bu konuda farklı bir düşünceye sahip olduğu söylenebilir. Bu da bize Kadir gecesinin tespitiyle alakalı tüm âlimlerin üzerinde ittifâk ettiği belli bir günün olmadığını göstermektedir. İbn Hacer, âlimlerin Kadir gecesinin zamanının gizli tutulmasının birtakım hikmetleri olduğunu söylemektedir. Bu hikmetlerinden biri, insanların onu araştırmak için çaba sarfetmesini sağlamaktır. Şayet insanlar Kadir gecesinin ne zaman olduğunu bilselerdi ibadetlerde sadece o gece ile yetinirlerdi. Dolayısıyla insanlar ibadet etmek için belli bir zaman dilimini bekleyerek bu hususta bir tembelliğin oluşmasına zemin hazırlardı. Bu durumun, cuma gününde duaların kabul edildiği zaman hakkında da geçerli olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ Sonuç olarak; her ne kadar İbn Mes'ud Kadir gecesinin tüm senenin günlerinde gizli olduğunu ifade etse de, Ubey b. Kâ'b'ın izah ettiği gibi, o insanların tembelliğe kapılmalarını arzu etmediği için öyle söylemiştir.

⁴⁵⁶ Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l Marife, 1960), 4/263-266.

⁴⁵⁷ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî* (Mısır: el-Matba'atü'l-Mısriyye, 1929), 8/66.

⁴⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 4/266.

2.2.2. Eyyamu'l-Biyd ve Cuma Günü Oruç Tutmak ile İlgili Rivâyetler

2.2.2.1 Eyyamu'l-Biyd ve Cuma Günü Oruç Tutmak ile İlgili Rivâyetlerin İsnâd Açısından İncelenmesi

1- حدثنا إسحاق بن منصور، أخبرنا أبو داود، حدثنا شيبان، عن عاصم، عن زر عن عبد الله بن مسعود، قال: قلما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يفطر يوم الجمعة⁴⁵⁹

İbn Mâce → İshâk b. Mansur → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî → Şeybân en-Nahvî → Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeş**

b- İshâk b. Mansur: Ebû Yakub İshâk b. Mansur el-Kusec el-Mervezî, h. 170 yılı civarında dünyaya gelmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdi ve Abdullah b. Numeyr gibi âlimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Ebû Zür'a er-Râzî, Ebûbekir b. Huzeyme, Ebu'l-Abbâs es-Serrâc ve Muhammed b. Ahmed b. Züheyr rivâyette bulunmuştur.⁴⁶⁰ Merv'de dünyaya gelmiş,⁴⁶¹ Nisâbü'r'da ise ikâmet etmiş ve yine orada h. 251 senesinde vefat etmiştir. Zühd ve takva sahibi bir hadis âlimidir.⁴⁶² Cerh ve tadil âlimleri onu hüccet, imam, hafız, sika ve sadûk olarak vasıflandırmıştır.⁴⁶³

c- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî: Ebû Dâvûd Farisî olarak da bilinir Basra'da ikâmet etmiştir. *Müsned* sahibi aynı zamanda hadis hafızı bir zâttır.⁴⁶⁴ Yaklaşık otuz bin hadis ezbere bildiği rivâyet edilir. Şu'be'den sonra meclisinde bulunanlara ezberinden hadis yazdırmıştır.⁴⁶⁵ Kimsenin Ebû Dâvûd gibi uzun hadis ezberleyemediği aktarılmıştır.⁴⁶⁶ Vekî', hocası Ebû Dâvûd'u bir ilim dağı olarak nitelemiştir.⁴⁶⁷ Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Süfyân es-Sevri, Şu'be b. Haccâc, Eymen b. Nabil, Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne ve Talhâ b. Amr gibi önemli âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden ise Vekî' b. Cerrâh, Cerir b. Abdilhamîd, Ahmed b. Hanbel, Kudeymi ve Harun b. Süleyman hadis almıştır.⁴⁶⁸

⁴⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Siyâm", 37; Tirmizî, "Savm", 41; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/109.

⁴⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/250.

⁴⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 12/259.

⁴⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/474-476; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 12/260.

⁴⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/234; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/118; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 12/258; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/250.

⁴⁶⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/378.

⁴⁶⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/381; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/183.

⁴⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/185.

⁴⁶⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/382.

⁴⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/380; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/183.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî h. 203 yılında Basra'da vefat etmiştir.⁴⁶⁹ İbn Sa'd, az hata yaptığını ve sika olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁰ Cerh ve tadil âlimleri onu sika kabul etmişlerdir.⁴⁷¹

d- Şeybân b. Abdurrahman Ebû Muâviye en-Nahvî: Hayatını Kûfe ve Bağdat'ta geçirmiştir. Âsım b. Behdele, Hasan-ı Basrî, İsmail b. Ebî Hâlid, Katâde, Simâk b. Harb, Abdulmelik b. Umeyr ve Eş'as b. Ebî Şe'sa'dan hadis almıştır. Şeybân'dan ise, Ebû Hanife, Abdurrahman b. Mehdi, Ebû Dâvûd el-Hafîrî, Ubeydullah b. Musa, Muâviye b. Hişâm ve Ebû Nuaym rivâyette bulunmuştur. Şeybân, h. 164 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Cerh ve tadil âlimleri onu sebt, sika ve sadûk olarak nitelemiştir.⁴⁷²

2- حدثنا أبو كامل، حدثنا أبو داود، حدثنا شيبان، عن عاصم، عن زر عن عبد الله، قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم يعني من غرة كل شهر ثلاثة أيام⁴⁷³

Ebû Dâvûd → Ebû Kâmil → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî → Şeybân en-Nahvî → Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

b- Ebû Kâmil: Asıl ismi Fudayl b. Husayn el-Cahderî'dir ve Basralıdır. Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû Avâne, Yahyâ b. Saîd el- Kattân, Muhammed b. Ca'fer gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden de Müslim, Ebû Dâvûd, Baki b. Mahled ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel rivâyette bulunmuştur. H. 237 yılında vefat etmiştir. İbn Ebî Hatîm ve İbn Hibbân sika kabul etmiştir.⁴⁷⁴

c- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

⁴⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/408; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/384.

⁴⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/299.

⁴⁷¹ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/427; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/275; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/405-407.

⁴⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/324; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/462; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/355-356; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/449; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/406-408; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/374-375.

⁴⁷³ Ebû Dâvûd, "Savm", 68; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, nşr. Mektebü Tahkîki't-Türâsi'l-İslâmî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), "Sıyâm", 70; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/180; Ahmed b. Ali Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsnedü ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs-Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1986), 9/206.

⁴⁷⁴ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/71-72; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/10; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/269-271; VIII,290.

3- حدثنا القاسم بن دينار قال: حدثنا عبيد الله بن موسى، وطلق بن غنام، عن شيبان، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم من غرة كل شهر ثلاثة أيام، وكلما كان يفطر يوم الجمعة⁴⁷⁵

Tirmizî → Kâsım b. Dinar → Ubeydullah b. Musa — Talk b. Ğanem → Şeybân en-Nahvî → Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

b- Kâsım b. Dinar: Vekî' b. Cerrâh, Ebû Dâvûd el-Hafri, Muâviye b. Hişâm, Talk b. Ğanem, Ubeydullah b. Musa, Saîd b. Şurahbîl el-Kindi ve İshâk b. Mansur es-Sülemî gibi âlimlerden ders almıştır. Müslim, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesaî gibi âlimler de kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁴⁷⁶ İbn Hacer, Kâsım b. Dinâr'ın h. 250 yılı dolaylarında vefat ettiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁷ İbn Hibbân'ın "Sikât"ında geçmektedir.⁴⁷⁸

c- Ubeydullah b. Musa: H. 120 civarı Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Kûfe'de sahâbe bakımından rivâyetlerin ilk tasnif hareketini başlatanlardan biri olarak görülmüştür.⁴⁷⁹ Hadis hafızı olduğu gibi, Kur'an'a ilmî açısından hâkim olduğu ifade edilmektedir. Ubeydullah b. Musa; Şu'be b. Haccâc, Mis'ar, Şeybân En-Nahvî, İsrâîl, İbn Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne ve Evzâ'i gibi önemli âlimlerden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Abdullah b. Numeyr, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Buhârî, Fesevî ise kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁴⁸⁰ H. 213 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Şiflik ile ithâm edilmiş olmasına rağmen cerh ve tadil âlimleri, onun sikâ bir muhaddis olduğu hususunda hemfikirdir.⁴⁸¹

d- Talk b. Ğanem: Kûfeli bir muhaddistir. Kâdî Şerîk b. Abdullah'ın kâtipliğini yapmıştır. Zâide b. Kudame, Mâlik b. Miğvel, Şeybân en-Nahvî, Mes'udî ve Hemmâm b. Yahyâ gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden ise Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Osmân b. Ebî Şeybe, Abbâs ed-Durî, Ebû Umeyye et-Tarsusî gibi

⁴⁷⁵ Tirmizî, "Savm", 41; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4/485; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsnedü ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, 9/206; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 8/406.

⁴⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/351; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/314.

⁴⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/314.

⁴⁷⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/18.

⁴⁷⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/553-554.

⁴⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/164; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/554-555.

⁴⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/522; İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, 2/114; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/334; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/152; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/168; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/555.

önemli isimler rivâyette bulunmuştur. Talk b. Ğanem h. 211 yılında vefat etmiştir.⁴⁸² İbn Sa'd sika ve sadûk olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸³ İclî ve İbn Hibbân ise sika olarak kabul etmiştir.⁴⁸⁴

e- Şeybân b. Abdurrahman Ebû Muâviye en-Nahvî: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

4- أخبرنا محمد بن علي بن الحسن بن شقيق قال أبي أنبأنا أبو حمزة عن عاصم عن زر عن عبد الله بن مسعود قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم ثلاثة أيام من غرة كل شهر وقلما يفطر يوم الجمعة⁴⁸⁵

Nesâî → Muhammed b. Ali b. Hasan → Ali b. Hasan → Ebû Hamza → Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

b- Muhammed b. Ali b. Hasan b. Şakîk: Ebû Usâme, Nadr b. Abdullah, Ali b. Hafs el-Medînî ve Hibbân b. Musa'dan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Tirmizî, Nesâî, Buhârî, Müslim, Bakî b. Mahled ve Ebû Zür'a rivâyette bulunmuştur. Nesâî, onun Mervli bir muhaddis olduğunu söylemiştir. H. 251 yılında vefat etmiştir.⁴⁸⁶ Sika ve saduk olarak nitelenmiştir.⁴⁸⁷

c- Ali b. Hasan b. Şakîk: Mervli bir muhaddistir. Basra'dan Horasân'a geçmiştir.⁴⁸⁸ Horasan'ın önemli âlimlerinden biridir.⁴⁸⁹ Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. İbrahim b. Saîd, İsrâîl b. Yunus, Ca'fer b. Süleyman ed-Dab'î, Hammâd b. Zeyd, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek ve Ebû Hamza gibi âlimlerden hadis almıştır. Buhârî, İbrâhim b. Cüzcânî, Ahmed b. Cemil el-Mervezî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ahmet b. Yasir kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁴⁹⁰ Abdullah b. Mübârek'in önemli öğrencilerindendir.⁴⁹¹ H. 215 senesinde vefat etmiştir.⁴⁹² İbn Hibbân'ın "*Sikât*"ında geçmektedir.⁴⁹³

⁴⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/529; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, 13/456-458; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/240.

⁴⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/529.

⁴⁸⁴ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/482; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/327.

⁴⁸⁵ Nesâî, "Siyâm", 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/407; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/200.

⁴⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/134-136; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/349.

⁴⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/28; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/110.

⁴⁸⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/298.

⁴⁸⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/350.

⁴⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/371-372.

⁴⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/373; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/299.

⁴⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/374.

⁴⁹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/458.

d- Ebû Hamza el-Sukkerî: Asıl ismi Muhammed b. Meymun el-Mervezî'dir.⁴⁹⁴ Âsım b. Behdele, Ebî İshâk es-Sebî', Abdülmelik b. Umeyr, A'meş, Mansur b. Mu'temir, Mansur b. Zâzân gibi âlimlerden hadis rivâyet etmiştir. Abdullah b. Mübârek, Fazl b. Musa, Ali b. Hasan b. Şakîk ve Nuaym b. Hammâd kendisinden hadis almıştır.⁴⁹⁵ Şeker ticareti yapmamıştır. Tatlı bir dile sahip olması sebebiyle ismine "Sukkerî" nisbesi eklenmiştir.⁴⁹⁶ Ömrünün sonuna doğru görme yetisini kaybetmiştir. Cerh ve tadil âlimleri tarafından kendisine yönelik olumsuz bir eleştiri bulunmamıştır. Hücet ve sika kabul edilmiştir.⁴⁹⁷

Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edilen "Hz. Peygamber'in (s.a.v) Eyyâmu'l-Biyd ve Cuma gününü çoğunlukla oruçlu geçirdiği" ile ilgili rivâyetlerin *Kütüb-i Sitte*'deki sayısı dördtür. Bu dört rivâyetten bir tanesi *Sünen-i İbn Mâce*'nin "Sıyâm" bölümünde, bir tanesi *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un "Savm" bölümünde, bir tanesi *Sünen-i Tirmizî*'nin "Savm" bölümünde, bir tanesi de *Sünen-i Nesâî*'nin "Sıyâm" bölümünde yer almaktadır.

Bu dört rivâyeti Zirr b. Hubeyş, hocası Abdullah b. Mes'ud'dan "عن" sigası ile almıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Eyyâmu'l-biyd ve Cuma gününü çoğunlukla oruçlu geçirdiği ile ilgili rivâyetleri Zirr b. Hubeyş'ten öğrencisi Âsım b. Behdele de "عن" sigası ile almıştır.

Bu dört rivâyetin senedinin ilk halkasında sahâbeden Abdullah b. Mes'ud bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin sahâbe ile *Kütüb-i Sitte* arasında yer alan râvî sayısı on ikidir. Cerh ve tâdil durumları ile ilgili bilgi verdiğimiz bu on iki râvî hakkında önemli bir tenkid ile karşılaşılmamıştır. Sadece Ubeydullah b. Musa teşeyyü⁴⁹⁸ ile ithâm edilmiş olsa da bu durum onun sika oluşunu etkilememiştir. Ubeydullah b. Musa ve diğer on bir râvî hüccet, sika ve saduk olarak tespit edilmiştir.

⁴⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/375; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/486.

⁴⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/486; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/545.

⁴⁹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/386.

⁴⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/81; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/420; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/546; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/385-386; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/486.

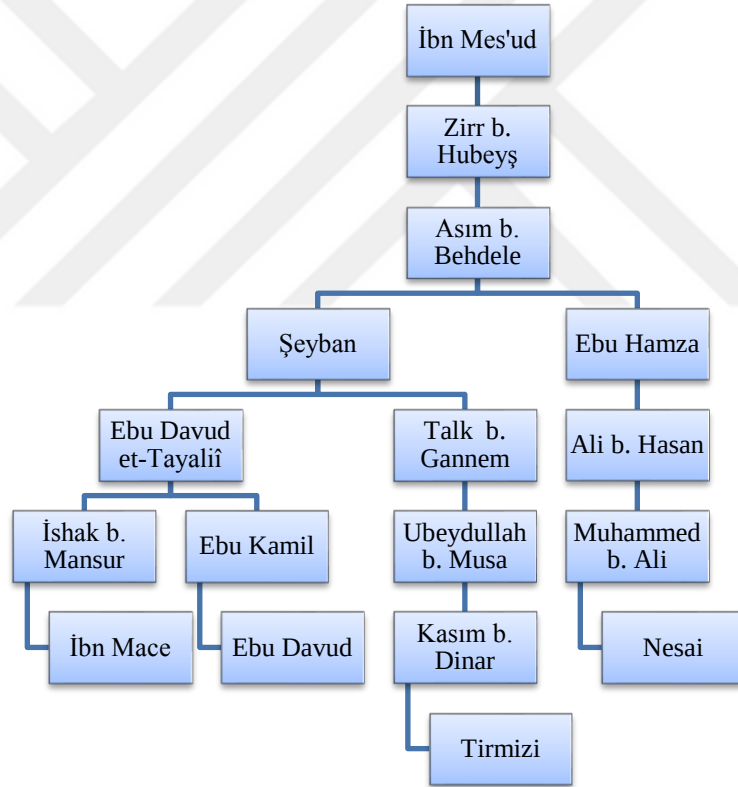
⁴⁹⁸ Sözlükte "ortaya çıkmak, yayılmak" anlamındaki şüyü' veya "tâbi olmak, birlikte olmak" mânasına gelen şeyâ' kökünden türeyen teşeyyü' en genel ifadesiyle "Şîa fırkasının görüşlerini benimsemek" demektir. Hadis terimi olarak teşeyyü', ilk dönem âlimlerinin bir kısmına göre râvinin Hz. Ali'yi Resûl-i Ekrem'den sonraki en faziletli kişi saymasıdır. Birçok âlime göre ise Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in faziletini kabul etmekle birlikte Hz. Ali'nin Osman'dan üstün, muhalifleriyle yaptığı savaşlarda kendisinin haklı, onların haksız olduğuna inanmasıdır. Bkz. Emin Âşıkutlu, "Teşeyyü'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/564.

Söz konusu rivâyetlerin senedleri ittisal bakımından incelendiğinde, senedlerin herhangi bir yerinde inkıtanın olmadığı, râvîler arasında muasarat ve likâ'nın bulunduğu görülmüştür. Bu sebeple rivâyetlerin senedlerinin muttasıl bir şekilde Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaştığını ifade edebiliriz.

Kaynak açısından bakıldığında, İbn Mes'ud ilgili hadisleri Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivâyet ettiği için merfu kategorisine girmektedir.

Adalet ve zabt hususunda râvîlerin durumuyla alakalı olumsuz bir netice ile karşılaşılmamıştır. Bu nedenle senedi merfu ve muttasıl olan bu rivâyetlerin sahih olduğu kanaati hasıl olmuştur.

2.2.2.2. Eyyamu'l-Biyd ve Cuma Günü Oruç Tutmak ile İlgili Rivâyetlerin İsnâd Şeması

2.2.2.3. Eyyamu'l-Biyd ve Cuma Günü Oruç Tutmak İle İlgili Rivâyetlerin Muhteva Açısından İncelenmesi

Zirr b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'de bulunan Eyyâmu'l-Biyd ve cuma günü orucuyla ilgili sadece dört rivâyetinin olduğundan söz etmiştik. İsnâd analizi yaptığımız bu dört rivâyetin tercümelerini aktardıktan sonra muhteva değerlendirmesine geçeceğiz.

1. İbn Mâce: Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edildiğine göre İbn Mes'ud şöyle demiştir: “*Ben Rasûlullâh'ı Cuma günü oruçsuz olarak az gördüm.*”⁴⁹⁹

2. Ebû Dâvud: Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edildiğine göre İbn Mes'ud şöyle demiştir: “*Rasûlullâh, üç gün - her ayın (Eyyamu'l-biyd) aydınlık günlerinde - oruç tutardı.*”⁵⁰⁰

3. Tirmizi: Zirr b. Hubeyş'in aktardığına göre İbn Mes'ud şöyle demiştir: “*Rasûlullâh, her ayın aydınlık üç gününü oruçlu geçirmiştir. Cuma gününde ise oruçsuz olarak az gördüm demiştir.*”⁵⁰¹

4. Nesâî: Zirr b. Hubeyş'in aktardığına göre İbn Mes'ud şöyle demiştir: “*Rasûlullâh, her ayın aydınlık üç gününü oruçlu geçirmiştir. Cuma gününde ise oruçsuz olarak az gördüm demiştir.*”⁵⁰²

Daha önce isnâd incelemesi yaptığımız bu dört rivâyetin isnâd şemasında ilk ortak râvîsinin Âsım b. Behdele olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dört rivâyete baktığımızda metin olarak ilk iki rivâyette görülen eksikliklerin Âsım'dan sonraki râvîlerden kaynaklandığını ifade edebiliriz. Son iki rivâyetin metninin ise bir değişiklik olmadan *Kütüb-i Sitte*'ye kadar geldiği görülmektedir.

Cuma günü orucu hususunda âlimler arasında bir ihtilaf olduğu görülmektedir. İbn Hacer, kişi eğer cuma gününün öncesinde ya da sonrasında oruç tutmayıp sadece cuma günü oruçlu olursa orucunu bozması gerektiği görüşündedir. İbn Hacer âlimlerin çoğunluğunun da bu görüşte olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰³ Aynî'ye göre ise Cuma günü oruçlu olan kişi eğer perşembe günü oruç tutmuşsa ve cumartesi oruç tutmak istemezse tutmuş olduğu orucuna devam edebilir. Cuma günü oruçlu olan kişi perşembe günü oruç tutmamışsa ve cumartesi de tutmak istemişse yine orucuna devam edebilir. Fakat perşembe günü oruç tutmamışsa ve cumartesi de tutmayacaksa tuttuğu cuma orucunu bozması gerekir.⁵⁰⁴

İncelediğimiz rivâyetlerin durumuna gelecek olursak bununla ilgili Aynî, yalnız cuma günü oruç tutmayı yasaklayan rivâyetler ile Zirr b. Hubeyş'in İbn Mes'ud'dan aktardığı Hz. Peygamber'in (s.a.v) cuma günü orucu tuttuğunu içeren

⁴⁹⁹ İbn Mâce, “Sıyâm”, 37.

⁵⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Savm”, 68.

⁵⁰¹ Tirmizî, “Savm”, 41.

⁵⁰² Nesâî, “Sıyâm”, 70.

⁵⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 4/233.

⁵⁰⁴ Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 11/103.

rivâyetler arasında bir çelişkinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰⁵ Nitekim Aynî, birçok önemli rivâyeti delil göstererek cuma günü orucu için bir gün öncesinde veya bir gün sonrasında tutmak şartıyla caiz olduğunu belirtmiştir. Aynî, çelişkinin gerekçesini ise İbn Mes'ud'un rivâyetinde bulunan ifadenin kapalılığı sebebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v) Cuma gününün öncesinde ya da sonrasında oruç tutmuş olma ihtimalinin görülmesine engel olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁵⁰⁶

Yalnız cuma günü orucu tutmak hakkında Aynî, âlimlerin görüşlerini beş kategoride sınıflandırmıştır. İlk üç madde İbn Hacer ile ortak ele alınmıştır.⁵⁰⁷ Bunlar;

1. Mutlak olarak mekruh görenler; en-Nehâî, eş-Şa'bî, Zührî ve Mücahid'dir. Onlar cuma gününün bayram günü olduğunu ifade eden rivâyetleri delil kabul ederek bu oruçta kerahet olduğunu görüşündedirler.

2. Kerahet olmayıp mübah olduğunu kabul edenler; İmam Mâlik, Ebû Hanife ve Muhammed b. Hasan'dır. İmam Mâlik, Cuma günü orucunun yasaklandığına dair bir delil eline ulaşmadığı için bu oruçta bir sakınca görmemiştir. Onların ibâhattaki delillerinden biri, Zirr'in İbn Mes'ud'dan rivâyetidir.

3. Öncesinde ya da sonrasında oruç tutulmayan cuma günü orucunun mekruh olduğu görüşünde olanlar; Ebû Hureyre, eş-Şâfî, Muhammed b. Sîrîn, Tavûs ve Ebû Yusuf'tur.

4. Yalnız cuma günü orucunun nehyi, tahriminden dolayı olmasıdır. Bu görüşte olanlar, kişinin bu tahrimin dışına ancak bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutarak çıkabileceğini ifade etmiştir.

5. Bu görüşte olanlar ise, yalnız cuma günü orucunun haram olduğuna hükmetmektedirler. Eğer kişi adet haline getirdiği oruç cuma gününe denk gelirse, öncesinden veya sonrasında bir gün oruç tutmuş ise bunda bir sakınca görülmemiştir. Fakat sebepsiz yere sadece cuma günü oruç tutulmuşsa, tutulan bu orucun haram olduğuna hükmedilmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 11/104.

⁵⁰⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 11/104.

⁵⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 4/234-235; Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 11/104-105; Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak Azîmâbâdî, *'Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (el-Mektebetü's-Selefiyye, 1968), 7/46-47.

⁵⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 11/104-105.

İbn Hacer ve Aynî, yalnız cuma günü orucu tutmanın nehyedilmesinin hikmetlerini hususunda altı maddede birleşmiştir. Bu maddeler şunlardır;

1. Nevevî, âlimlerin görüşleri doğrultusunda cuma gününün başlı başına birçok sorumluluğunun olduğundan söz etmektedir.⁵⁰⁹ Nitekim cuma gününde; gusül, abdest, namaz tekbiri, dua, hutbenin dinlenmesi ve zikir gibi yerine getirilmesi gereken önemli ibadetler vardır. Bu sebeple cuma gününü oruçlu geçirmemenin daha müstehap olduğunu söylemiştir.⁵¹⁰

2. Müslümanların bayramı olması itibarıyla cuma günü oruç tutulmaz.

3. Yahudilerin cumartesi gününe büyük bir kutsallık attettikleri gibi Müslümanların da Cuma günü orucuna böyle bir kutsallık atfetmelerinden endişe duyulduğu için nehyedilmiştir.

4. Cuma günü orucunun vucûbiyeti yönünde bir itikadın oluşmasından endişe edildiği için nehyedilmiştir.

5. Hz. Peygamber (s.a.v) Cuma günü orucunun Müslümanlara farz olmasından endişe duyduğu için nehyetmiştir.

6. Hristiyanlara muhalefet etmek için nehyedilmiştir. Çünkü Hristiyanlara muhalafet etmek biz Müslümanların görevidir.⁵¹¹

Cuma günü oruç tutma konusunda sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Genellikle karşılaşılan rivâyetler cuma günü tutulan orucun nehyedilmesi ile alakalıdır. Cumhurun da görüşü bu yöndedir. Cuma günü oruç tutulabilmesi için bir gün öncesinden veya sonrasında da tutmak şartıyla cevaz verilmiştir. İbn Mes‘ud’un rivâyetine gelecek olursak, Aynî’nin dediği bu rivâyetten Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir gün öncesinden ya da bir gün sonrasında oruç tutmadığını belli edecek bir delilin olmadığı görülmektedir. Bu sebeple sarîh bir ifadeden uzak olan bu rivâyeti açık bir emrin muhalafetine hamletmek caiz olmaz.⁵¹² O zaman diye biliriz ki; Hz. Peygamber (s.a.v) ya cuma gününü, öncesi ve sonrasıyla birlikte tutmuştur, ya da bu

⁵⁰⁹ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi’n-Nevevî*, 8/19.

⁵¹⁰ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi’n-Nevevî*, 8/19.

⁵¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 4/235; Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 11/105.

⁵¹² Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 11/104.

oruç, teheccüd namazında olduğu gibi sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) mahsus olan ibadetlerden biridir.⁵¹³

Söz konusu rivâyetlerin "Hz. Peygamber'in (s.a.v) cuma günü orucu" kısmı hakkında yaptığımız bu değerlendirmeden sonra şimdi ise aynı rivâyetin devamı olan "Hz. Peygamber'in (s.a.v) her ayda üç gün tuttuğu oruç" kısmı ile ilgili bir takım değerlendirmede bulunacağız.

Rivâyetin metninde geçen "Hz Peygamber, (s.a.v) her ayın aydınlık "غرة" üç günü oruç tutardı." kısmında bulunan "غرة" kelimesinin anlamıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. es-Suyûtî, "غرة" ifadesini "Eyyamu'l-Biyd" yani ayın on üç, on dört ve on beşi olarak kabul etmiştir. Aliyyu'l-Kârî, ayın evveli olarak kabul etmiştir.⁵¹⁴ Asyubî ise "غرة" kelimesi her şeyin evveli anlamına geldiği için her ayın evveli olduğunu söylemiştir. Fakat "Eyyâmu'l-Biyd"; yani ayın on üç, on dört ve on beşi de olabileceğini dile getirmiştir. Mubârekfûrî, el-İrakî'nin de "غرة" kelimesinden hem ayın evveli hem de "Eyyamu'l-Biyd" in anlaşılabilirliğini ifade etmektedir.⁵¹⁵

Temel hadis eserlerinin "Her ayın üç gün orucu ve Eyyamu'l-Biyd" bâb başlıkları altındaki rivâyetlere baktığımızda, Hz. Peygamber'in (s.a.v) her ayın üç gününü oruçla geçirdiği ve Müslümanların da bu müstehab oruçla geçirmesini tavsiye ettiği şeklinde rivâyetler bulunmaktadır.

Şevkânî, (ö. 1250/1834) her ay oruç tutulması müstehab olan üç gün olduğu ve bu üç günün de ayın ortasına denk geldiği hususunda âlimlerin ittifâk ettiğini belirtmiştir. Fakat bu üç günün hangi günler olduğu hususunda ise Nevevî'nin de dediği gibi âlimler arasında ihtilaf olduğunu söylemektedir.⁵¹⁶

İbn Hacer ve Aynî oruç tutulması müstehab olan üç gün ile ilgili ihtilafları dokuz kategoride sınıflandırmıştır. Bunlar,⁵¹⁷

1. Oruç tutulması müstehab olan üç günün tayin edilmesini mekruh görmüşlerdir. Bu görüş Mâlikî mezhebine aittir.

⁵¹³ Muhammed b. Abdîrahmân Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 3/369.

⁵¹⁴ Azîmâbâdî, *'Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, 7/119.

⁵¹⁵ Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 3/369.

⁵¹⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Neylu'l-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbar*, thk. Raid b. Ebî Ğafle (Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, 2004), 1/835.

⁵¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 4/227; Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 11/97.

2. Oruç tutulması tavsiye edilen bu üç gün, "Eyyâmu'l-Bîyd" günleri olarak kabul edilmiştir. Oruç tutulması müstehab olan bu günler; ayın on üç, on dört ve on beşinci günleridir. Âlimlerin çoğunlukla tercih ettiği görüş budur. Ömer b. el-Hattab, İbn Mes'ud ve Ebû Zerr gibi sahâbîler, bazı meşhur tâbiîler, Ebû Hanife ve Şâfiîler bu görüşe sahiptir.

3. Âlimlerin bir kısmı ise oruç günlerini ayın on iki, on üç ve on dördüncü günü olarak kabul etmiştir.

4. Oruç tutulması müstehab olan üç günün, ayın ilk üç günü olduğunu söylemiştir. Bu görüş Hasan-ı Basrî'ye aittir.

5. İlk ay cumartesi, pazar ve pazartesi; sonraki ay ise salı, çarşamba ve perşembe günleri şeklinde tayin edilmiştir. Bu görüş ise Hz. Âişe'ye aittir.

6. Ayın son üç günü olarak tayin edilmiştir. Bu görüş, İbrahim en- Nehâî'ye aittir.

7. Bazı âlimlere göre ise pazartesi ve perşembe günleridir.

8. Bu üç günün birincisi ayın ilk günü, ikincisi onuncu günü, üçüncüsü ise ayın yirminci günüdür. Ebû Derdâ bu görüşün sahibidir.

9. Son görüşe göre ise müstehab olan bu günler; ayın ilk günü, ayın on birinci günü ve ayın yirmi birinci günüdür. Bu görüş Mâlikî âlimlerinden İshâk b. Şa'ban'a aittir.⁵¹⁸

Hiz. Âişe'den rivâyet edilen bir hadise göre ise Hiz. Peygamber (s.a.v) oruç tuttuğunda ayın hangi gününe geldiğini "لَا يُبَالِي مِنْ أَيِّ الشَّهْرِ صَامَ" önemsememiştir.⁵¹⁹ Hiz. Âişe'nin bu rivâyetinden hareketle yukarıda zikrettiğimiz bilgi arasında bir çelişki varmış gibi görülmektedir. Fakat bu durumu şöyle izah edebiliriz; Hiz. Peygamber (s.a.v) birçok işle meşgul oluyordu. Bu nedenle bu tür işler Hiz. Peygamber'e, (s.a.v) günlere riayet etmeye imkân vermiyordu. Ya da Hiz. Peygamber (s.a.v) kendisine uygun bulduğu gün oruç tutabiliyordu. Bunlar hepsi Hiz. Peygamber (s.a.v) için efdaldır. Hiz. Peygamber'in (s.a.v) ümmetine emir ve tavsiye ettiği ibadetlere bir zaman tayin edilmesi daha da sağlıklı olanıdır. Yoksa Hiz. Âişe'nin bu

⁵¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 4/227; Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 11/97.

⁵¹⁹ Ebu Davûd, Savm, 71

rivâyetinde yukarıda zikrettiğimiz muayyenlikle çelişmesi gibi bir durum söz konusu değildir.⁵²⁰

Muhteva hususunda değerlendirdiğimiz İbn Mes‘ud’un bu rivâyetleri de temel hadis kaynaklarında “Her ayın üç gün orucu ve Eyyamu’l-Biyd” bâb başlığı altında bulunmaktadır.⁵²¹ Milhân’ın Nesâî’deki bir rivâyeti de İbn Mes‘ud’un rivâyetinin “Eyyamu’l-Biyd” ile ilgili olduğunu desteklemektedir.⁵²² Dolayısıyla Zirr b. Hubeyş’in İbn Mes‘ud’dan rivâyet ettiği bu hadislerden “Eyyâmu’l-Biyd” orucunun yani âlimlerin çoğunluğunun tercih ettiği on üç, on dört ve on beşinci günlerin kastedildiğini ifade edebiliriz.

2.2.3. Hz. Ali’nin Fazileti İle İlgili Rivâyetler

2.2.3.1. Hz. Ali’nin Fazileti İle İlgili Rivâyetlerin İsnâd Açısından İncelenmesi

1- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، حدثنا وكيع، وأبو معاوية، عن الأعمش، ح حدثنا يحيى بن يحيى، واللفظ له، أخبرنا أبو معاوية، عن الأعمش، عن عدي بن ثابت، عن زر، قال: قال علي: والذي فلق الحبة، وبرأ النسمة، إنه لعهد النبي الأُمي صلى الله عليه وسلم إلي: أن لا يحبني إلا مؤمن، ولا يبغضني إلا منافق⁵²³

Müslim bu rivâyeti iki tarîk ile aktarmıştır.

Ebûbekir b. Ebî Şeybe → Vekî’ b. Cerrâh — Ebû Muâviye → A’miş → Adıyy b. Sâbit → **Zirr b. Hubeyş**

Yahyâ b. Yahyâ → Ebû Muâviye → A’miş → Adıyy b. Sabit → **Zirr b. Hubeyş**

b- Ebûbekir b. Ebî Şeybe: İlim ile meşgul olan bir aileye mensuptur. İbn Ebî Şeybe daha küçük yaştan itibaren ilim öğrenmeye başlamıştır. Abdusselam b. Harb, Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne, Vekî’ b. Cerrâh, Halef b. Hâlife, Ebu’l-Ahvas Sellâm b. Süleym ve Şerik b. Abdillâh gibi âlimlerden ders almıştır. Kendisinden ise, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Yahyâ, Ebû Zür’a, Bakî b. Mahled, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî hadis rivâyetinde

⁵²⁰ Şevkânî, *Neylu’l-Evtar Şerhu Münteka’l-Ahbar*, 1/834-835.

⁵²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 4/226; Azîmâbâdî, *‘Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, 7/86.

⁵²² Nesâî, “Sıyâm”, 84; Azîmâbâdî, *‘Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, 7/85.

⁵²³ Müslim, “İmân”, 33; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 7/312; *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 445; Ebu’l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Mu‘cemü’ş-Şüyûh*, thk. Vefâ Takıyyüddîn (Dımaşk: Dâru’l-Beşâir, 2000), 1/321.

bulunmuştur.⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe'nin kardeşi Osmân b. Ebî Şeybe'den daha iyi olduğunu söylediği ifade edilmiştir. Zehebî İbn Ebî Şeybe'yi, “İlim denizinde bir deniz idi, onun hafızasının güçlü olması darbı mesel olarak dile getirilirdi.” diyerek ilim sahasındaki derinliğine ve hâkimiyetine vurguda bulunmuştur.⁵²⁵ En önemli eseri “*Musannef*” adlı hadis kitabıdır. Müsned ve tefsir eserleri de bulunmaktadır.⁵²⁶ İbn Ebî Şeybe h. 235 yılında vefat etmiştir.⁵²⁷ Cerh ve tadil âlimlerinden İclî, Ebû Hatîm ve İbn Hibbân onu sika olarak değerlendirmiştir. İbn Maîn ise saduk olarak nitelemiştir.⁵²⁸

c- Vekî' b. Cerrâh: Iraklı bir muhaddistir. Hicri 127 yılında dünyaya gelmiştir. Küçüklüğünden beri ilim öğrenmek için çabalamıştır.⁵²⁹ Tebe-i tâbiîndendir.⁵³⁰ A'meş, Hişâm b. Urve, İsmail b. Ebî Hâlid, İbn Avn, İbn Cüreyc ve Evzâî'den hadis öğrenmiştir. Kendisinden ise Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Ali b. El-Medînî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Adem, Müsedded ve Yahyâ b. Maîn gibi önemli öğrencileri olmuştur.⁵³¹ Güçlü bir hafızaya sahip olduğu için derslerini ezberden yaptığı rivâyet edilir.⁵³² Vekî' b. Cerrâh, Süfyân es-Sevrî'den sonra hadiste onun konumunda yer almıştır.⁵³³ Kûfe'de kendi zamanının en bilgini olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁴ Vekî' h. 197 yılında vefat etmiştir.⁵³⁵ Sebt ve sika olarak nitelendirilmiştir.⁵³⁶

d- Ebû Muâviye: Asıl ismi Muhammed b. Hazim el-Kûfî'dir.⁵³⁷ Hicri 113 yılında dünyaya gelmiştir. Hişâm b. Urve, Âsım b. Ahvel, Yahyâ b. Saîd el- Ensârî, A'meş, İsmail b. Ebî Hâlid gibi âlimlerden hadis almıştır. Yahyâ b. Yahyâ, Yahyâ b. Saîd el- Kattân, Ahmed b. Hanbel, İbn Cüreyc ve Yahyâ b. Maîn gibi önemli

⁵²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/34-39; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/122-123.

⁵²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/123.

⁵²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/122.

⁵²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/41; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/127.

⁵²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/39; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/57; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 5/160; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/358; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/127.

⁵²⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/141.

⁵³⁰ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, 2/144.

⁵³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/464-471; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/140-141; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/123.

⁵³² Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, 2/144.

⁵³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/143.

⁵³⁴ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, 2/144.

⁵³⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 8/179.

⁵³⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 9/38-39; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/562.

⁵³⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/73.

muhaddisler kendisinden hadis almıştır.⁵³⁸ Özellikle A'meş'ten yaklaşık 1600 hadis almıştır. Fakat geçirdiği bir hastalık neticesinde bu hadislerden 400'e yakını unutmuştur.⁵³⁹ Zehebî, onun Mürcie'nin Kûfe kolundan olduğunu zikretmiştir.⁵⁴⁰ İbn Sa'd, Ebû Muâviye'nin tedlis yaptığını ve Mürcie'den olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴¹ İbn Hirâş ise onun sadece A'meş'ten yaptığı rivâyetlerde sikâ olduğunu dile getirmiştir. A'meş'in rivâyetlerinin dışındaki rivâyetlerinde ise muzdarip olarak değerlendirilmiştir. Ebû Muâviye h. 195 yılında vefat etmiştir.⁵⁴² Mürci'e'den olduğunu ifade eden birkaç görüşe rağmen genel olarak sebt ve sikâ olarak kabul edilmiştir.⁵⁴³

e- A'meş: Asıl adı Süleyman b. Mihran el-Kahilîdir. Hicri 61 yılında Taberistan'da dünyaya gelmiştir.⁵⁴⁴ Bazı rivâyetlere göre Kûfe'de dünyaya gelmiştir.⁵⁴⁵ Enes b. Mâlik, Zirr b. Hubeyş, Âsım b. Behdele, İbrahim en-Nehâî, Saîd b. Cübeyr, Mücahid, Ebî Vâil ve Ebî Amr eş-Şeybânî gibi önemli âlimlerden hadis almıştır. İshâk es- Sebî'î, Âsım b. Behdele, Ebû Hanife, Ebû Muâviye, Evzâî, Şu'be, Süfyân b. Uyeyne ve Zaide b. Kudame gibi önemli âlimler de kendisinden hadis almıştır.⁵⁴⁶ İbn Uyeyne, A'meş'in hadis ve ferâiz konusunda zamanının en bilgini olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁷ A'meş'in Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ'dan mürsel olarak rivâyet ettiği hadislerde tedlis yaptığı aktarılmıştır.⁵⁴⁸ Ali b. el-Medîni ise A'meş'te vehm olduğunu ifade etmiştir. Bunlara rağmen hadis hafızı, şeyh'ul islam, sebt ve sika bir muhaddis olarak kabul görmüştür.⁵⁴⁹ A'meş h. 148 yılında vefat etmiştir.⁵⁵⁰

⁵³⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/73-74; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/137-139.

⁵³⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/75.

⁵⁴⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/76.

⁵⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 8/515.

⁵⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/77; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX,139.

⁵⁴³ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, 2/236; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/246-247; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/442.

⁵⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/226-227.

⁵⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/222.

⁵⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/227.

⁵⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/228; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/223.

⁵⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/227; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/222-223.

⁵⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/226-228; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/224.

⁵⁵⁰ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, 1/432; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/146; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/302; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/245; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/224.

f- Yahyâ b. Yahyâ: Hicri 142 senesinde dünyaya gelmiştir.⁵⁵¹ Horasanlı bir âlimdir. Hadis hafızıdır. Şeyhu'l-İslam olarak nitelendirilmiştir. Nisâbü'r, Mısır, Şam, Irak ve Hicaz'da bulunmuştur. Küçükken kendisiyle görüşme imkânı bulduğu tâbiî âlimler olmuştur. Kesir b. Selim görüştüğü tâbiîlerdendir.⁵⁵² Bunun dışında Ebû Muâviye, Süfyân b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdi, Mâlik b. Enes ve Vekî' b. Cerrâh gibi önemli âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden ise Buhârî, Müslim, Hamid b. Zencevi, Muhammed b. Yahyâ el-Zühelî ve Ahmed b. Yessâr hadis almıştır.⁵⁵³ Yahyâ b. Yahyâ h. 226 yılında vefat etmiştir.⁵⁵⁴ Cerh ve tadil âlimleri onu sebt ve sika olarak kabul etmiştir.⁵⁵⁵

2- حدثنا علي بن محمد، حدثنا وكيع، وأبو معاوية، وعبد الله بن نمير، عن الأعمش، عن عدي بن ثابت، عن زر بن حبيش عن علي رضي الله عنه، قال: عهد إلي النبي الأمي صلى الله عليه وسلم أنه لا يجنبني إلا مؤمن، ولا يبغيضني إلا منافق⁵⁵⁶

İbn Mâce → Muhammed b. Ali → Vekî' b. Cerrâh — Ebû Muâviye — Abdullah b. Numeyr → Adıyy b. Sabit → **Zirr b. Hubeyş**

a- Ali b. Muhammed et-Tenâfisî: Künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Ebûbekir b. Ayyâş, Süfyân b. Uyeyne, Velid b. Müslim ve Vekî' b. Cerrâh gibi önemli muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise, Ebû Zür'a, Ziyâd b. Eyûb el-Bağdâdî ve İbn Mâce rivâyette bulunmuştur. Hicri 233 yılında vefat etmiştir. Hafız, imam, mutkîn ve sika olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵⁷

b- Vekî' b. Cerrâh: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- Ebû Muâviye: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Abdullah b. Numeyr: Hemedanlı bir muhaddistir.⁵⁵⁸ Hicri 115 yılında dünyaya gelmiştir.⁵⁵⁹ Künyesi ise Ebû Hâşim el-Kûfî'dir. Süfyân es-Sevrî, A'meş,

⁵⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/513; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/298.

⁵⁵² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/512.

⁵⁵³ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât*, 2/159; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/31-34; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/512-513.

⁵⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/517.

⁵⁵⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 8/310; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/197; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât*, 2/159.

⁵⁵⁶ İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 21; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/94; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 15/367.

⁵⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/202; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/459; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/378.

⁵⁵⁸ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 5/216.

⁵⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/228.

İsmail b. Ebî Hâlid, Mis'ar, Evzâ'î ve Abdullah b. 'Atâ gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Mansur, Ali b. Muhammed et-Tenâfisî ve Yahyâ b. Maîn gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur. Abdullah b. Numeyr h. 199 yılında vefat etmiştir. Sika olarak nitelendirilmiştir.⁵⁶⁰

e- A'meş: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

f- Adıyy b. Sâbit: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

3- حدثنا عيسى بن عثمان ابن أخي يحيى بن عيسى الرملي قال: حدثنا يحيى بن عيسى الرملي، عن الأعمش، عن عدي بن ثابت، عن زر بن حبيش، عن علي، قال: لقد عهد إلي النبي الأمي صلى الله عليه وسلم أنه لا يحبك إلا مؤمن، ولا يبغضك إلا منافق قال عدي بن ثابت: أنا من القرن الذي دعا لهم النبي صلى الله عليه وسلم: هذا حديث حسن صحيح⁵⁶¹

Tirmizî → İsâ b. Osmân → Yahyâ b. İsâ er-Remlî → A'meş → Adıyy b. Sâbit → **Zirr b. Hubeyş**

a- İsâ b. Osmân el-Kûfî: Amcası Yahyâ b. İsâ er-Remlî'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Tirmizî, Musa b. İshâk, Muhammed b. Abdullah el-Hadremî ve İbn Cerîr rivâyette bulunmuştur. Hicri 251 yılında vefat etmiştir. İbn Hacer, Nesâî'nin onu salih olarak nitelendirdiğini aktarmıştır. Cerh ve tadil âlimleri sika olduğunu belirtmiştir.⁵⁶²

b- Yahyâ b. İsâ er-Remlî: Künyesi Ebû Zekeriyâ el- Kûfî'dir. Süfyân esSevrî, A'meş gibi önemli âlimlerden rivâyette bulunmuştur. H. 202 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁵⁶³ Yahya b. Maîn, Yahyâ b. İsâ için "*leyse bi şey*", Nesâî ise "*leyse bi kavî*" demiştir. İclî ise kendisinde teşeyyü'olduğunu dile getirmiş fakat buna rağmen sika olarak nitelemiştir.⁵⁶⁴

c- A'meş: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Adıyy b. Sâbit: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

⁵⁶⁰ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/64; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 5/186; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/60; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/225-229.

⁵⁶¹ Tirmizî, "Menâkıb", 21; Nesâî, "İmân", 20; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/312; 445; İbn Asâkir, *Mu'cemü's-Şüüh*, 1/523.

⁵⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/635-636; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/220.

⁵⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/424.

⁵⁶⁴ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/355; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 9/178; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/488-491.

4- أخبرنا يوسف بن عيسى قال أنبأنا الفضل بن موسى قال أنبأنا الأعمش عن عدي عن زر قال قال علي
إنه لعهد النبي الأمي صلى الله عليه وسلم إلي أنه لا يحبك إلا مؤمن ولا يبغضك إلا منافق⁵⁶⁵

Nesâî → Yûsuf b. Îsâ → Fazl b. Musa → A'meş → Adıyy b. Sâbit → **Zirr b. Hubeyş**

a- Yûsuf b. Îsâ el-Mervezî: Künyesi Ebû Yakûb'dur. İshâk b. Râhûye, Hafs b. Ğiyâs, Fazl b. Musa, Süfyân b. Uyeyne ve Ebû Muâviye ed-Darîr gibi âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden ise Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî gibi önemli muhaddisler rivâyette bulunmuştur. Hicri 249 yılında vefat etmiştir. İbn Hibbân'ın "Sikât"ında geçmektedir.⁵⁶⁶

b-Fazl b. Musa: Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hicri 115 senesinde dünyaya gelmiştir. İsmail b. Ebî Hâlid, Hüseyin b. Vâkıd, Süfyân es-Sevrî, Vekî' b. Cerrâh, A'meş ve Şerik b. Abdullah gibi âlimlerden hadis almıştır. İbrâhim b. Şemâm, İshâk b. Râhûye, İbrahim b. Musa er-Râzî, Yûsuf b. Îsâ ve Hamîd b. Âdem kendisinden rivâyette bulunmuştur. Fazl b. Musa h. 191 senesinde vefat etmiştir. Ebî Nuaym, Fazl b. Musa'nın Abdullah b. Mübârek'ten aldığı rivâyetlerde sebt olduğunu ifade etmiştir. Cerh ve tadil âlimleri onu sika ve saduk olarak kabul etmektedir.⁵⁶⁷

c- A'meş : Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Adıyy b. Sâbit: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

5- أخبرنا واصل بن عبد الأعلى قال حدثنا وكيع عن الأعمش عن عدي بن ثابت عن زر بن حبیش عن علي
قال عهد إلي رسول الله صلى الله عليه وسلم أن لا يحبني إلا مؤمن ولا يبغضني إلا منافق⁵⁶⁸

Nesâî → Vâsl b. Abdil A'lâ → Vekî' b. Cerrâh → A'meş → Adıyy b. Sâbit → **Zirr b. Hubeyş**

a- Vâsl b. Abdil 'Alâ: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

b- Vekî' b. Cerrâh: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- A'meş: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

⁵⁶⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 21; Nesâî, "İmân", 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/136; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsnedü ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, 1/251; İbn Asâkir, *Mu'cemü 'ş-Şüyûh*, 1/523.

⁵⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/281; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/449-450; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/420-421.

⁵⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 9/376; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/68-68; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/319; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/254-258; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/286-287.

⁵⁶⁸ Nesâî, "İmân", 21; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/445; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/136; 316; İbn Asâkir, *Mu'cemü 'ş-Şüyûh*, 1/321.

d- Adıyy b. Sâbit: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Hiz. Ali'nin fazileti ile ilgili Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*'deki toplam sayısı beştir. Bu beş rivâyetin bir tanesi *Sahih-i Müslim*'de "İmân" bölümünde, bir tanesi *Sünen-i İbn Mâce*'de "Mukaddime" bölümünde, bir tanesi *Sünen-i Tirmizî*'de "Menâkıb" bölümünde geriye kalan iki tanesi de *Sünen-i Nesâî*'de "İman" bölümünde bulunmaktadır.

Hiz. Ali'nin fazileti ile ilgili hadisleri, Zirr b. Hubeyş sadece Hiz. Ali'den nakledilmiştir. Zirr, bu rivâyetlerden üçünü "عن", diğer ikisini ise "قال" sigasıyla aktarmıştır. Söz konusu hadisleri Zirr'den sadece Adıyy b. Sâbit aktarmıştır. Adıyy, hocası Zirr'den sadece "عن" sigasıyla rivâyet etmiştir.

İncelediğimiz bu beş rivâyetin isnâd zincirinde Zirr b. Hubeyş'ten *Kütüb-i Sitte* eserlerine ulaşınca kadar toplam on dört râvî bulunmaktadır. Yukarıda cerh ve tadil durumları hakkında bilgi verdiğimiz bu râvîlerden Adıyy b. Sabit, daha önce de belirttiğimiz gibi teşeyyü' ile ithâm edilmiştir. Fakat bu ithâmın onun sika oluşuna engel olmadığını ifade etmiştik. Râvîlerden Ebû Muâviye Muhammed b. Hazîm el-Kûfî ise tedlis ve irca ile ithâm edilmiştir. Fakat A'meş'ten aktardığı rivâyetlerde sika kabul edildiği için mezkur rivâyetler özelinde herhangi bir problemin olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü Müslim ve İbn Mâce'de geçen rivâyetlerin sened zincirinde bulunan Ebû Muâviye'nin bu iki rivâyeti de Ameş'ten aktardığı görülmektedir. Sened zincirinde problemlili görülen bir diğer râvî ise Yahyâ b. İsâ er-Remlî'dir. O da teşeyyü' ile ithâm edilmiştir. Yine de âlimlerin çoğuna göre hadis açısından sika kabul edilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse; Hiz. Ali'nin fazileti ile ilgili hadislerin sened zincirinde bulunan râvîlerden Zirr b. Hubeyş başta olmak üzere Hiz. Ali'ye muhabbet duyan herkes teşeyyü' ile ithâm edilmiştir. Esasen hicri ilk üç asırda Kûfeli olmak ve Hiz. Ali'ye muhabbet duymak teşeyyü için belli başlı bir gerekçe olarak kabul edilmiştir.⁵⁶⁹ Bu durum ehl-i hadis tarafından bazı râvîlerin cerh edilmesine neden olmuştur. Bunların dışındaki râvîlerle ilgili önemli bir cerh bulunmamaktadır. Bu ithâmlara rağmen diyebiliriz ki tüm râvîler genel olarak sika kabul edilmiştir.

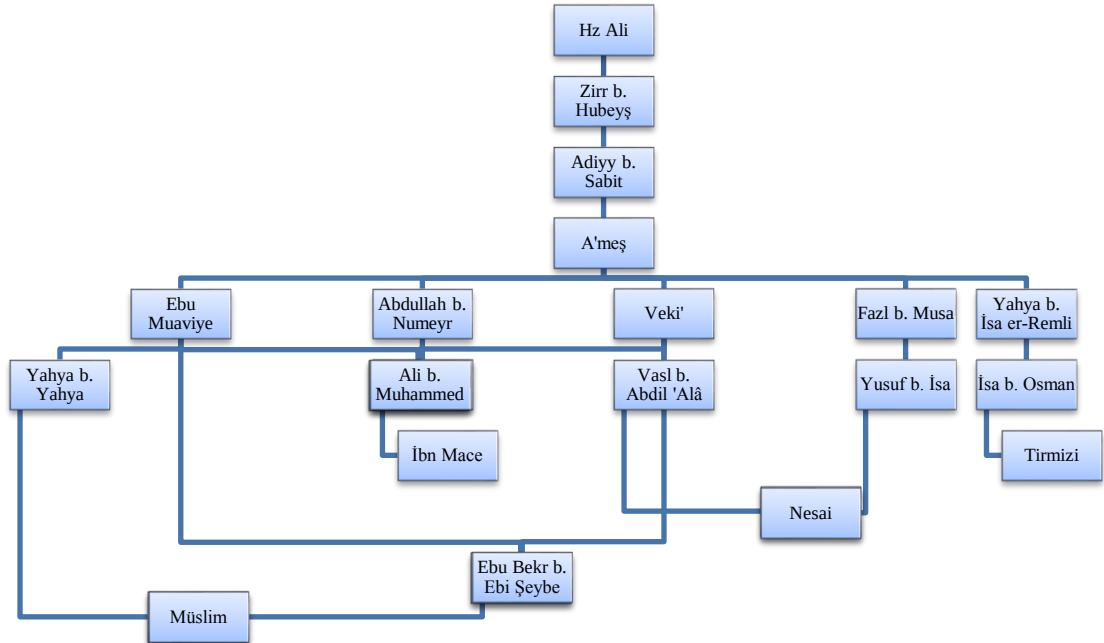
⁵⁶⁹ Muhammed Enes Topgöl "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyü' (Şiilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2012/1), 49-51

İttisal açısından senedleri incelediğimizde, isnâd zincirindeki tüm râvîler arasında hoca – talebe ilişkisi mevcut olduğu görülmektedir. Muasarât sebebiyle likânın görüldüğü râvîler arasında irsâl ve inkıta da tespit edilmemiştir. Bu nedenle söz konusu rivâyetlerin muttasıl bir senede sahip olduğu ifade edilebilir.

Kaynağına göre değerlendirdiğimizde, Zirr b. Hubeyş Hz. Ali'den rivâyette bulunmuştur. Müslim'in tahrir ettiği rivâyetinin başındaki şu söz: “ قال علي: والذي فلق ” Hz. Ali'ye ait olması sebebiyle mevkuf, bu rivâyetin devamı ve diğer dört hadis hükmen merfu', Tirmizî'nin tahrir ettiği hadisin sonundaki tâbiûndan Adıyy b. Sâbit'in şu sözü ise “أنا من القرن الذي دعا لهم النبي صلى الله عليه وسلم” maktu' kategorisinden değerlendirilebilir.

Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili Zirr'in rivâyetlerinin isnâd zincirinde bulunan râvîlerin durumu ile ilgili yaptığımız inceleme neticesinde, râvîlerin adalet ve zabt şartlarını taşıdığını ve senedin muttasıl bir şekilde geldiği ifade edebiliriz. Ayrıca metninde şâz ve illet görülmeyen bu rivâyetleri "sahih" olarak kabul etmek mümkündür.

2.2.3.2. Hz. Ali'nin Fazileti ile İlgili Rivâyetlerin Isnâd Şeması

2.2.3.3. Hz. Ali'nin Fazileti ile ilgili Rivâyetlerin Muhteva Açısından İncelenmesi

Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili *Kütüb-i Sitte*'de bulunan Zirr b. Hubeyş'in beş rivâyetinin muhteva değerlendirmesine geçmeden önce bu beş rivâyetin tercümelerini aktaracağız:

1. Müslim: Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: *"Taneyi yaran ve canı yaratanın hakkı için söylediğim şeyi ümmi olan Nebi'nin (s.a.v) bana ahdidir. Beni ancak bir mü'min sever ve ancak bir münafik bana buğz eder."*⁵⁷⁰

2. İbn Mâce: Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: *"Ümmi olan Nebi'nin (s.a.v) bana ahdidir. Beni ancak bir mü'min sever ve ancak bir münafik bana buğz eder."*⁵⁷¹

3. Tirmizî: Zirr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: *"Ümmi olan Nebi'nin (s.a.s) bana ahdidir. Seni ancak bir mü'min sever, ancak bir münafik sana buğz eder."* Adıyy b. Sâbit: *"Ben, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendilerine dua ettiği nesildenim."*⁵⁷²

4. Nesâî: Zirr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: *"Bu, ümmi olan Nebi'nin (s.a.s.) bana ahdidir. Seni ancak bir mü'min sever ve sana ancak bir münafik buğz eder."*⁵⁷³

5. Nesâî: Zirr b. Hubeyş, Hz. Ali'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Rasûlullâh'ın (s.a.v) bana ahdidir. Beni ancak bir mü'min sever ve bana ancak bir münafik buğz eder."*⁵⁷⁴

Rivâyetlere muhteva açısından baktığımızda tüm rivâyetler Hz. Ali'nin faziletinden söz etmektedir. Söz konusu beş rivâyetin metninin üçünde muttasıl zamirlerden *"nefs-i mütekellim"* (لا يحبني إلا مؤمن ولا يبغضني إلا منافق) , diğer iki rivâyette ise *"muhâtab"* (لا يحبك إلا مؤمن ولا يبغضك إلا منافق) zamiri kullanılmıştır. Tirmizî'deki rivâyetin sonunda ise tâbiînden Adıyy b. Sâbit'in kendi sözü vardır.

⁵⁷⁰ Müslim, "İmân", 33.

⁵⁷¹ İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

⁵⁷² Tirmizî, "Menâkıb", 21.

⁵⁷³ Nesâî, "İmân", 19.

⁵⁷⁴ Nesâî, "İmân", 20.

İsnâd incelemesini yaparken bu rivâyetlerin *Kütüb-i Sitte*'deki eserlerde hangi bölümler altında geçtiğini aktarmıştık. Bu rivâyetler farklı bab başlıkları altında geçse de esasen Hz. Ali'nin fazileti ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla biz de bu konuyu Hz. Ali'nin fazileti özelinde anahatlarıyla değerlendirmeye çalışacağız.

Hz. Ali'yi ancak mü'minin seveceği ve ancak ona münafığın buğz edeceği ile ilgili incelediğimiz rivâyetlerin ilki *Sahih-i Müslim*'de "İman" bölümünde bulunan "Ensâr'ı ve Hz. Ali'yi sevmek imandan, onlara olan buğz ise nifâktandır" bab başlığı altında yer almaktadır. Bu bab başlığı altında yer alan rivâyetlerin çoğu aslında "Ensarı sevmenin iman, onlara buğz etmenin de nifak" olduğuyla ilgilidir. Hz. Ali'yi sevmenin iman, O'na buğz etmenin ise nifaktan olduğunu ifade eden rivâyet, bu bâbda geçen sonuncu ve tek Hz. Ali ile ilgili rivâyettir. Aslında bu babdaki rivâyetler ensar ile Hz. Ali'nin durumu arasındaki benzerliğine dikkat çekmektedir.

Ensar, İslam dininin yücelmesi için önemli gayretler sarfetmiştir. Onlar; yurtlarından çıkarılan muhacirlere kucak açmış, onlarla evlerini paylaşmış, onları yurtlarında barındırmıştır. İslam dininin görevlerini hakkıyla yerine getirmiştir. Hz. Peygamber'i (s.a.v) sevmiş ve O'nu canları pahasına korumak için ellerinden geleni yapmış, O'na ve O'nun yoluna her şeylerini feda etmişlerdir. İslam'ın yücelmesi uğruna malları ve canlarıyla savaşmışlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber de (s.a.v) ensarı sevmiştir. O, işte tüm bunlara binaen ensarı sevmenin iman, ensara buğz etmenin ise nifâk alameti olduğunu ifade etmiştir.

Hz. Ali'nin durumunun da ensarın durumuna benzerlik arz ettiğini ifade etmiştik. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yakınıydı. O'nun yanında büyümüştü. Allah resulü (s.a.v) Mekke'den hicret için ayrıldığı gün Hz. Ali öldürülme pahasına O'nun yatağına yatmıştı. Allah Resulü'nün (s.a.v) yanında birçok savaşa katılmıştı. İslam dininin yücelmesi için birçok fedâkarlık yapmıştı. Resûlullâh onu da bu gayretlerine binâen sevmiştir. O'nu sevmenin iman, ona buğz etmenin ise nifâk alameti olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁵

Aşere-i mübeşreden olan Hz. Ali'nin fazileti ve menkıbelerine dair rivâyetler Zehebî'nin ifadesine göre diğer sahâbîlerin faziletlerine dair nakledilen

⁵⁷⁵ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, 2/64.

rivâyetlerle kıyaslanmayacak derecede fazladır.⁵⁷⁶ Emevî yöneticileri, kendilerine muhâlif olan Hz. Ali'nin fazileti hakkında rivâyette bulunanları tehdit etmeleri, sahâbîlerin onun faziletiyle ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.v) duydukları her sözü nakletmelerine ve bu rivâyetlerin çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Bir diğer önemli faktör ise Şîîler olmuştur. Kendi davalarını üstün tutmak için Hz. Ali'nin faziletiyle alakalı sahih rivâyetlerle yetinemeyen Şia bu kez uydurma rivâyetlere de başvurmuştur. İbn Arrâk, Kûfelilerin de Hz. Ali ve onun Ehl-i beyti'nin faziletine yönelik üç yüz bin rivâyet yazdığını söyleyerek bu işin hangi boyutlara ulaştığını gözler önüne sermektedir.⁵⁷⁷

Sonuç olarak; incelediğimiz söz konusu rivâyetler, Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili Sünnî kaynaklarda geçen sahih rivâyetlerdir. Aslında bakıldığında bu minvaldeki rivâyetler sadece Hz. Ali ile sınırlı kalmamıştır. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer ile ilgili de benzer rivâyetlerin olduğu görülmektedir. İbn Adiyy'in Enes b. Mâlik'ten aktardığı bir rivâyette “Ebûbekir ve Ömer'i sevmek imandan, onlara buğzetmek ise nifaktandır”, İbn Asâkir'in Cabir'den aktardığı başka bir rivâyette ise “Ebûbekir ve Ömer'i sevmek imandan, onlara buğzetmek ise küfürdendir.”⁵⁷⁸ denmiştir. Kısacası, tüm sahâbîlerin İslâm'ın bugünkü coğrafyalara kadar yayılmasında ve güçlenmesinde katkısı olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v) ashâbının sevilmesini ve onların hayır ile anılması öğütlemiştir. Bu açıdan “Fezailü's-Sahâbe” bölümlerinde sahâbenin faziletiyle alakalı birçok hadis bulmak mümkündür.

⁵⁷⁶ Ali b. Muhammed İbn Arrâk, *Tenzihü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ahbâri's-Şenî'eti'l-Mevzû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Abdullah Muhammed es-Siddîk (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/407.

⁵⁷⁷ İbn Arrâk, *Tenzihü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ahbâri's-Şenî'eti'l-Mevzû'a*, 1/407; M. Yaşar Kandemir, “Ali (İlmî Şahsiyeti)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/2/376.

⁵⁷⁸ Ali b. Sultan Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, nşr. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 10/456-457.

2.2.4. Uğursuzluk ile İlgili Rivâyetler

2.2.4.1. Uğursuzluk ile İlgili Rivâyetlerin İsnâd Açısından İncelenmesi

1- حدثنا أبو بكر، حدثنا وكيع، عن سفيان، عن سلمة، عن عيسى بن عاصم، عن زرعن عبد الله، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "الطيرة شرك" وما منا إلا، ولكن الله يذهب به بالتوكل⁵⁷⁹

İbn Mâce → Ebûbekir b. Ebî Şeybe → Vekî' b. Cerrâh → Süfyân es-Sevrî → Seleme b. Kuheyl → İsâ b. Âsım → **Zirr b. Hubeyş**

a- Ebûbekir b. Ebî Şeybe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

b- Vekî' b. Cerrâh: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- Süfyân es-Sevrî: Süfyân b. Saîd b. Mesrûk, Künyesi Ebû Abdullah es-Sevrî el-Kûfî'dir.⁵⁸⁰ Hicri 97 yılında dünya gelmiştir. Zehebî, "İmam-ı Huffâz" "Şeyhu'l-İslam" "Seyyidu'l-Ulema" gibi ifadelerle kendisine övgüde bulunmuştur. Müctehid ve musanniftir. Süfyân b. Uyeyne, İbn Mübârek, Şu'be, Zaîde, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ebû Avâne gibi hadis ilminin köşe taşları olan muhaddisler kendisinden rivâyette bulunmuştur. Ebu'l-Ferec b. Cevzî, yirmi bin kişinin Süfyân es-Sevrî'den rivâyette bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun imkânsız olduğunu söyleyen Zehebî, ulaşılabilen sayının bin civarı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸¹ Süfyân es-Sevrî h. 161 yılında Basra'da vefat etmiştir. Hüccet, sebt ve sika gibi tadil lafızları ile nitelendirilmiştir.⁵⁸²

d- Seleme b. Kuheyl: Künyesi Ebû Yahyâ'dır. İbn Mübârek'in "*Kûfe'de dört kişiden daha "sebt" olan kimse yoktur.*" dediği kişilerden biri de Seleme b. Kuheyl'dir.⁵⁸³ İclî, onu Kûfe'nin sika muhaddislerinden olduğunu, fakat kendisinde biraz "teşeyyü" bulunduğunu ifade etmiştir. Cerh ve tadil âlimleri onu sika kabul etmiştir.⁵⁸⁴ Seleme b. Kuheyl h. 121 yılında vefat etmiştir.⁵⁸⁵

e- İsâ b. Âsım: Zirr b. Hubeyş, Sa'd b. Hermele, Saîd b. Cübeyr, Şüreyh b. Hâris, Adiyy b. Adiyy ve Adiyy b. Sâbit'ten rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise

⁵⁷⁹ İbn Mâce, "Tıb", 43; Ebû Dâvûd, "Tıb" 24; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/239; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/213; VII,250. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedü ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, 9/140-141; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13/447.

⁵⁸⁰ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/92.

⁵⁸¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/234.

⁵⁸² İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/407-415; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/222-224; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/401-402; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/230.

⁵⁸³ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/74.

⁵⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/170; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/317.

⁵⁸⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/74.

Cerîr b. Hâsım, Seleme b. Kuheyl ve Muâviye b. Salih rivâyette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî İsâ b. Âsım'ı sika olarak nitelendirmektedir. İbn Ebî Hâtim ve İbn Hibbân da onu sika olarak kabul etmiştir.⁵⁸⁶ Vefat tarihi ile ilgili bir bilgiye ulaşılammıştır.

2- حدثنا محمد بن كثير، أخبرنا سفيان، عن سلمة بن كهيل، عن عيسى بن عاصم، عن زر بن حبیش عن عبد الله بن مسعود، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "الطيرة شرك، الطيرة شرك، الطيرة شرك ثلاثا وما منا إلا، ولكن الله يذهبه بالتوكل"⁵⁸⁷

Ebû Dâvûd → Muhamed b. Kesîr → Süfyân es-Sevrî → Seleme b. Kuheyl → İsâ b. Âsım → **Zirr b. Hubeyş**

a- Muhammed b. Kesîr: Kûfe ve Basra'dan hadis almıştır.⁵⁸⁸ Hadis ilmi yanında marifet ehli bir âlim olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁹ Yaklaşık doksan yıl yaşamıştır. Hadisleri, çoğu temel hadis kaynaklarında yer almaktadır. Şu'be, Süfyân es-Sevri, İsrâîl b. Yunus ve Hemmâm b. Yahyâ gibi önemli muhaddislerden rivâyet almıştır. Buhârî, Ebû Dâvûd, Dârimî gibi önemli birçok kişi de kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁵⁹⁰ H. 223 yılında vefat etmiştir.⁵⁹¹ İbn Maîn, onunla ilgili "Kendisinden hadis almayın! hadis nakletmeye ehil değildir." demiştir. İclî zayıf,⁵⁹² İbn Ebî Hâtim Sadûk,⁵⁹³ İbn Hibbân ve Zehebî ise onu sika kabul etmektedir.⁵⁹⁴

b- Süfyân es-Sevrî: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- Seleme b. Kuheyl: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- İsâ b. Âsım: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

3- حدثنا محمد بن بشار قال: حدثنا عبد الرحمن بن مهدي قال: حدثنا سفيان، عن سلمة بن كهيل، عن عيسى بن عاصم، عن زر، عن عبد الله بن مسعود قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الطيرة من الشرك، وما منا إلا، ولكن الله يذهبه بالتوكل: وفي الباب عن أبي هريرة، وحابس التميمي، وعائشة، وابن عمر،

⁵⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 6/283; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/231; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, 22/620-622.

⁵⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Tib", 24; Tirmizî, "Siyer", 47; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/239; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/234.

⁵⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/335-336; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/384.

⁵⁸⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/384.

⁵⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/384.

⁵⁹¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/218.

⁵⁹² İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/250.

⁵⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 8/70.

⁵⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/77; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/383.

وسعد وهذا حديث حسن صحيح، لا نعرفه إلا من حديث سلمة بن كهيل وروى شعبة أيضا، عن سلمة هذا الحديث، سمعت محمد بن إسماعيل يقول: كان سليمان بن حرب يقول في هذا الحديث، وما منا، ولكن الله يذهبه بالتوكل. قال سليمان: هذا عندي قول عبد الله بن مسعود وما منا⁵⁹⁵

Tirmizî → Muhammed b. Beşşâr → Abdurrahman b. Mehdî → Süfyân es-Sevrî → Seleme b. Kuheyl → Îsâ b. Âsim → **Zirr b. Hubeyş**

a- Muhammed b. Beşşâr: Basralı hafız bir muhaddistir. “Bundâr” lakabı ile bilinir.⁵⁹⁶ Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahmân b. Mehdi, Abdul A’lâ eş-Şâmî, Muhammed b. Ca’fer (Gunder), ve Vekî’ b. Cerrâh gibi muhaddislerden hadis almıştır.⁵⁹⁷ Zehebî, kendisinden 50 bin hadis yazıldığını söylemiştir. Hicri 252 yılında vefat etmiştir.⁵⁹⁸ İbn Ebî Hatîm onunla ilgili “*saduktur ama bazen hata yapmıştır*” demektedir. İclî ve İbn Hibbân da onu sika kabul etmiştir.⁵⁹⁹

b- Abdurrahman b. Mehdî: Hadis ilminin önemli âlimlerinden biridir. H. 135 yılında dünyaya gelmiştir. Zehebî onu, imam huccet ve ilmin zirvesi olarak tarif etmiştir. İmam Şâfiî ise hadis sahasında onun bir benzerini görmediklerini ifade etmiştir.⁶⁰⁰ Hammâd b. Seleme, Mes‘udî, Şu‘be, Süfyân, Eban b. Yezid ve Mâlik b. Enes’ten rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise, İbn Mübârek, Ali b. el-Medînî, İbn Ebî Şeybe, Yahya b. Kattân ve Bundar gibi önemli âlimler rivâyette bulunmuştur. Abdurrahman b. Mehdî h. 198 yılında Basra’da vefat etmiştir.⁶⁰¹ Cerh ve tadil âlimleri kendisini sebt, hüccet ve sika gibi önemli tadil lafızlarıyla nitelemiştir.⁶⁰²

c- Süfyân es-Sevrî: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Seleme b. Kuheyl: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

e- Îsâ b. Âsim: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

⁵⁹⁵ Tirmizî, “Siyer”, 47; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/213; İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 13/491; Ebu Abdillâh en-Nisâbü’rî Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 1/65.

⁵⁹⁶ Bundar: “Bulunduğu bölgedeki hadisleri ezberleyen kişi” anlamındadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24/511.

⁵⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 7/214; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24/511.

⁵⁹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/111; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 12/144-149.

⁵⁹⁹ İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, 2/232; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/111.

⁶⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 9/192-193.

⁶⁰¹ Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, 5/354.

⁶⁰² İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, 2/88; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 5/288-290; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/373; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 9/192-209.

Zirr b. Hubeyş'in rivâyet ettiği "Uğursuzluk" ile ilgili hadislerin *Kütüb-i Sitte*'deki sayısı üçtür. Bu üç rivâyetten biri *Sünen-i İbn Mâce*'de "Tıb" bölümünde, biri *Sünen-i Ebû Dâvud*'da "Tıb" bölümünde, biri de *Sünen-i Tirmizi*'de "Siyer" bölümünde bulunmaktadır.

Zirr b. Hubeyş, hocası Abdullah İbn Mes'ud'dan bu üç rivâyeti sadece "عن" sigasıyla aktarmıştır. Adiyy b. Sâbit de bu üç rivâyeti hocası Zirr b. Hubeyş'ten "عن" sigasıyla aktarmıştır.

Uğursuzluk ile ilgili *Kütüb-i Sitte*'de geçen söz konusu bu üç rivâyetin isnâd zincirinde sahâbeden olan İbn Mes'ud hariç, Zirr b. Hubeyş ile birlikte toplam dokuz râvî bulunmaktadır. Cerh ve tadil durumlarını incelediğimiz bu dokuz râvîden Muhammed b. Kesîr'in Yahya b. Maîn ve İclî tarafından cerh edildiği görülmektedir. Yahyâ b. Maîn ondan hadis nakledilemeyeceğini, buna ehil olmadığını söylerken İclî ise onu "zayıf" olarak nitelemiştir. Fakat İbn Ebî Hâtîm ona "sadûk" derken İbn Hibbân ve Zehebî'nin ise sika olarak kabul ettiğini daha önce ifade etmiştik. Muhammed b. Kesîr dışındaki diğer râvîlerin durumuyla ilgili hadisin sıhhatini etkileyecek bir eleştiriye rastlanılmamıştır.

Bu rivâyetlerin ittisâl durumu incelendiğinde herhangi bir irsâl, inkıta ve tedlis ile karşılaşılmamıştır. Tüm râvîler arasında hoca- talebe ilişkisi sebebiyle likânın gerçekleştiğini belirtmek mümkündür. Sadece vefat tarihi belli olmayan İsâ b. Âsım'ın Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet aldığı ve Seleme b. Kuheyl'e de rivâyette bulunduğu ile ilgili bilgi yukarıda ifade ettiğimiz gibi cerh ve tadil eserlerinde tespit edilmiştir. Böylece bu üç rivâyetin isnâd zincirinin muttasıl olduğu görülmektedir.

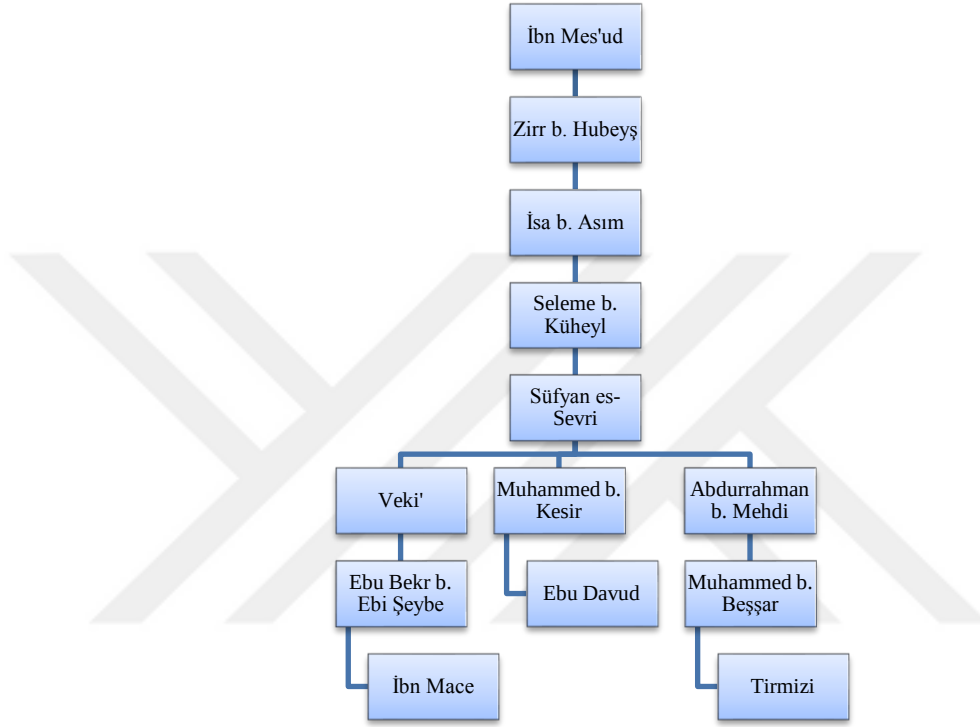
Kaynağına göre değerlendirdiğimizde ise bu rivâyetleri İbn Mes'ud Hz. Peygamber'den (s.a.v) aktarmıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar ulaştığı için bu üç rivâyet de merfu' kabul edilmektedir. Fakat Hattâbî ve Buhârî, bu üç rivâyetin metninde bulunan "وما منا إلا" kısmının İbn Mes'ud'un sözü olduğunu söylemiştir.⁶⁰³ Dolayısıyla İbn Mes'ud'a ait olan bu kısmın ise mevkuf olduğunu belirtmek daha uygundur.

Uğursuzluk ile ilgili Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edilen *Kütüb-i Sitte*'deki üç rivâyetin râvîleri adalet ve zabt şartlarına uymaktadır. *Sünen-i İbn Mâce* ve *Sünen-i Tirmizî*'de geçen rivâyetlerin hem isnâdında hem de metninde sıhhat açısından bir

⁶⁰³ Azîmâbâdî, 'Avnû 'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud, 10/406-407.

kusur bulunmamaktadır. Problemlı görünen *Sünen-i Ebû Dâvud*'daki rivâyetin sened zincirinde bulunan Muhammed b. Kesîr, her ne kadar İbn Hibbân ve Zehebî tarafından sika kabul edilse de onun rivâyetini diğerk rivâyetlerle metinsel bir ihtilaf arz etmediğı için ihtiyâten diğerk iki sahih rivâyete mutabi' kabul edebiliriz.

2.2.4.2. Uğursuzluk ile İlgili Rivâyetlerin İsnâd Şeması

2.2.4.3. Uğursuzluk ile İlgili Rivâyetlerin Muhteva Açısından İncelenmesi

Uğursuzluk ile ilgili Zirr b. Hubeyş'in İbn Mes'ud'dan aktardığı söz konusu üç rivâyetin tercümelerini aktardıktan sonra bu rivâyetleri değerlendireceğiz.

1. İbn Mâce: Zirr'in İbn Mes'ud'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle demiştir: Tıyere (uğursuz saymak) şıktır. Oysaki bazı şeylere uğursuzluk atfetme duygusu kalbinde geçmeyenimiz yoktur. Fakat Allah bu duyguyu tevekkül ile giderir demiştir.⁶⁰⁴

2. Ebû Dâvûd: Zirr'in İbn Mes'ud'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) üç defa şöyle demiştir: "uğursuzluğa inanmak şıktır. Oysaki kalbinden bunu geçirmeyenimiz yoktur. Fakat Allah bunu tevekkül ile giderir."⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ İbn Mâce, "Tıb", 43.

⁶⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Tıb", 24.

3. Tirmizî: Zirr, İbn Mes‘ud’dan şöyle rivâyet etmiştir: “Hz. Peygamber, (s.a.v) uğursuzluğa inanmak şıktır. Oysaki kalbimizde bunu geçirmeyen yoktur. Fakat Allah bunu tevekkül ile giderir.” demiştir.⁶⁰⁶

Tıyere “الطَّيْرَةُ” uğursuzluk, şom tumma, uğursuz ve hayırsız saymak gibi kavramlar ile ifade edilmektedir. Âlimler, insanın inanarak bir şeyin kendisine fayda veya zarar vereceği hususunda bir beklentiye girmesini gizli şirk olarak isimlendirmiştir.⁶⁰⁷ Nitekim Kadı İyâd; “Bir şeylerin uğursuz olduğuna inanmak, Allah’a ortak koşmak ve küfür sayılmasının sebebi şudur: Câhiliyet devri insanları uğursuzluğuna inandığı şeylerin, hoşlanılmayan durumların meydana gelmesinde etkili olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle başa gelen zararları doğrudan doğruya sebeplere bağlamak gizli şirk sayılmıştır. Buna cehalet ve kötü ahlâk da eklenirse sonuç çok daha kötü olacaktır.” demektedir.⁶⁰⁸ Rivâyetin devamındaki “وما منا إلا” kısmıyla ilgili olarak Hattabî, onun İbn Mes‘ud’un müdreci olduğunu ifade etmiştir. Bazı âlimlere göre ise İbn Mes‘ud’un bu ifadeyi kullanmaktaki maksadı burada müstetir olan “her insanın kalbine kerih şeyler doğar” ifadesinin Hz. Peygamber’e (s.a.v) izâfe edilmesinin önüne geçmek olduğunu beyan etmişlerdir.⁶⁰⁹ İbn Mes‘ud bu ifadeden ümmetin kalbini kasdetmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.v) kalbine kerih olan şeyler düşmez.⁶¹⁰ O’nun kalbine ancak ulvî güzel ve pâk şeyler düşer. Nevevî’ye göre kalbe düşen bu kerih düşünceden kişi ancak tevekkül ile Allah’a dayanarak ve O’na yönelerek kurtulabilir.⁶¹¹ Eğer kalpte bir gaflet oluşmuşsa bunu ancak gidermek gerekir. Allah insanda oluşan bu kötü düşünceden dolayı sorumlu tutmaz.

Hadis eserlerine baktığımızda uğursuzluk ile ilgili üç farklı formda rivâyetler karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, “Uğursuzluk evde, kadında ve attadır.”⁶¹² İkincisi; “Advâ, tıyera, hâme, safer yoktur, ancak uğursuzluk üç şeyde; atta, kadında

⁶⁰⁶ Tirmizî, “Siyer”, 47.

⁶⁰⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, 5/197.

⁶⁰⁸ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, 5/197.

⁶⁰⁹ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût, Züheyr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1983), 12/178; Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, 5/197-198.

⁶¹⁰ Şevkânî, *Neylu’l-Evtar Şerhu Münteka’l-Ahbar*, 1/1452.

⁶¹¹ Şevkânî, *Neylu’l-Evtar Şerhu Münteka’l-Ahbar*, 1/1453; Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, 5/197.

⁶¹² Müslim, “Selam”, 34; Nesâî, “Hayl”, 4.

ve evdedir.”⁶¹³ Üçüncüsü ise; “Şayet uğursuzluk olsaydı, evde ve kadında olurdu.”⁶¹⁴ şeklindedir. Bu rivâyetler, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer gibi önemli sahâbîlerin kanalıyla gelmiştir. Hz. Âişe’ye Ebû Hureyre’nin uğursuzluk ile ilgili “Uğursuzluk üç şeyde; evde, kadında ve attadır” rivâyeti arz edilince, o; “ Ebû Hureyre iyi ezberleyememiş. Zira o içeri girdiğinde Resûlullah: ‘Allah, Yahudileri kahretsin, çünkü onlar; Uğursuzluk üç şeyde evde, kadında ve attadır’ derler.”demekteydi. Hz. Âişe’ye buna benzer başka bir rivâyet daha arzedildiğinde bunun karşısındaki şaşkınlığını gizleyemeyerek; “Aklımın yarısı göğe gitti, diğer yarısı yerde kaldı” demiş ve Rasûlullah’a indirilen Kur’an’a yemin ederek Allah resûlü şöyle buyurmuştur; *Câhiliye insanları şöyle derlerdi: Uğursuzluk kadında evde ve binektedir.*” diyerek onların yanlışlarını düzeltmeye çalışmıştır.⁶¹⁵

Hiz. Âişe, İslam düşüncesinde tenkid zihniyetinin gelişmesine öncülük eden önemli sahâbîlerden biridir.⁶¹⁶ O, yukarıda görüldüğü gibi Ebû Hüreyre’ye yönelttiği eleştirinin amacı, tam öğrenmediği bir şeyi eksik aktararak olayın yanlış anlaşılmasına neden olmasıdır. Bu eleştirisinden de anlaşılıyor ki Hiz. Âişe olayın aslını Hiz. Peygamber’in (s.a.v) kendisinden öğrenmiştir.

Netice olarak; Hiz. Peygamber’in (s.a.v) bahsettiği uğursuz sayma geleneği Câhiliye döneminde ve Yahudilerin inancında olduğu gerçeğidir. İslam’da “Tıyere” uğursuzluk yoktur. Hiz. Âişe’nin bu eleştirileri “Uğursuzluk şirktir” rivâyetini teyid etmektedir. Dolayısıyla bir şeyin uğursuzluğundan (zararından) korkmak, hayrın ve şerrin yaratıcısı olan Allah’ın dışında bir gücün varlığını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu da kişiyi gizli bir şirke götürmektedir.

⁶¹³ Müslim, “Selâm”, 33.

⁶¹⁴ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24.

⁶¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/197; Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, 2/ 521; Mehmet Said Hatiboğlu, *Hadis Tedkikleri* (Çankaya Ankara: OTTO, 2012), 15-23; İbrahim Sağlam, “‘Uğursuzluk Üç Şeydedir...’ Rivayetinın İsnad ve Metin Yönünden Tahlili”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (17 Mayıs 2017), 83.

⁶¹⁶ Hatiboğlu, *Hadis Tedkikleri*, 15.

2.2.5. Muavvizeteyn ile İlgili Rivâyetler

2.2.5.1. Muavvizeteyn ile İlgili Rivâyetlerin İsnâd İncelemesi

1- حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا سفیان عن عاصم وعبدۃ عن زر ابن حبیش قال سألت أبا بن کعب عن المعوذتين فقال سألت رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال (قيل لي فقلت) . فنحن نقول كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم⁶¹⁷

Buhârî → Kuteybe b. Saîd → Süfyân b. Uyeyne → Âsım b. behdele — İbn Ebî Lübâbe → **Zirr b. Hubeyş**

a- Kuteybe b. Saîd: İsminin Yahyâ, lakabının ise Kuteybe olduğu rivâyet edilmektedir.⁶¹⁸ H. 149 yılında dünyaya gelmiştir. İlim öğrenmek için birçok yolculuk yapmıştır. Hammâd b. Zeyd, Ebû Avâne, İbn Mübârek, Kesîr b. Süleym, Mâlik b. Enes ve Fudayl b. İyâd gibi önemli şahıslardan rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İbn Ebî Şeybe, Humeydî, Ali b. el-Medînî, Muhammed b. Abdullah b. Numeyr, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Tirmizî gibi önemli âlimler rivâyetinde bulunmuştur.⁶¹⁹ Kuteybe h. 240 yılında doksan yaşında vefat etmiştir.⁶²⁰ Cerh ve tadil âlimleri tarafından şeyhu'l-İslâm, sika ve sadûk olarak nitelenmiştir.⁶²¹

b- Süfyân b. Uyeyne: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Âsım b. Behdele: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

2- حدثنا علي بن عبد الله حدثنا سفیان حدثنا عبدۃ بن أبي لبابة عن زر بن حبیش . وحدثنا عاصم عن زر قال : سألت أبا بن کعب قلت يا أبا المنذر إن أخاك ابن مسعود يقول كذا وكذا ؟ فقال أبي سألت رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال لي (قيل لي فقلت) . قال فنحن نقول كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم⁶²²

⁶¹⁷ Buhârî, “Tefsir”, 472; 473; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/351; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/551; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/114; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1970), 3/384; Süleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Târik b. Avdillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 2/27; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/332.

⁶¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/14.

⁶¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/523-527; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/14-16.

⁶²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/537; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/19.

⁶²¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/140; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/529; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/13.

⁶²² Buhârî, Tefsir 472; 473; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/551; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/114.

Buhârî → Alî b. el-Medîni → Süfyân b. Uyeyne → İbn Ebî Lübâbe — Âsım b. Behdele → **Zirr b. Hubeyş**

a- Ali b. Abdullah el-Medîni: Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. H.161 yılında Basra'da dünyaya gelmiştir. Hammâd b. Zeyd, İbn Uyeyne, Velîd b. Müslim, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi dönemin önemli âlimlerinden hadis almıştır. Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Beğavi, Buhârî, Ebû Dâvûd ve hocası Süfyân b. Uyeyne gibi birçok önemli muhaddis rivâyette bulunmuştur.⁶²³ Hadis ve ilâh konusunda insanların en bilgini olduğu ifade edilmiştir.⁶²⁴ Mihne konusundaki düşüncesinden dolayı sekiz ay boyunca işkence görmüştür. Canını kurtarmak için Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmiştir. Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmesinden dolayı önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Fakât Hattâbî ve Zehebî, Ali b. el-Medîni'nin hapisten çıktıktan sonra Kur'an'ın mahlûk olduğu hususunda hiçbir düşüncüyü benimsemediğini belirterek ona yönelik bu tür eleştirilere karşılık vermiştir.⁶²⁵ H. 234 yılında vefat etmiştir.⁶²⁶ Hüccet, emiru'l-mü'minin fi'l-hadis ve sika olarak nitelenmiştir.⁶²⁷

b- Süfyân b. Uyeyne: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

c- İbn Ebî Lübâbe: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

d- Âsım b. Behdele: Daha önce hakkında bilgi verilmiştir.

Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Söz konusu rivâyetler *Kütüb-i Sitte*'de sadece *Sahihu'l-Buhârî*'de "Tefsir" bölümünde geçmektedir. Bu iki rivâyetten birini Buhârî Kuteybe b. Saîd'den, diğerini ise Ali b. el-Medîni'den almıştır.

Zirr b. Hubeyş, bu iki rivâyeti Ubey b. Kâ'b'dan "قال" sigasıyla rivâyet etmiştir. Zirr b. Hubeyş'ten ise talebelerinden Âsım b. Behdele ve İbn Ebî Lübâbe "عن" sigasıyla rivâyet etmiştir.

Bu iki rivâyetin senedinde Buhârî'ye ulaşana kadar Zirr b. Hubeyş ile birlikte toplam altı râvî bulunmaktadır. Yukarıda cerh ve tadil incelemesi yaptığımız bu altı

⁶²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/41-43.

⁶²⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/194.

⁶²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/58-59; Mehmet Ali Sönmez,

⁶²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/356.

⁶²⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/193-194; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/469; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/41.

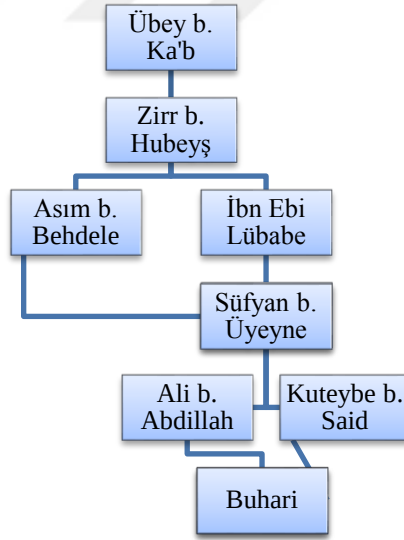
râvînin hadis açısından güvenilirlikleri hususunda herhangi bir kusurlarına rastlanılmamıştır.

İttisâl açısından değerlendirdiğimizde, iki rivâyetin de muttasıl bir isnâda sahip olduğunu görmekteyiz. Çünkü isnâd zincirindeki râvîlerin arasında muâsarat vardır.

Kaynak açısından bakıldığında ise, Zirr b. Hubeyş'in bu rivâyetleri Ubey b. Kâ'b'dan aldığını, Ubey b. Kâ'b'ın ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamasını referans gösterdiği göze çarpmaktadır. Kısacası, kaynak olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar ulaşması sebebiyle bu rivâyetleri merfu olarak değerlendirebiliriz.

Muttasıl bir isnâda sahip olan bu iki rivâyetin râvîlerinde adalet ve zabt bakımından bir problem görülmemiştir. Bu rivâyetlerin sadece metninde mübhemlik tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu mübhemlik hadisin isnâd sıhhatine engel teşkil etmemektedir. Rivâyetlerin metninde şâz ve illet görülmemiştir. Bu sebeple Zirr b. Hubeyş'ten rivâyet edilen Muavvizeteyn ile ilgili söz konusu iki rivâyetin sahih olduğunu ifade edebiliriz.

2.2.5.2. Muavvizeteyn ile İlgili Rivâyetlerin Isnâd Şeması

2.2.5.3. Muavvizeteyn ile İlgili Rivâyetlerin Muhteva Açısından İncelenmesi

Zirr b. Hubeyş Kûfe'de hocası İbn Mes'ud'dan öğrendiği konuları Medine'ye geldikten sonra Ubey b. Kâ'b'a sorarak doğru olanı teyid, yanlış olanı ise tashih etmek istemiştir. Zirr b. Hubeyş'in Ubey b. Kâ'b'a sorduğu sorulardan biri de Muavvizeteyn, yani Felak ve Nâs sureleri ile ilgili olmuştur. Zirr, bu surelerin İbn

Mes‘ud’un mushafında bulunmadığını dolayısıyla bu iki surenin Kur’an’dan olup olmadığı hakkındaki şüphelerini gidermek için Ubey b. Kâ‘b’a sorular yöneltilmiştir. *Sahihu’l-Buhârî*’de geçen Zirr’in bu iki rivâyetinin tercümelerini aktardıktan sonra muhtevasına değineceğiz.

1. Buhârî: Zirr: Ubeyy b. Kâ‘b’a Muavvizeteyni (İbn Mes‘ud’un mushafında bulunmadığını) sordum. Ubey b. Kâ‘b dedi ki: “*Ben de Resulullah’a sormuştum.*” Resulullah: “*Bu sure Cebrail’in diliyle bana okundu*”cevabını vermişti. “*Bundan böyle biz de Allah Resulü’nün okuduğu gibi okuruz.*”⁶²⁸

2. Buhârî: Zirr: “*Ey Ebu’l-Münzîr! Kardeşin İbn Mes‘ud şöyle şöyle diyor. (Bununla ilgili ne dersin?) diye sordum.*” Ubey şöyle cevap verdi: “*Ben de bunu Allah Resûlü’ne sordum. O da şöyle cevap verdi: Bana böyle okundu. Bende şöyle dedim: Bundan böyle Resûlallah’ın söylediği gibi okuruz.*”⁶²⁹

İbn Mes‘ud’un mushafında Muavvizeteynin bulunmadığı ile ilgili rivâyetlerin tümü Zirr b. Hubeyş kanalıyla geldiği görülmektedir.⁶³⁰ Bu husustaki tartışmaların Zirr b. Hubeyş’in rivâyetlerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ele aldığımız rivâyetlerin metninde bulunduğu tahmin edilen “Muavvizeteynin İbn Mes‘ud’un mushafında olmadığı” sözleri râvîlerden biri tarafından söylenmesi hoş karşılamadığı için mübhem olarak aktarılmıştır.⁶³¹

Genel olarak bakıldığında “Muavvizeteyn’in İbn Mes‘ud’un mushafında olmadığı” rivâyetleri hakkında âlimlerin görüşlerinin iki farklı minvalde şekillendiği görülmektedir.

Bu görüşlerden birincisi; Bakillanî ve Kadî İyâd’a aittir. Bu iki âlim, İbn Mes‘ud’dan gelen rivâyetlerin sahih olduğunu kabul ederek bu rivâyetleri te’vil yoluna gitmiştir. İbn Mes‘ud’un Muavvizeteyn’in Kur’an’dan olmadığı hususunda değil de ispatı noktasında inkâr ettiğini öne sürmüştür.⁶³² Onlara göre İbn Mes‘ud, mushafına Allah Resûlü’nün izni olmadan bir şey yazmamıştır. Muavvizeteyn’in İbn

⁶²⁸ Buhârî, Tefsir 472.

⁶²⁹ Buhârî, Tefsir 473.

⁶³⁰ Hidayet Aydar, “Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 11 (18 Nisan 2012), 10.

⁶³¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 8/742.

⁶³² Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 20/11; Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Bulak: el-Matba‘atü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, 1905), 7/442.

Mes‘ud’un mushafında bulunmayışının asıl sebebi Hz. Peygamber’in (s.a.v) izni kendisine ulaşmadığı içindir.⁶³³

İkinci görüş ise; Bezzâr, İbn Hazm, Fahreddin Razî ve Nevevî’ye aittir. Bu âlimlerin kanaati ise İbn Mes‘ud’dan aktarılan “Muavvizeteyn’in Kur’an’dan olmadığı” ile ilgili rivâyetlerin bir ehemmiyetinin olmadığı yönündedir. Nitekim Bezzâr, hiçbir sahâbînin İbn Mes‘ud’dan bu minvalde gelen rivâyetlere uymadığını söylerken,⁶³⁴ İbn Hazm ve Fahreddin Râzî de İbn Mes‘ud’dan bu konuyla ilgili aktarılan rivâyetlerin yalan ve bâtıl olduğunu ifade etmişlerdir. Nevevî ise bu hususta şöyle demiştir: “*Müslümanlar Fatiha ve Muavvizeteyn surelerinin Kur’an’dan olduğu hususunda icma’ etmiştir. Kim Muavvizeteyn’nin Kur’an’dan olmadığını söylerse kâfir olur. İbn Mes‘ud’dan rivâyet edilen görüş batıldır.*”⁶³⁵

İbn Hacer, birinci görüşü benimseyen Bakillânî ve Kadî İyâd’ın yaptığı bu te’vilin güzel olduğunu fakat bize ulaşan sahih ve sarîh rivâyetlerde “*إنهما ليستا من كتاب الله*” ifadesinde geçen “kitabullah” lafzının İbn Mes‘ud’un mushafına hamledilmesi durumunda bunun mümkün olabileceğini söylemiştir. Aksi takdirde bu te’villerinin doğru bir neticeye götürmeyeceğini dile getirmiştir.⁶³⁶ Kastallânî de bu konuda iki ihtimal üzerinde durmuştur. Üzerinde durduğu bu ihtimallerden birincisi; “kitabullah” lafzının İbn Mes‘ud’un mushafına hamledilmiş olmasıdır. Diğer ihtimal ise ilk zamanlarda Muavvizeteyn’in mütevatir olarak İbn Mes‘ud’a kadar ulaşmadığı şeklindedir. Kastallânî, daha çok ikinci ihtimalin üzerinde durarak, zaten bir müddet sonra Muavvizeteyn ile ilgili İbn Mes‘ud’a gelen haberlerin tevâtür derecesine ulaştıktan sonra onun da bu husustaki düşüncesinden döndüğünü ifade etmiştir.⁶³⁷

İbn Hacer, ikinci görüşe sahip olanlardan Nevevî’yi ise “Müslümanların arasında icma’nın bulunduğunu ve Muavvizeteyn’in Kur’an’dan olduğunu inkâr edenin kâfir olacağını” ifade eden sözlerinden dolayı eleştirmiştir.⁶³⁸ İbn Hacer’e göre hem kıraat hem de fıkıh âlimleri tarafından İbn Mes‘ud’un bu husustaki

⁶³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 8/743.

⁶³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 8/742; Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 20/11.

⁶³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf Kirmânî, *Sahîhu’l-Buhârî bi-Şerhi’l-Kirmânî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1981), 18/220; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 8/743; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 7/442.

⁶³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 8/743; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 7/442.

⁶³⁷ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 7/442.

⁶³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 8/743.

rivâyetlerinin bilinmesi, o zamanlarda bu konu üzerine icmanın mümkün olmadığı göstermektedir. Ayrıca İbn Hacer, senedi sahih olan bir rivâyeti gerekçesiz olarak eleştirmenin kabul edilemeyeceğini belki te'vil edilebileceği ifade etmiştir.⁶³⁹ Kirmanî ve Aynî de bu konuyla ilgili Nevevî'yle aynı doğrultuda fikir beyan etmiştir. Onlar, sahâbe arasında böyle bir ihtilafın yaşandığını daha sonrasında bu ihtilafın ortadan kalktığını ve Muavvizeteynin Kur'an'dan olduğu hususunda icmanın gerçekleştiğini söylemişlerdir. Nevevî'den farklı olarak günümüzde bunu inkâr edenin küfre gireceğini ifade etmişlerdir.⁶⁴⁰

Muavvizeteyn ile ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivâyet edilen hadislerle geldiğimizde, bu konuda birçok hadis olduğu görülmektedir. Bu hadislerin çoğu Ukbe b. Amir tarafından rivâyet edilmiştir.⁶⁴¹ Ukbe ve diğer bazı sahâbîlerin rivâyet ettiği bu hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.v) bunlara bazen "âyet", bazen de "sure" diyerek Kur'an'dan olduğunu ifade etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.⁶⁴² Nitekim Ukbe'nin aktardığı bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v) Muavvizeteyni kastederek: "*Bana iki sure indirildi*" demiştir.⁶⁴³ Ukbe'den nakledilen bir diğer rivâyet ise şöyledir: "*Bana bazı âyetler indirildi ki, benzerleri görülmemiştir: Kul eûzu bi rabbi'n-Nas ve Kul eûzu bi Rabbi'l-felak.*"⁶⁴⁴ Üstelik Hz. Peygamber'in (s.a.v) Muavvizeteyni namazlarda okunmasını tavsiye ettiği rivâyetlere de rastlamak mümkündür.⁶⁴⁵ Kısacası, Hz. Peygamber'den (s.a.v) Muavvizeteynin Kur'an'dan olduğuna yönelik benzer birçok rivâyet vardır.⁶⁴⁶ Ayrıca ele aldığımız Zirr b. Hubeyş'in Ubey b. Kâ'b'a Muavvizeteyni sorduğu rivâyetinde de görüldüğü üzere Ubey b. Kâ'b, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendilerine öğrettiği şekilde Muavvizeteyni öğrendiklerini ifade etmektedir.⁶⁴⁷ Sahâbeden de Muavvizeteyn konusunda İbn Mes'ud'dan nakledilen görüşü destekler mahiyette bir bulguya rastlanılmamıştır.⁶⁴⁸

⁶³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 8/743.

⁶⁴⁰ Kirmânî, *Sahîhu'l-Buhârî bi-Şerhi'l-Kirmânî*, 18/220; Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 20/11.

⁶⁴¹ Aydar, "Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme", 14.

⁶⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/531.

⁶⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/600.

⁶⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/528; Müslim, "Salâtu'l Musâfirîn", 46.

⁶⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/528, 530; Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 20/11.

⁶⁴⁶ Bkz. Bayram Kanarya, *Sure ve Ayetlerin Fazileti*, Ferc yay.

⁶⁴⁷ Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 20/10.

⁶⁴⁸ Aydar, "Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme", 14.

Bütün bunların ışığında Muavvizeteynin Hz. Peygamber'e (s.a.v) vahyedildiği ve bunların Kur'an'dan olduğu hususunda âlimler ittifak etmiştir.

Netice olarak; Bakıllanî ve Kadî İyâd gibi âlimlerin İbn Mes'ud'dan gelen söz konusu rivâyetlerin sahih olduğunu varsayarak, bunları uzlaştırmak için te'vil yoluna müracaat ettiklerini söyleyebiliriz. Diğer görüşteki âlimlerden İbn Hazm, Râzî ve Nevevî ise, bu rivâyetlerde bulunan Muavvizeteyne yönelik ithamların İbn Mes'ud gibi önemli bir sahâbîye uygun görmedikleri için ona aidiyetini inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Yoksa bu inkâr, İbn Mes'ud'un şahsiyetine yönelik bir tahkir olarak algılanmamalıdır. Çünkü bu âlimler; Hz Peygamber'in (s.a.v) ashâbına kendisinden Kur'an'ın öğrenilmesini emrettiği dört kişiden birinin İbn Mes'ud olduğunu⁶⁴⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v); *"Kim Kur'an'ı indirildiği üzere okumak isterse İbn Mes'ud'un kıraati üzerine okusun"* şeklinde buyurduğunu⁶⁵⁰ ve yine onlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Cebrail'e Kur'an'ı iki kere arz ederken yanlarında İbn Mes'ud'un da olduğunu biliyorlardı.⁶⁵¹ Kur'an'ın son şekline şahit olan İbn Mes'ud'un bu nedenle böyle bir düşünceye sahip olmayacağı hususunda fikir birliğine varmışlardır. Sonuç olarak şunu söylemekte fayda vardır: Söz konusu rivâyetleri te'vil yoluna gidenler ile bu rivâyetleri kabul etmeyenlerin ortak gayesinin Kur'an'ın sübutuna yönelik oluşan şüpheleri gidermek olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

⁶⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/486.

⁶⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/473.

⁶⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/488.

SONUÇ

Benî Esed kabilesine mensub olan Zirr b. Hubeyş, Hz. Ömer döneminde garnizon bir şehir olarak kurdurulan Kûfe'nin yakınlarında ikâme etmekteydi. Zirr, Kûfe kurulduktan sonra kabilesiyle birlikte Kûfe'ye yerleştirilmiştir. Bu sebeple Kûfeli olarak kabul edilmiştir.

Zirr b. Hubeyş'in yaşamış olduğu Kûfe şehri tarihsel süreçte, sosyal açıdan birçok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış kozmopolit bir şehirdir. Bu yeni kurulan şehirde sadece Müslümanlar değil aynı zamanda Yahudiler ve Hristiyanlarda yaşamıştır. Siyâsî olarak ise Kûfe çalkantılı olaylara şahit olmuştur.

Kûfe ilim sahasında da birçok önemli sahâbî ve tâbiîlere ev sahipliği yapmıştır. Hicri ilk asırda Hz. Peygamber'in mesajını yaymak için farklı coğrafyalara giden sahâbîlerinden biri olan İbn Mes'ud ise bu şehre yerleşmiş ve burada hadis, fıkıh ve kıraat gibi ilmî mecralarda öğrenciler yetiştirmiştir. İbn Mes'ud'un bu şehirde yetiştirmiş olduğu Alkame b. Kays, Mesrûk b. el-Ecda' ve Ebû Vâil gibi önemli öğrencilerinden biri de Zirr b. Hubeyş olmuştur. Zirr, hadis ve kıraat alanında en fazla İbn Mes'ud'dan istifade etmiştir. Zirr, *Kütüb-i Sitte*'de bulunan yetmiş rivâyetinin yirmi dokuzunu İbn Mes'ud'dan almıştır. Bu nedenle *Kütüb-i Sitte* özelinde en fazla rivâyetinin olduğu hocası İbn Mes'ud olmuştur. Zirr, kıraat ilminde Hz. Osman, Hz. Ali ve Ubey b. Kâ'b gibi sahâbîlerden istifade etmiş olsa da en son Hz. Peygamber'in Cebrâil'e iki defa Kur'an'ı arzetmesine şahit olan İbn Mes'ud'un kıraatini takip etmiştir.

Zirr, kendini sadece Kûfe ile sınırlamamış, Medine'ye de gitmiştir. Medine'de Hz. Ebubekir hariç birçok sahâbî ile görüşmüştür. Zirr'in görüşüp istifade ettiği sahâbîler arasında başta Hz. Ömer olmak üzere Hz. Osman, Hz. Ali, Ubey b. Kâ'b, Huzeyfe b. el-Yeman ve Abdurrahman b. Avf da bulunmaktadır. Zirr'in Medine'de kendisinden en çok ilim öğrendiği hocası ise Ubey b. Kâ'b'dır. Zirr, İbn Mes'ud'dan sonra en fazla Ubey'den ilim öğrenmiştir. Zirr'in Ubey'den aldığı on iki rivâyeti bulunmaktadır. Ayrıca Zirr, Ubey'e Kadir gecesinin tespiti ve Muavvizeteynin sübutu gibi bazı kayda değer konularda sorular sormayı da ihmal etmemiştir.

İlminin yanında mütevazı ve zahidane bir yaşamı olan Zirr b. Hubeyş, hicri birinci asrın ilim alanında ekol kurucusu sayılan önemli hocalardan eğitim gördüğü

gibi kendisinden sonra da ekol kurucusu sayılacak kadar önemli öğrenciler yetiştirmiştir. Zirr b. Hubeyş'in yetiştirmiş olduğu öğrencilerden en önemlisi Âsım b. Behdele'dir. Zirr'in *Kütüb-i Sitte*'deki yetmiş rivâyetinin kırk dördü onun vasıtasıyla gelmiştir. Kıraat alanında da öğrenmiş olduklarını Âsım'a aktararak onun kıraat sahasında imam mertebesine çıkmasına büyük bir katkısı olmuştur. Ayrıca Zirr'in yetiştirdiği talebelerinin Âsım b. Behdele ile birlikte çoğu Kûfelidir. Bu da hadis ve kıraat öğretimini Kûfe'de gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Zirr b. Hubeyş, cerh ve tadil âlimleri tarafından sika kabul edilmiştir. Adalet ve zabt yönü kuvvetli olması onun iyi bir muhaddis olduğunu göstermektedir. İbn Sa'd kendisini "kesiru'l-hadis" olarak nitelemiştir. Hz. Ali'yi sevdiği için ricâl âlimlerinden sadece İclî kendisini teşeyyü' ile itham etmiştir. İclî buna rağmen onu yine de sika kabul etmiştir.

Zirr'in *Kütüb-i Sitte* eserlerinin tamamında rivâyetleri bulunmaktadır. Buhârî'nin *Sahih*'inde üç, Müslim'in *Sahih*'inde sekiz, Ebu Dâvûd'un *Sünen*'inde yedi, Tirmizî'nin *Sünen*'inde yirmi üç, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde on altı ve Nesâî'nin *Sünen*'inde ise on üç rivâyeti bulunmaktadır. Zirr'in en fazla rivâyetinin bulunduğu eser Tirmizî'nin *Sünen*'idir.

Zirr'in rivâyetlerinin en fazla bulunduğu konuların sıralaması ve bu konulardaki rivâyetlerin sayıları ise şöyledir: Kur'an- kıraat- fedâilu'l-Kur'an- tefsir konularında on dört; sâvm on iki; iman sekiz; tahâret sekiz; salât yedi; fiten ise altıdır. Diğer konularda ise birer ya da ikişer rivâyeti bulunmaktadır. Konu sıralaması bakımında değerlendirildiğinde kıraat ile ilgili rivâyetinin daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kıraat alanına daha fazla ilgi duyduğunu söyleyebiliriz.

Zirr b. Hubeyş, söz konusu rivâyetlerinde irsâl yapmamıştır. Tedvin döneminden önce yaşadığı için bu rivâyetlerin kırk altı tanesini semâ yönteminden "عن" sigasıyla, geriye kalan yirmi dört rivâyetin de üçünü "قال", dördünü "سألت", ikisini "سمعت", ikisi "أخبرني", ikisini "حدث عن" ve bir tanesini de "أن" sigasıyla edâ etmiştir.

Zirr'in isnâd ve muhteva açısından incelediğimiz rivâyetlerinin bazılarının senedindeki râvîlerle ilgili problemler görülmüştür. Kadir gecesiyle ilgili rivâyetlerinde cerh ve tadil açısından Muhammed b. Hâtîm, Ebubekir b. Ayyâş, Âsım b. Behdele isimli râvîlerde problem olduğu tesbit edilmiştir. Muhammed b. Hâtîm

“kezzab” ve “merdud” olarak nitelenmiştir. Muhammed b. Hâtîm’in senedinde bulunduğu rivâyetin metinsel düzeyde sahih rivâyetler ile benzerlik arzemesi nedeniyle onun rivâyetini sahih rivâyetlere mutâbi olarak kabul etmek mümkündür. Ebûbekir b. Ayyâş’ın ise sadece yaşlılık dönemlerinde hıfzında problemler görüldüğü nakledilmektedir. Yaşlılık öncesi dönemde adalet yönüyle ilgili bir cerhi bulunmadığı gibi zabt yönüyle de güvenilir kabul edilmiş bir râvîdir. Âsım b. Behdele ise kıraat alanında tartışmasız bir şekilde güvenilir kabul gördüğü gibi hadis alanında aynı ölçüde kabul görmemiştir. Genel olarak sika kabul edilmesine rağmen ezberlerinde yaptığı bazı hatalar sebebiyle ihtiyatla karşılanmıştır.

Eyyâmu’l-Biyd ile ilgili rivâyetlerin isnâdındaki râvîlerden Ubeydullah b. Musa ve Hz. Ali’nin faziletiyle ilgili rivâyetlerin senedindeki râvîlerden Yahyâ b. İsâ er-Remlî ile Adıyy b. Sâbit bazıları tarafından teşeyyü‘ ile itham edilmiştir. Fakat bu ithamın onların sika oluşunu etkileyecek bir düzeyde olmadığı görülmüştür. Ebû Muâviye Muhammed b. Hazîm el-Kûfî de tedlis ile itham edilse de A‘meş’ten aldığı rivâyetlerde sika kabul edilmiştir. Uğursuzlukla ilgili incelediğimiz rivâyetlerin râvîlerinden Muhammed b. Kesîr de “zayıf” olarak nitelenmiş olmasına rağmen onu sika kabul eden âlimlerin sayısı da az değildir. Muhammed b. Kesîr’in de senedinde bulunduğu rivâyet, diğer iki sahih rivâyetin metnine büyük oranda benzerlik gösterdiği için ihtiyaten mutâbî kabul edilebilir.

Netice olarak; isnâd ve muhteva açısından incelediğimiz yirmi bir rivâyetin senedinde bulunan toplam kırk altı râvîden yukarıda isimlerini zikrettiklerimiz dışında kendisine yönelik önemli bir eleştirinin yöneltildiği bir râvî görülmemiştir. Ayrıca incelediğimiz rivâyetlerde ittisâl bakımından da herhangi bir kopukluk tespit edilmemiştir. Genel olarak incelediğimiz rivâyetlerin sıhhatini olumsuz yönde etkileyecek önemli bir etken görülmemiştir. Bu nedenle söz konusu rivâyetlerle ilgili hasıl olan kanaatimiz, rivâyetlerin sahih olduğu yönündedir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A‘zamî. I-XII Cilt. Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1970.
- Ahatlı, Erdinç. “Tahdîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/391-392. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şu‘ayb el-Arnaût. I-L Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1995.
- Akdere, Mürsel. *Alkame b. Kays En-Nehaî ve Hadis İlmindeki Yeri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Alâ’î, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî b. Âdillâh ed-Dimeşkî el-. *Câmi‘u’t-Tahsîl fî ‘Ahkâmî’l-Merâsîl*. nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. thk. Hamdî ‘Abdülmeccîd es-Selefî. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1986.
- Aliyyu’l-Kârî, Ali b. Sultan. *Mirkâtü’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü’l-Mesâbîh*. nşr. Sıdkî Muhammed Cemîl el-‘Attâr. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “Zir b. Hubeyş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/449. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Âşikkutlu, Emin. “Teşeyyu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/564-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Avcı, Casim. “Kûfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/339-342. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Avcı, Seyit. “Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2005), 151-172.
- Aydar, Hidayet. “Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme”. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 11 (18 Nisan 2012), 1-34.
- Aydınlı, Abdullah. “Muan‘an”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/326. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aydınlı, Abdullah. “Semâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. I-XXV Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa b. Ahmed. *Meğâni’l-Ahyâr fî Ricâli Me‘âni’l-Âsâr*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail. III Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2006.
- Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsülhak. *‘Aynü’l-Ma‘bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. I-XIV Cilt. el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1968.

- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-. **et-Tadîl ve't-Tecrîh li-Men Harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmii's-Sahîh**. thk. Ebû Lübâbe Hüseyin. III Cilt. Riyad: Dâru'l-Liva', 1986.
- Badur, Sevgi. **Kûfe'nin Sosyal ve Dini Yapısı (7.-10. Yüzyıl)**. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Badur, Sevgi. "Kûfe'nin Sosyal ve Kültürel Yapısına Genel Bir Bakış (7-10. Yüzyıl)" **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi** 2/4 (2016), ss. 129-162.
- Bağcı, H. Musa. **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Başaran, Selman. "Huzeyfe b. Yemân". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 18/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Başaran, Selman - Sönmez, Mehmet Ali. **Hadis Usûlü ve Tarihi**. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. **Şerhu's-Sünne**. thk. Şu'ayb el-Arnaût, Züheyr eş-Şâvîş. I-XVI Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ. **Ensâbü'l-Eşrâf**. thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî. I-XIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ. **Fütûhu'l-Büldân**. nşr. Ömer Enîs et-Tabbâ'. Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, 1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. **es-Sünenü'l-Kübrâ**. thk. Abdülkâdir Atâ. I-XI Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Bilgen, Osman. **Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri**. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Bozkurt, Üsâme. **Abdullah b. Mes'ud'un İzinde Bir Ömür Mesruk b. el-Ecda' (ö.63/683) ve Kûfe Hadisçiliğine Katkısı**. İstanbul: Siyer Akademi Yayınları, 2022.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. **Et-Târîhu'l-Kebîr**. I-IX Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî. **Sahihu'l-Buhârî**. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Burhaneddin Sıbt İbnu'l-'Acemî, el-Halebî. **Tezkiretu't-Tâlibi'l-Mu'allem bi-Men Yukâlu Innehû Muhadram**. nşr. Abdulvehhab Abdulvahid el-Halicî. Delhi: Dâru'l-İlmiyye, 1986.
- Burhânuddîn el-Ebnâsî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Musa b. Eyyûb el-Kâhirî eş-Şâfî'î. **eş-Şeze'l-Feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh**. thk. Salâh Fethî Hilel. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1998.
- Burrî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdullâh b. Musa el-Ensârî et-Tilmesânî. **el-Cevhere fi Nesebi'n-Nebî ve Ashâbihi'l-Aşere**. thk. Muhammed et-Tûncî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1983.

- Canan, İbrahim. "Enes b. Mâlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/234-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân. *Dercü'd-Dürrer fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm*. nşr. Tal'at Sâlih el-Ferhân – Muhammed Edîb Şekûr. I-II Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 2009.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa'îd. *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, Kuveyt: Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Türâs, 1994.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer. *el-İlelû'l-Vâride fî'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi. I-XVI Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1985.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût vdğ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünen*, thk. Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî, I-IV, Dâru'l-Muğnî, Riyad 2000.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen. *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*. I-II Cilt. Beyrut: Müessesetü Şa'bân, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-u Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût. VII Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetu'l Evliya*. I-X Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetu's-Sahâbe*. thk. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali. *Kitâbü'l-Mu'cem*. nşr. İrşâdü'l-Hak el-Eserî, Matba'atü'l-Mektebeti'l-İlmiyye. Lahor, 1986.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali. *Müsnedü ebî Ya'lâ el-Mevsilî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. I-XIV Cilt. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs-Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1986.
- Ebu'l Ferec, Ali b. Hüseyin el-İsfahânî. *el-Eğani*. thk. İhsan Abbas vd. XXIV Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 3. Basım, 2008.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadramûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/395-396. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- el-Cüdey', Abdullah b. Yusuf. *Tahriru Ulumu'l Hadis*. Beyrut: Müessesetu'r-Reyyan, 2003.

- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Kifaye fî İlmi'r-Rivâye*. thk. İbrâhîm Hamdî El-Medenî - Ebû Abdillâh es-Sûrkî. Medine: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1938.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs*. thk. Nûreddîn 'Itr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1975.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. XVI Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001.
- Fayda, Mustafa. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Güler, Zekerîya. "Tahnîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/416. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hâkim, Ebu Abdillâh en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. I-V Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Hâkim, Ebu Abdillâh en-Nisâbûrî. *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*. thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1977.
- Hatiboğlu, Mehmet Said. *Hadis Tedkikleri*. Çankaya Ankara: OTTO, 3.baskı., 2012.
- Hayyât, Halîfe b. *Kitâbü't-Tabakât*. thk. Ekrem Diyâ el-Ömerî. Bağdat: Matba'atü'l-Ânî, 1967.
- Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin. *Şerhu't-Tabsire ve't-Tezkire*. thk. Abdüllatîf el-Hümeym - Mahir Yasin Fahl. II Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullâh en-Nümerî. *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. I-IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ciyl, 1. Basım, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Huseynî ed-Dîmeşkî. *Reddu'l-Muhtâr 'alâ'd-Durri'l-Muhtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. Riyad: Dâru Alemu'l-Kütüb, 2003.
- İbn Arrâk, Ali b. Muhammed. *Tenzîhü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ahbârî's-Şenî'eti'l-Mevzû'a*. thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Abdullâh Muhammed es-Sıddîk. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dîmaşk*. thk. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî. I-LXXX Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Mu'cemü's-Şüyüh*. thk. Vefâ Takıyyüddîn. I-III Cilt. Dîmaşk: Dâru'l-Beşâir, 2000.
- İbn Cemâ'a, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî. *el-Menhelu'r-Ravî fî Muhtasar 'Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî*. thk. Muhyî'd-Dîn Abdurrahman Ramadân. Dîmaşk: Dâru'l Fikr, 1986.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1952.

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. I-XXVI Cilt. Cidde-Dimaşk: Dâru'l-Kible-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 2006.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. I-VIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Ta'liku't-Ta'lik 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Sa'îd Abdurrahmân Musa el-Kazekî. I-V Cilt. Beyrut-Dimaşk-Amman: el-Mektebetü'l-İslâmî-Dâru Ammâr, 1985.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. I-XII Cilt. Haydarâbâd: Matba'atü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1907.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. XIII Cilt. Beyrut: Dâru'l Marife, 1960.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sikât*. I-X Cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Me'ârif, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. I-XVIII Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Muhammed Hamîdullah. Fas: Me'hadü'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *et-Tekmil fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve M'arifeti's-Sikât ve'd-Du'afâ' ve'l-Mecâhîl*. 4 Cilt. Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 2011.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. V Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*. thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. I-XXXI Cilt. Dimaşk, 1984.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 3. Basım, 1993.
- İbn Mencûye, Ahmed b. Ali el-Esbehânî. *Ricâlü Sahîhi Müslim*. thk. Abdullah el-Leysî. I-II Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *Tabakâtü'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. I-XI Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî. *Târîhu Esmâ'i's-Sikât*. thk. Subhî es-Sâmerrâî. Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1982.
- İbnü'l Esîr, İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Usdu'l Gâbe*. VI Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *Sıfatü's-Safve*. thk. Ahmed b. Ali. Kahire: Dâru'l Hadis, 2009.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*. thk. G. Bergstraesser. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kirââtü'l-'aşr*. nşr. Ali Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. thk. Abdullah el-Kâdî-Muhammed Ebü'l-Fidâ, Yûsuf ed-Dekkâk. I-XI Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1987.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân eş-Şehrazûrî. *'Ulûmü'l-Hadis*. thk. Nûreddîn 'İtr. Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1986.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-Sikât*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. I-II Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-. *Târîhu's-Sikât*. thk. Abdülm'utî Emin Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Bâz, 1984.
- Kahraman, Hüseyin. *Kûfe'de Hadis: İlk Üç Asır*. Bursa-İstanbul: Emin Yayınları, 2006.
- Kahraman, Hüseyin. "Sosyal Değişim Sürecinde Kûfe Hadisçiliği". *Marife* 2 (2006), 87-115.
- Kanarya, Bayram. *Sûre ve Ayetlerin Faziletleri* Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ali (İlmî Şahsiyeti)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/375-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kandemir, M. Yaşar. "Gunder". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/195. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Karacabey, Salih. *Hadis Tenkidi*. Bursa: Emin Yayınları, 2., 2010.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Karakuş, Abdulkadir. *Ubey b. Kâ'b, İlmî Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. I-X Cilt. Bulak: el-Matba'atü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1905.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî. *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdullah el-Leysî. I-II Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf. *Sahîhu'l-Buhârî bi-Şerhi'l-Kirmânî*. I-XXV Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1981.
- Koçyiğit, Talat. "Hadis İstilahları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 146 (1980). 508.
- Kuzudişli, Bekir. "Hadis Tarihi Araştırmalarında Mevzu İsnâd Verilerinden Yararlanma İmkânı ve Sorunları", *Ekev Akademi Dergisi*, 11/32 (2007), 89-104.

- Madazlı, Ahmet. “İmam Zırr b. Hubeyş”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 237.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. XXXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1983.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*. thk. Ebu Abdîrrahman Adil b. Muhammed, Ebu Muhammed Usame b. İbrahim. XII Cilt. Kahire: el-Farukî'l-Hadise li'tıb'a ve'n-neşr, 2001.
- Mübârekfûrî, Muhammed b. Abdîrrahmân. *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. I-X Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Müslim, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuraşî en-Neysabûrî. *Sahih-u Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. V Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.
- Müstağfirî, Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed. *Fezâilü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm. I-II Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *Sünenü'n-Nesâî*. nşr. Mektebü Tahkîkî't-Türâsî'l-İslâmî. I-VIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî. I-XII Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*. nşr. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*. I-XVIII Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Mısriyye, 1929.
- Okiç, M. Tayyib. “Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1959), 252.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmet Arnavud - Türkî Mustafa. XXIX Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 2000.
- Sağlam, İbrahim. “‘Uğursuzluk Üç Şeydedir...’ Rivayetinin İsnad ve Metin Yönünden Tahlili”. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (17 Mayıs 2017), 81-108.
- Sa'îd b. Mansûr. *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*. thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid. I-V Cilt. Riyad: Dâru's-Samî'î, 1993.
- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed. *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-Ikrâ*. nşr. Abdülhak Abdüddâim Seyf el-Kâdî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1999.
- Sehâvî, Şemsuddîn Ebu'l Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed. *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfıyeti'l-Hadis*. thk. Abdulkerim b. Abdullah b. Abdurrahman El-Huzeyr - Muhammed b. Abdullah b. Fuheyd Âli Fuheyd. V Cilt. Riyad: Mektebetu Dâru'l Minhac, 1. Basım, 2005.

- Sıbt İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*. thk. Berekât vdğ Muhammed. I-XXIII Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2003.
- Sönmez, Mehmet Ali. "Ali b. Medînî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/411. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Söylemez, M. Mahfuz. *Kûfe'nin Siyâsî Tarihi*. Ankara : Ankara Okulu, 1. Basım, 2015.
- Sultân, Abdurrahman Abdu'n-Nâsr Seyd. "Dirâsetun Tahlîliyetun Nâkidetun Li İhtilâfî'l-Muhaddisîne Havle Sohbeti Zirr b. Hubeyş", *Mecelletu Câmiatu'l-Kudsu'l-Meftûhatun Li Ebhâsi ve'd-Dirâsât* 44/2 (Mart 2018), 171-182.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman. *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî*. thk. Nazar Muhammed el-Fârâyâbî. II Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Kevser, 1994.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *el-Bâisü'l-Hasîs Şerhu İhtisârı Ulûmi'l-Hadîs li'l-Hâfiz İbn Kesîr*. Beyrut: Kütübî'l-İlmiyye, 1951.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylu'l-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbar*. thk. Raid b. Ebî Ğafle. Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, 2004.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Târik b. Avdillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. I-X Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. I-XXV Cilt. Kahire / Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. I-XXVI Cilt. Riyâd: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tahhân, Mahmûd b. Ahmed. *Tefsîru Mustalahi'l-Hadîs*. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. V Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'atı Mustafâ el-Bâbî, 1962.
- Topgöl, Muhammed Enes "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyü' (Şiilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2012/1)
- Uğur, Mücteba. "Edâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/388-389. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr el-Mekkî. *ed-Du'afâu'l-Kebîr*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1984.
- Ulu, Arif. *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006.

- Ünlü, Nuri. “Deyrülcemâcim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/270. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma‘în. *Târîhu İbn Ma‘în - Rivâyetu’d-Dârimî*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dımaşk: Dâru’l Me’mun, 1980.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh. *Mu‘cemü’l-Büldân*. I-V Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Yücel, Ahmet. “Kâle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/242-243. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yüksel, Ali. “İslam Hukuk Tarihinde Kûfe’nin Yeri”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 2165-2178.
- Zebidî, Muhammed b. Muhammed Abdurrezzak el-Hüseyni Murtaza. *Tacü’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus*. thk. Abdüsettar Ahmed Ferac. Kuveyt: Matbaatu’l-Hukuk, 1965.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin b. Muhammed. *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhîr ve’l-A‘lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. I-LIII Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, 1986.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin b. Muhammed. *Tezkiratü’l-Huffâz*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu‘allimî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1954.
- Zehebi, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*. ed. Bişar avvad Ma’ruf. 25 Cilt. Beyrut: Müessestü’r-Risale, 1. Basım, 1996.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Zeylu Dîvânî’d-Du‘afâ’ ve’l-Metrûkîn*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: y.y., 1967.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-İber fî Haberi men Ğaber*. thk. Muhammed es-Sa‘îd b. Besyûnî Zağlûl. I-IV Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995.
- Ziriklî, Hayreddîn b. Mahmûd. *el-A‘lâm*. I-VIII Cilt. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 2002.

EKLER

EK 1: Zirr b. Hubeyş'in Diğer Rivâyetleri ve İsnâd Şemaları

1. Mestlerin Süresi ile İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، حدثنا سفيان بن عيينة، عن عاصم، عن زر عن صفوان بن عسال، قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم يأمرنا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام إلا من جنابة لكن من غائط وبول ونوم⁶⁵²

2- حدثنا هناد قال: حدثنا أبو الأحوص، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، عن صفوان بن عسال، قال: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن، إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم»، هذا حديث حسن صحيح وقد روى الحكم بن عتيبة، وحماد، عن إبراهيم النخعي، عن أبي عبد الله الجدلي، عن خزيمة بن ثابت ولا يصح، قال علي بن المديني: قال يحيى بن سعيد: قال شعبة: «لم يسمع إبراهيم النخعي من أبي عبد الله الجدلي حديث المسح» وقال زائدة: عن منصور، كنا في حجرة إبراهيم التيمي ومعنا إبراهيم النخعي، فحدثنا إبراهيم التيمي، عن عمرو بن ميمون، عن أبي عبد الله الجدلي، عن خزيمة بن ثابت، عن النبي صلى الله عليه وسلم في المسح على الخفين، قال محمد: أحسن شيء في هذا الباب حديث صفوان بن عسال، وهو قول العلماء من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، والتابعين، ومن بعدهم من الفقهاء مثل سفيان الثوري، وابن المبارك، والشافعي، وأحمد، وإسحاق، قالوا: يمسح المقيم يوما وليلة، والمسافر ثلاثة أيام ولياليهن، وقد روي عن بعض أهل العلم أنهم لم يوقتوا في المسح على الخفين، وهو قول مالك بن أنس، والتوقيت أصح، وقد روي هذا الحديث، عن صفوان بن عسال أيضا من غير حديث عاصم⁶⁵³

⁶⁵² İbn Mâce, "Tahâret", 63; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/124; Sa'îd b. Mansûr, *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*, thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid (Riyad: Dâru's-Samî'î, 1993), 5/119; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/11.

⁶⁵³ Tirmizî, "Tahâret" 70; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/184; 190; 415; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vdğ. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/241; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/19.

3- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، أسأله عن المسح على الخفين، فقال: ما جاء بك يا زر؟ فقلت: ابتغاء العلم، فقال: إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يطلب، فقلت: إنه حك في صدري المسح على الخفين بعد الغائط والبول، وكنت امرأ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، فجئت أسألك هل سمعته يذكر في ذلك شيئاً، قال: نعم، كان يأمرنا إذا كنا سفراً أو مسافرين أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن إلا من جنابة، لكن من غائط وبول ونوم، فقلت: هل سمعته يذكر في الهوى شيئاً؟ قال: نعم، كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فبينما نحن عنده إذ ناداه أعرابي بصوت له جهوري يا محمد، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم على نحو من صوته هاؤم وقلنا له: ويحك اغضض من صوتك فإنك عند النبي صلى الله عليه وسلم وقد نهيت عن هذا، فقال: والله لا أغضض. قال الأعرابي: المرء يحب القوم ولما يلحق بهم، قال النبي صلى الله عليه وسلم: «المرء مع من أحب يوم القيامة»، فما زال يحدثنا حتى ذكر بابا من قبل المغرب مسيرة عرضه، أو يسير الراكب في عرضه أربعين أو سبعين عاماً، قال سفيان: قبل الشام خلقه الله يوم خلق السموات والأرض مفتوحاً يعني للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس منه.. هذا حديث حسن صحيح⁶⁵⁴

4- حدثنا أحمد بن عبدة الضبي قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال لي: ما جاء بك؟ قلت: ابتغاء العلم. قال: بلغني أن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يفعل، قال: قلت له: إنه حاك، أو قال: حك في نفسي شيء من المسح على الخفين، فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه شيئاً؟ قال: نعم، كنا إذا كنا سفراً أو مسافرين أمرنا أن لا نخلع خفافنا ثلاثاً إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم، قال: فقلت: فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم في الهوى شيئاً؟ قال: نعم، كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره فناده رجل كان في آخر القوم بصوت جهوري أعرابي جلف جاف فقال: يا محمد يا محمد، فقال له القوم: مه، إنك قد نهيت

⁶⁵⁴ Tirmizî, "Deavât", 99; Nesâî, "Tahâret", 99; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/184; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 1/204; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/245.

عن هذا، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم نحواً من صوته هاؤم فقال: الرجل يحب القوم ولما يلحق بهم، قال: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «المرء مع من أحب». قال زر: فما برح يحدثني حتى حدثني أن الله عز وجل جعل بالمغرب باباً عرضه مسيرة سبعين عاماً للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس من قبله، وذلك قول الله عز وجل {يوم يأتي بعض آيات ربك لا ينفع نفساً إيمانها} : هذا حديث حسن صحيح⁶⁵⁵

5- أخبرنا قتيبة قال حدثنا سفيان عن عاصم عن زر عن صفوان بن عسال قال رخص لنا النبي صلى الله عليه وسلم إذا كنا مسافرين أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن⁶⁵⁶

6- أخبرنا أحمد بن سليمان الرهاوي قال حدثنا يحيى بن آدم قال حدثنا سفيان الثوري ومالك بن مغول وزهير وأبو بكر بن عياش وسفيان بن عيينة عن عاصم عن زر قال سألت صفوان بن عسال عن المسح على الخفين فقال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يأمرنا إذا كنا مسافرين أن نمسح على خفافنا ولا ننزعها ثلاثة أيام من غائط وبول ونوم إلا من جنابة⁶⁵⁷

7- أخبرنا محمد بن عبد الأعلى قال حدثنا خالد حدثنا شعبة عن عاصم أنه سمع زر بن حبيش يحدث قال أتيت رجلاً يدعى صفوان بن عسال فقعدت على بابه فخرج فقال ما شأنك قلت أطلب العلم قال إن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يطلب فقال عن أي شيء تسأل قلت عن الخفين قال كنا إذا كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر أمرنا أن لا ننزعه ثلاثاً إلا من جنابة ولكن من غائط وبول ونوم⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Tirmizî, "Deavât", 99; Nesâî, "Tahâret", 98; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/10; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/64.

⁶⁵⁶ Nesâî, "Tahâret", 98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/184; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/19.

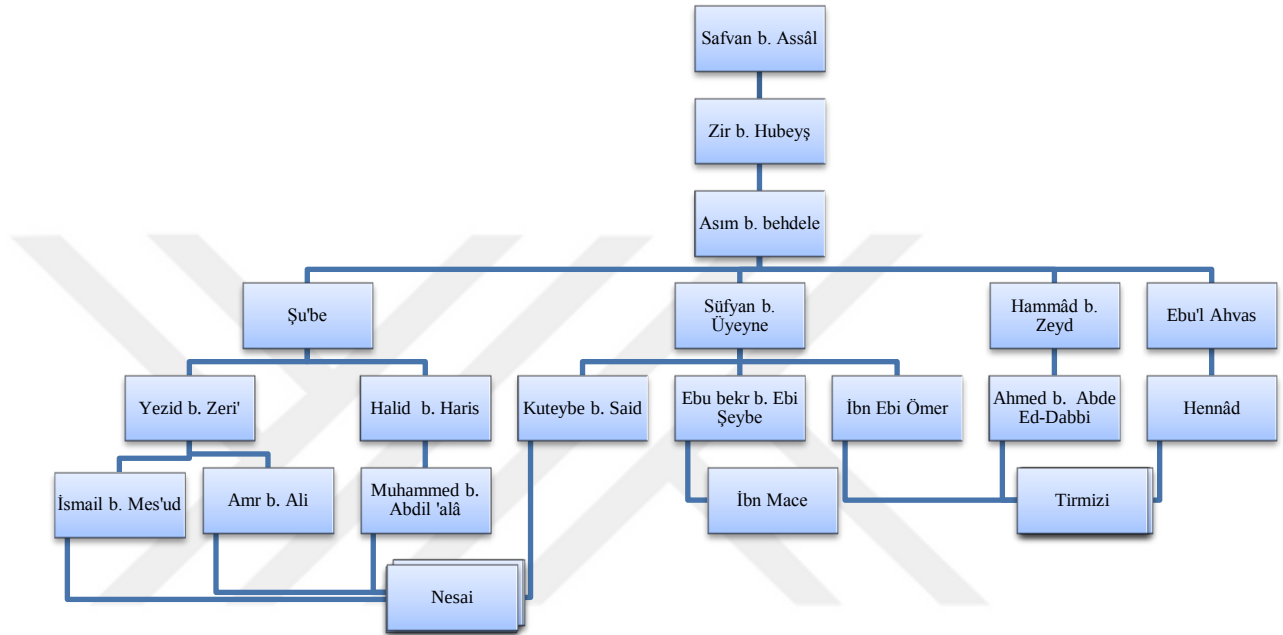
⁶⁵⁷ Nesâî, "Tahâret", 98; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/130; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/190; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/66.

⁶⁵⁸ Nesâî, "Tahâret", 113; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/124; 131; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/362; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 1/204.

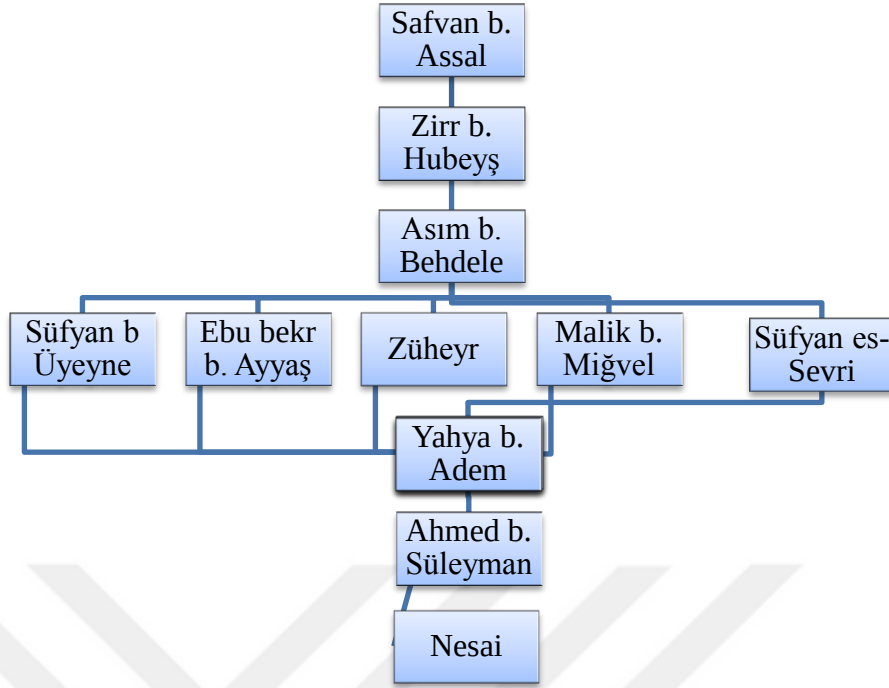
8- أخبرنا عمرو بن علي وإسماعيل بن مسعود قالا حدثنا يزيد بن زريع قال حدثنا شعبة عن عاصم عن زر قال

قال صفوان بن عسال كنا إذا كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر أمرنا أن لا ننزعه ثلاثا إلا من

جنابة ولكن من غائط وبول ونوم⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ Nesâî, “Tahâret”, 114; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 1/205; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/64; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 3/381.

2. Cebrail'in Kanatları ile ilgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا قتيبة حدثنا أبو عوانة حدثنا أبو إسحاق الشيباني قال : سألت زر بن حبيش عن قول الله تعالى

{ فكان قاب قوسين أو أدنى . فأوحى إلى عبده ما أوحى } . قال حدثنا ابن مسعود أنه رأى جبريل له

ستمائة جناح⁶⁶⁰

2- حدثني أبو الربيع الزهراني، حدثنا عباد وهو ابن العوام، حدثنا الشيباني، قال: سألت زر بن حبيش، عن

قول الله عز وجل: {فكان قاب قوسين أو أدنى} ، قال: أخبرني ابن مسعود، أن النبي صلى الله عليه وسلم

رأى جبريل له ستمائة جناح⁶⁶¹

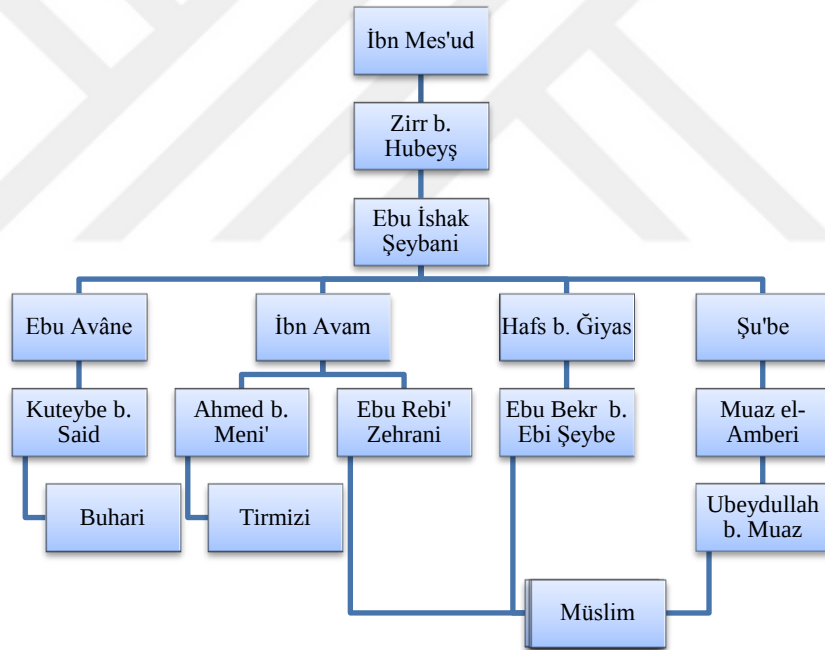
⁶⁶⁰ Buhârî, “Bedu’l-Halk”, 7; Müslim, “Îmân”, 76; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 10/275; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/320.

⁶⁶¹ Müslim, “Îmân”, 76; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/320; İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 14/336.

3- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، حدثنا حفص بن غياث، عن الشيباني "، عن زر، عن عبد الله، قال: {ما كذب الفؤاد ما رأى} ، قال: رأى جبريل عليه السلام له ستمائة جناح⁶⁶²

4- حدثنا عبيد الله بن معاذ العنبري، حدثنا أبي، حدثنا شعبة، عن سليمان الشيباني، سمع زر بن حبيش، عن عبد الله، قال: {لقد رأى من آيات ربه الكبرى} ، قال: رأى جبريل في صورته له ستمائة جناح⁶⁶³

5- حدثنا أحمد بن منيع قال: حدثنا عباد بن العوام قال: حدثنا الشيباني، قال: سألت زر بن حبيش، عن قوله عز وجل: {فكان قاب قوسين أو أدنى} فقال: أخبرني ابن مسعود: أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى جبريل وله ست مائة جناح: هذا حديث حسن صحيح غريب⁶⁶⁴

3. Sahur Vakti İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

⁶⁶² Müslim, "İmân", 76; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/275; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 14/336.

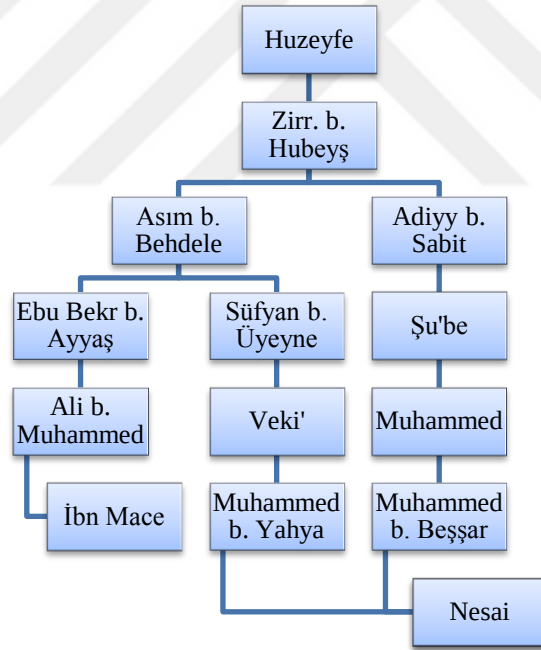
⁶⁶³ Müslim, "İmân", 76; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/276; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/246.

⁶⁶⁴ Tirmizî, "Tefsiru'l Kur'an", 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/404; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 14/337.

1- حدثنا علي بن محمد، حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر عن حذيفة، قال: تسحرت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم هو النهار إلا أن الشمس لم تطلع⁶⁶⁵

2- أخبرنا محمد بن يحيى بن أيوب قال أنبأنا وكيع قال حدثنا سفيان عن عاصم عن زر قال قلنا لحذيفة أي ساعة تسحرت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال هو النهار إلا أن الشمس لم تطلع⁶⁶⁶

3- أخبرنا محمد بن بشار قال حدثنا محمد قال حدثنا شعبة عن عدي قال سمعت زر بن حبیش قال تسحرت مع حذيفة ثم خرجنا إلى الصلاة فلما أتينا المسجد صلينا ركعتين وأقيمت الصلاة وليس بينهما إلا هنيهة⁶⁶⁷

4. Mehdinin Alametleri İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا مسدد، أن عمر بن عبيد حدثهم. وحدثنا محمد بن العلاء، حدثنا أبو بكر يعني ابن عياش. وحدثنا مسدد، حدثنا يحيى، عن سفيان. وحدثنا أحمد بن إبراهيم، حدثنا عبيد الله بن موسى، أخبرنا زائدة. وحدثنا

⁶⁶⁵ İbn Mâce, “Sıyâm”, 23; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/111; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/434.

⁶⁶⁶ Nesâî, “Sıyâm”, 20; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/111.

⁶⁶⁷ Nesâî, “Sıyâm”, 20; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/111.

أحمد بن إبراهيم، حدثني عبيد الله، عن فطر المعنى واحد كلهم عن عاصم، عن زر عن عبد الله، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "لو لم يبق من الدنيا إلا يوم قال زائدة في حديثه لطول الله ذلك اليوم ثم اتفقوا حتى يبعث الله فيه رجلاً مني أو من أهل بيتي، يواطئ اسمه اسمي، واسم أبيه اسم أبي زاد في حديث فطر يملأ الأرض قسطاً وعدلاً، كما ملئت ظلماً وجوراً". وقال في حديث سفيان: "لا تذهب أو لا تنقضي الدنيا حتى يملك العرب رجل من أهل بيتي، يواطئ اسمه اسمي"⁶⁶⁸

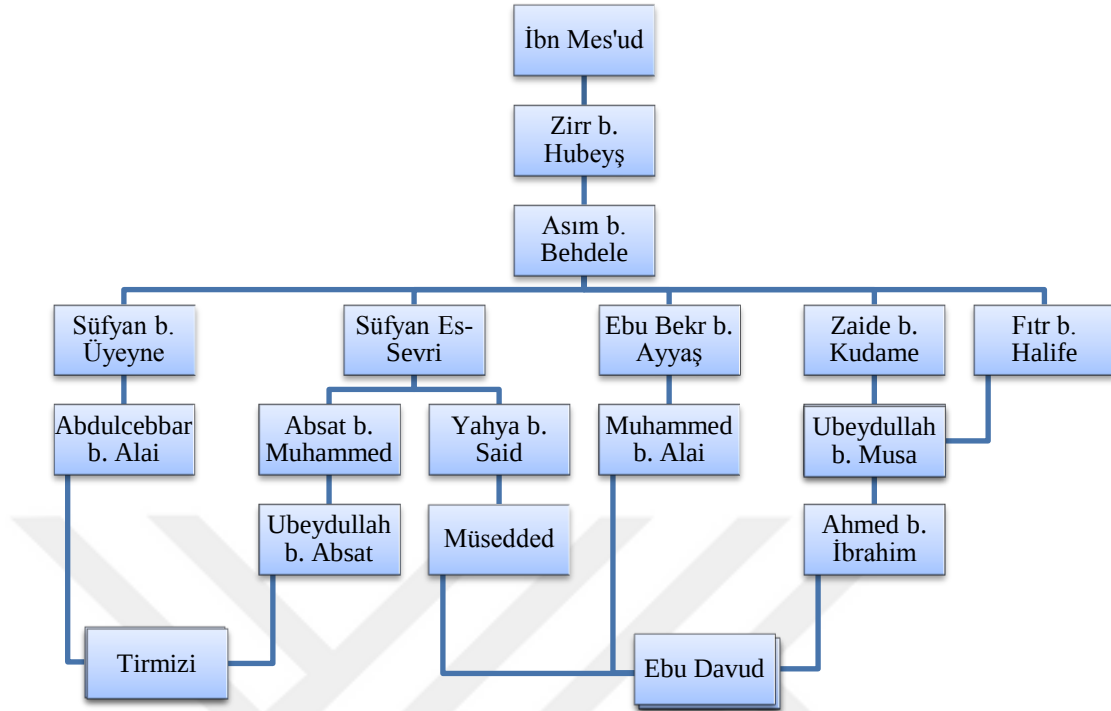
2- حدثنا عبيد بن أسباط بن محمد القرشي الكوفي، قال: حدثني أبي قال: حدثنا سفيان الثوري، عن عاصم ابن بهدلة، عن زر، عن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تذهب الدنيا حتى يملك العرب رجل من أهل بيتي يواطئ اسمه اسمي: وفي الباب عن علي، وأبي سعيد، وأم سلمة، وأبي هريرة وهذا حديث حسن صحيح⁶⁶⁹

3- حدثنا عبد الجبار بن العلاء بن عبد الجبار العطار قال: حدثنا سفيان بن عيينة، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: يلي رجل من أهل بيتي يواطئ اسمه اسمي⁶⁷⁰

⁶⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Mehdi", 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/55.

⁶⁶⁹ Tirmizî, "Fiten", 52; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 13/284.

⁶⁷⁰ Tirmizî, "Fiten", 52; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/42.

5. “Kişi sevdiğiyle beraberdir” ile İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، أسأله عن المسح على الخفين، فقال: ما جاء بك يا زر؟ فقلت: ابتغاء العلم، فقال: إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يطلب، فقلت: إنه حك في صدري المسح على الخفين بعد الغائط والبول، وكنت امرأ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، فجئت أسألك هل سمعته يذكر في ذلك شيئاً، قال: نعم، كان يأمرنا إذا كنا سفراً أو مسافرين أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن إلا من جنابة، لكن من غائط وبول ونوم، فقلت: هل سمعته يذكر في الهوى شيئاً؟ قال: نعم، كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فبينما نحن عنده إذ ناداه أعرابي بصوت له جهوري يا محمد، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم على نحو من صوته هاؤم وقلنا له: ويحك اغضض من صوتك فإنك عند النبي صلى الله عليه وسلم وقد نهيت عن هذا، فقال: والله لا أغضض. قال الأعرابي: المرء يحب القوم ولما يلحق بهم، قال النبي صلى الله عليه

وسلم: المرء مع من أحب يوم القيامة، فما زال يحدثنا حتى ذكر بابا من قبل المغرب مسيرة عرضه، أو يسير الراكب في عرضه أربعين أو سبعين عاما، قال سفيان: قبل الشام خلقه الله يوم خلق السموات والأرض مفتوحا يعني للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس منه.⁶⁷¹ هذا حديث حسن صحيح

2- حدثنا أحمد بن عبدة الضبي قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال لي: ما جاء بك؟ قلت: ابتغاء العلم. قال: بلغني أن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يفعل، قال: قلت له: إنه حاك، أو قال: حك في نفسي شيء من المسح على الخفين، فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه شيئا؟ قال: نعم، كنا إذا كنا سفرا أو مسافرين أمرنا أن لا نخلع خفافنا ثلاثا إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم، قال: فقلت: فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم في الهوى شيئا؟ قال: نعم، كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره فناداه رجل كان في آخر القوم بصوت جهوري أعرابي جلف جاف فقال: يا محمد يا محمد، فقال له القوم: مه، إنك قد نهيت عن هذا، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم نحوا من صوته هاؤم فقال: الرجل يحب القوم ولما يلحق بهم، قال: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المرء مع من أحب. قال زر: فما برح يحدثني حتى حدثني أن الله عز وجل جعل بالمغرب بابا عرضه مسيرة سبعين عاما للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس من قبله، وذلك قول الله عز وجل {يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا} : هذا حديث حسن صحيح⁶⁷²

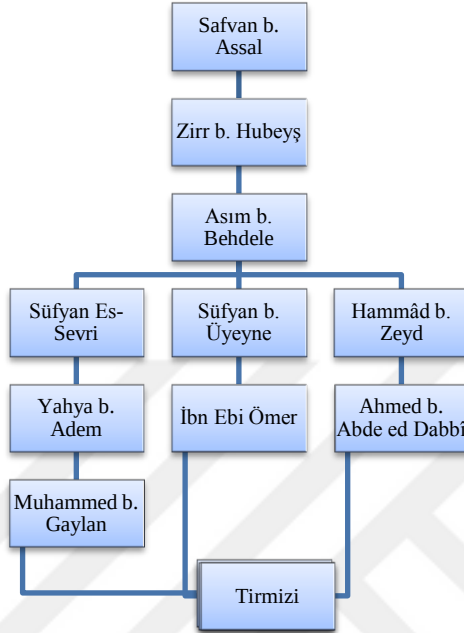
3- حدثنا محمود بن غيلان قال: حدثنا يحيى بن آدم قال: حدثنا سفيان، عن عاصم، عن زر بن حبيش، عن صفوان بن عسال، قال: جاء أعرابي جهوري الصوت قال: يا محمد الرجل يحب القوم ولما يلحق بهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المرء مع من أحب: هذا حديث حسن صحيح حدثنا أحمد بن عبدة الضبي

⁶⁷¹ Tirmizî, "Deavât", 99; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/97; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/11; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 4/42.

⁶⁷² Tirmizî, "Deavât", 99; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/64-65.

قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن زر، عن صفوان بن عسال، عن النبي صلى الله عليه وسلم نحو

حديث محمود⁶⁷³

6. Güneşin Batıdan Doğması İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، أسأله عن المسح على الخفين، فقال: ما جاء بك يا زر؟ فقلت: ابتغاء العلم، فقال: إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يطلب، فقلت: إنه حك في صدري المسح على الخفين بعد الغائط والبول، وكنت امرأ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، فجئت أسألك هل سمعته يذكر في ذلك شيئاً، قال: نعم، كان يأمرنا إذا كنا سفراً أو مسافرين أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن إلا من جنابة، لكن من غائط وبول ونوم، فقلت: هل سمعته يذكر في الهوى شيئاً؟ قال: نعم، كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فبينما نحن عنده إذ ناداه أعرابي بصوت له جهوري يا محمد، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم على نحو من صوته هاؤم وقلنا له: ويحك اغضض من صوتك فإنك عند النبي صلى الله عليه وسلم وقد نهيت

⁶⁷³ Tirmizî, "Zühd", 50; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/69; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/24.

عن هذا، فقال: والله لا أغضض. قال الأعرابي: المرء يحب القوم ولما يلحق بهم، قال النبي صلى الله عليه وسلم: المرء مع من أحب يوم القيامة، فما زال يحدثنا حتى ذكر بابا من قبل المغرب مسيرة عرضه، أو يسير الراكب في عرضه أربعين أو سبعين عاما، قال سفيان: قبل الشام خلقه الله يوم خلق السموات والأرض مفتوحا يعني للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس منه. : هذا حديث حسن صحيح⁶⁷⁴

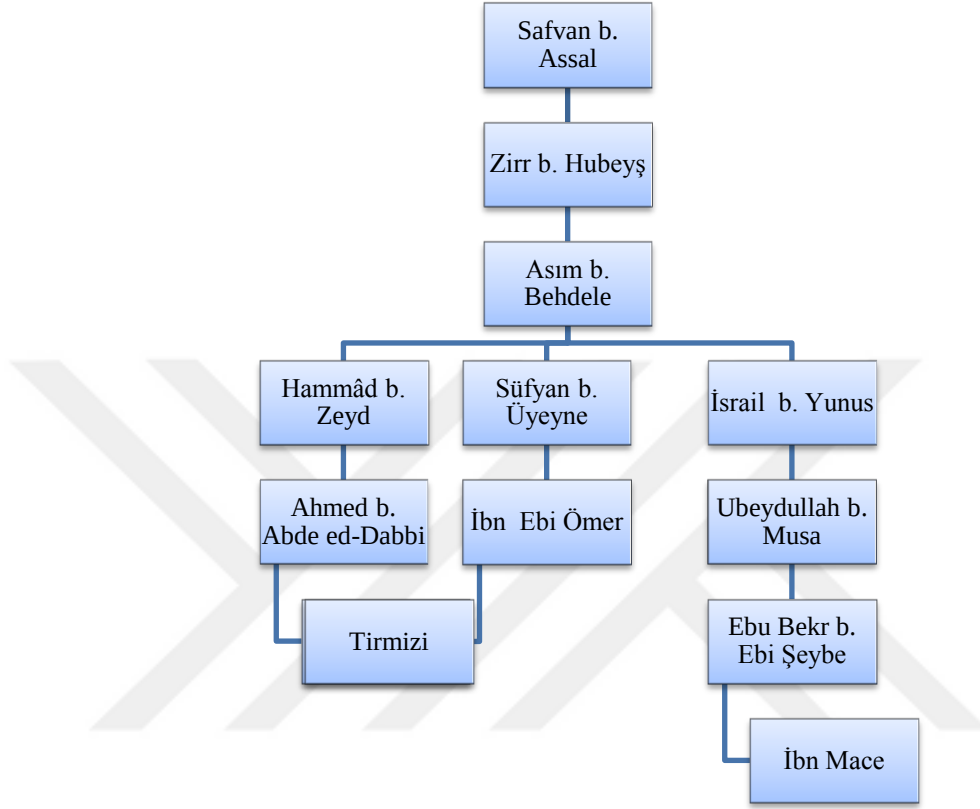
2- حدثنا أحمد بن عبدة الضبي قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال لي: ما جاء بك؟ قلت: ابتغاء العلم. قال: بلغني أن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يفعل، قال: قلت له: إنه حاك، أو قال: حك في نفسي شيء من المسح على الخفين، فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه شيئا؟ قال: نعم، كنا إذا كنا سفرا أو مسافرين أمرنا أن لا نخلع خفافنا ثلاثا إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم، قال: فقلت: فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم في الهوى شيئا؟ قال: نعم، كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره فناداه رجل كان في آخر القوم بصوت جهوري أعرابي جلف جاف فقال: يا محمد يا محمد، فقال له القوم: مه، إنك قد نهيت عن هذا، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم نحوا من صوته هاؤم فقال: الرجل يحب القوم ولما يلحق بهم، قال: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «المرء مع من أحب». قال زر: فما برح يحدثني حتى حدثني أن الله عز وجل جعل بالمغرب بابا عرضه مسيرة سبعين عاما للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس من قبله، وذلك قول الله عز وجل {يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا} : هذا حديث حسن صحيح⁶⁷⁵

3- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، حدثنا عبيد الله بن موسى، عن إسرائيل، عن عاصم، عن زر عن صفوان بن عسال، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إن من قبل مغرب الشمس بابا مفتوحا، عرضه سبعون

⁶⁷⁴ Tirmizî, "Deavât", 99; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/97; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/24.

⁶⁷⁵ Tirmizî, "Deavât", 99; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/64-65.

سنة، فلا يزال ذلك الباب مفتوحاً للتوبة، حتى تطلع الشمس من نحوه، فإذا طلعت من نحوه لم ينفع نفساً إيمانها لم تكن آمنت من قبل، أو كسبت في إيمانها خيراً"⁶⁷⁶

7. Kur'an Okumanın Fazileti İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا مسدد، حدثنا يحيى، عن سفيان، حدثني عاصم بن بهدلة، عن زر عن عبد الله بن عمرو، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "يقال لصاحب القرآن: اقرأ وارتنق، ورتل كما كنت ترتل في الدنيا، فإن منزلك عند آخر آية تقرؤها"⁶⁷⁷

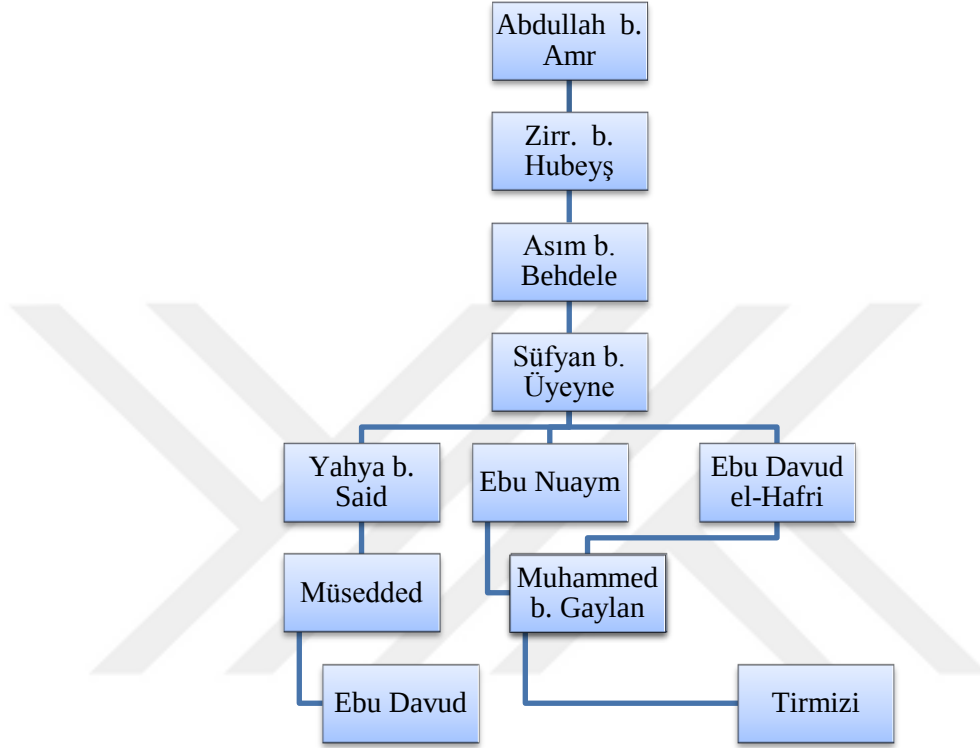
2- حدثنا محمود بن غيلان قال: حدثنا أبو داود الحفري، وأبو نعيم، عن سفيان، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر، عن عبد الله بن عمرو، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "يقال لصاحب القرآن: اقرأ وارتنق

⁶⁷⁶ İbn Mâce, "Fiten", 32; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/97.

⁶⁷⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 353; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/272; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/403-404; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/479.

ورتل كما كنت ترتل في الدنيا، فإن منزلتك عند آخر آية تقرأ بها " «هذا حديث حسن صحيح» حدثنا بNDAR

قال: حدثنا عبد الرحمن بن مهدي، عن سفيان، عن عاصم، بهذا الإسناد نحوه⁶⁷⁸

8. İlim Öğrenmenin Fazileti İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا محمد بن يحيى، حدثنا عبد الرزاق، أخبرنا معمر، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش،

قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال: ما جاء بك؟ قلت: أنبط العلم. قال: فإني سمعت رسول الله

صلى الله عليه وسلم يقول: "ما من خارج خرج من بيته في طلب العلم، إلا وضعت له الملائكة أجنتها،

رضا بما يصنع"⁶⁷⁹

⁶⁷⁸ Tirmizî, "Fedâil'ül Kur'an", 18; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 3/43; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 1/739.

⁶⁷⁹ İbn Mâce, "Mukaddime", 17; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/415; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 1/204.

2- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، أسأله عن المسح على الخفين، فقال: ما جاء بك يا زر؟ فقلت: ابتغاء العلم، فقال: إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يطلب، فقلت: إنه حك في صدري المسح على الخفين بعد الغائط والبول، وكنت امرأ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، فجئت أسألك هل سمعته يذكر في ذلك شيئاً، قال: نعم، كان يأمرنا إذا كنا سفراً أو مسافرين أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن إلا من جنابة، لكن من غائط وبول ونوم، فقلت: هل سمعته يذكر في الهوى شيئاً؟ قال: نعم، كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فبينما نحن عنده إذ ناداه أعرابي بصوت له جهوري يا محمد، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم على نحو من صوته هاؤم وقلنا له: ويحك اغضض من صوتك فإنك عند النبي صلى الله عليه وسلم وقد نهيت عن هذا، فقال: والله لا أغضض. قال الأعرابي: المرء يحب القوم ولما يلحق بهم، قال النبي صلى الله عليه وسلم: «المرء مع من أحب يوم القيامة»، فما زال يحدثنا حتى ذكر بابا من قبل المغرب مسيرة عرضه، أو يسير الراكب في عرضه أربعين أو سبعين عاماً، قال سفيان: قبل الشام خلقه الله يوم خلق السموات والأرض مفتوحاً - يعني للتوبة - لا يغلق حتى تطلع الشمس منه.. هذا حديث حسن صحيح⁶⁸⁰

3- حدثنا أحمد بن عبدة الضبي قال: حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم، عن زر بن حبيش، قال: أتيت صفوان بن عسال المرادي، فقال لي: ما جاء بك؟ قلت: ابتغاء العلم. قال: بلغني أن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يفعل، قال: قلت له: إنه حاك، أو قال: حك في نفسي شيء من المسح على الخفين، فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه شيئاً؟ قال: نعم، كنا إذا كنا سفراً أو مسافرين أمرنا أن لا نخلع خفافنا ثلاثاً إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم، قال: فقلت: فهل حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم في الهوى شيئاً؟ قال: نعم، كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره فناده رجل كان في آخر القوم بصوت جهوري أعرابي جلف جاف فقال: يا محمد يا محمد، فقال له القوم: مه، إنك قد نهيت

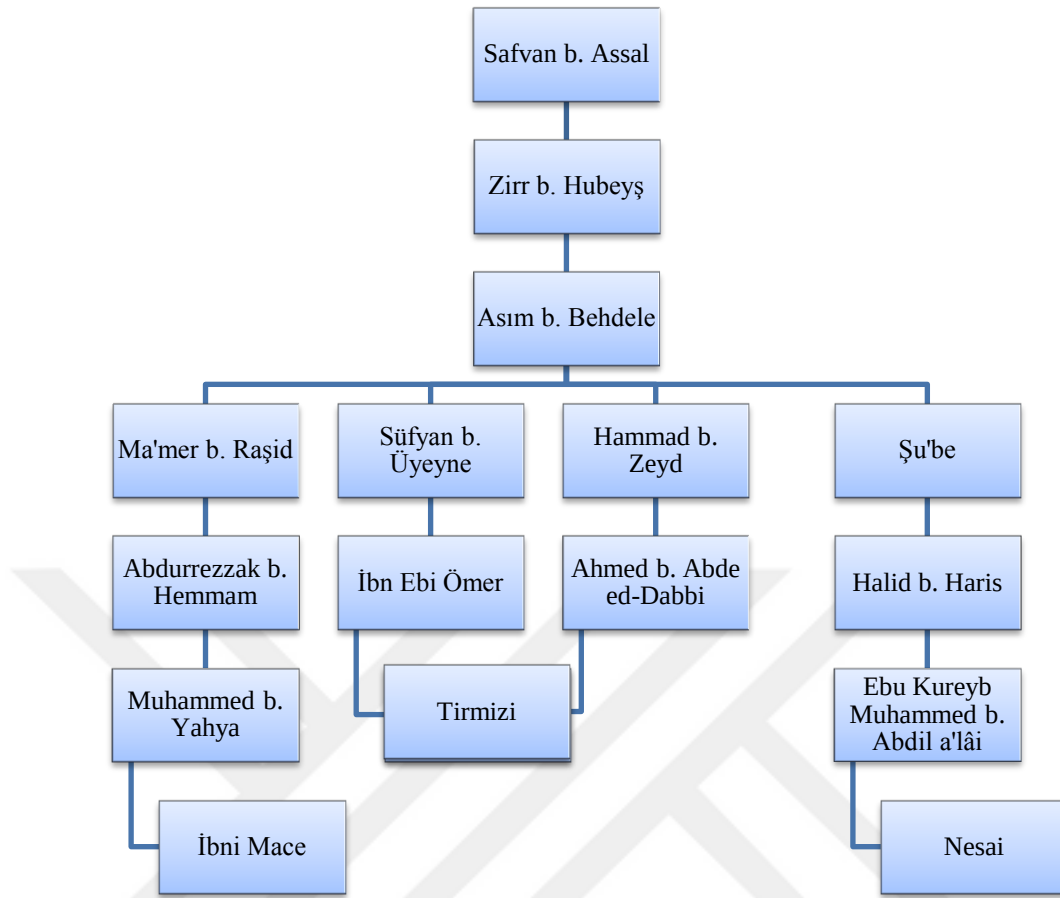
⁶⁸⁰ Tirmizî, "Deavât", 99; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 1/204; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/362.

عن هذا، فأجابه رسول الله صلى الله عليه وسلم نحواً من صوته هاؤم فقال: الرجل يحب القوم ولما يلحق بهم، قال: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «المرء مع من أحب». قال زر: فما برح يحدثني حتى حدثني أن الله عز وجل جعل بالمغرب باباً عرضه مسيرة سبعين عاماً للتوبة لا يغلق حتى تطلع الشمس من قبله، وذلك قول الله عز وجل {يوم يأتي بعض آيات ربك لا ينفع نفساً إيمانها} : هذا حديث حسن صحيح⁶⁸¹

4- أخبرنا محمد بن عبد الأعلى قال حدثنا خالد حدثنا شعبة عن عاصم أنه سمع زر بن حبيش يحدث قال أتيت رجلاً يدعى صفوان بن عسال فقعدت على بابه فخرج فقال ما شأنك قلت أطلب العلم قال إن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضا بما يطلب فقال عن أي شيء تسأل قلت عن الخفين قال كنا إذا كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر أمرنا أن لا ننزعه ثلاثاً إلا من جنابة ولكن من غائط وبول ونوم⁶⁸²

⁶⁸¹ Tirmizî, "Deavât", 99; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 3/376.

⁶⁸² Nesâî, "Tahâret", 113; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 4/155; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/180.

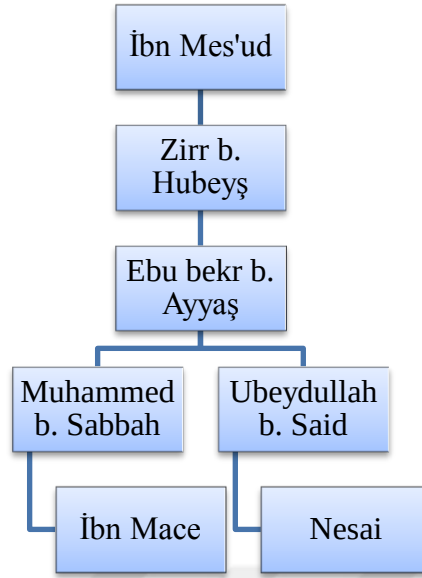
9. Cemaatle Kılınan Namaza Denk Gelmek İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا محمد بن الصباح، أخبرنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زُر عن عبد الله بن مسعود، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لعلكم ستدركون أقواما يصلون الصلاة لغير وقتها، فإن أدركتموهم فصلوا في بيوتكم للوقت الذي تعرفون، ثم صلوا معهم واجعلوها سبحة"⁶⁸³

2- أخبرنا عبيد الله بن سعيد قال حدثنا أبو بكر بن عياش عن عاصم عن زُر عن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلكم ستدركون أقواما يصلون الصلاة لغير وقتها فإن أدركتموهم فصلوا الصلاة لوقتها وصلوا معهم واجعلوها سبحة⁶⁸⁴

⁶⁸³ İbn Mâce, "İkâmetu's-Salât", 150; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/208; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/85.

⁶⁸⁴ Nesâî, "İmâmet", 2; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/182; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/86.

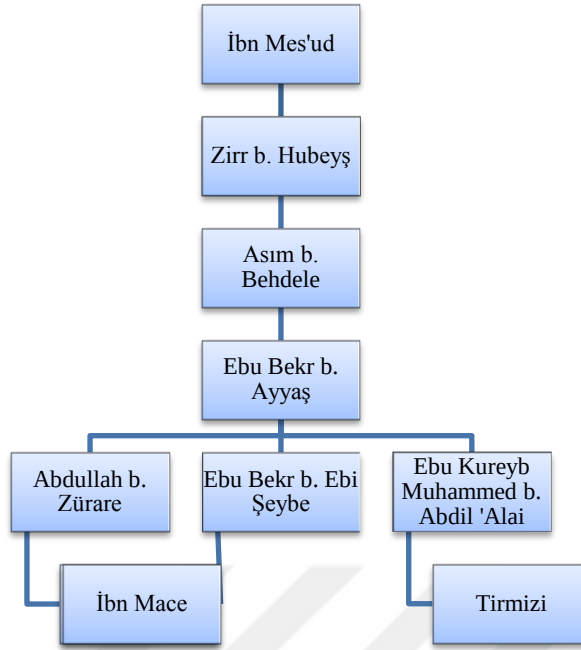
10. Havâric İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وعبد الله بن عامر بن زرارة، قالوا: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زُر عن عبد الله بن مسعود، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "يخرج في آخر الزمان قوم أحداث الأسنان، سفهاء الأحلام، يقولون من خير قول الناس، يقرءون القرآن، لا يجاوز تراقيهم، يمرقون من الإسلام كما يمرق السهم من الرمية، فمن لقيهم فليقتلهم، فإن قتلهم أجر عند الله لمن قتلهم"⁶⁸⁵

2- حدثنا أبو كريب محمد بن العلاء قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زُر، عن عبد الله بن مسعود قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يخرج في آخر الزمان قوم أحداث الأسنان سفهاء الأحلام، يقرءون القرآن، لا يجاوز تراقيهم، يقولون من قول خير البرية، يمرقون من الدين كما يمرق السهم من الرمية: وفي الباب عن علي، وأبي سعيد، وأبي ذر وهذا حديث حسن صحيح وقد روي في غير هذا الحديث عن النبي صلى الله عليه وسلم حيث وصف هؤلاء القوم الذين يقرءون القرآن لا يجاوز تراقيهم، يمرقون من الدين كما يمرق السهم من الرمية، إنما هم الخوارج والحرورية وغيرهم من الخوارج"⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ İbn Mâce, "Mukaddime" 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/381; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/531.

⁶⁸⁶ Tirmizî, "Fiten", 24; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 21/425.

11. Sahur Yapmanın Fazileti İle İlgili Rivâyetler ve İsnâd Şeması

1- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عِيَّاشٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ زُرِّ عَنْ عَبْدِ

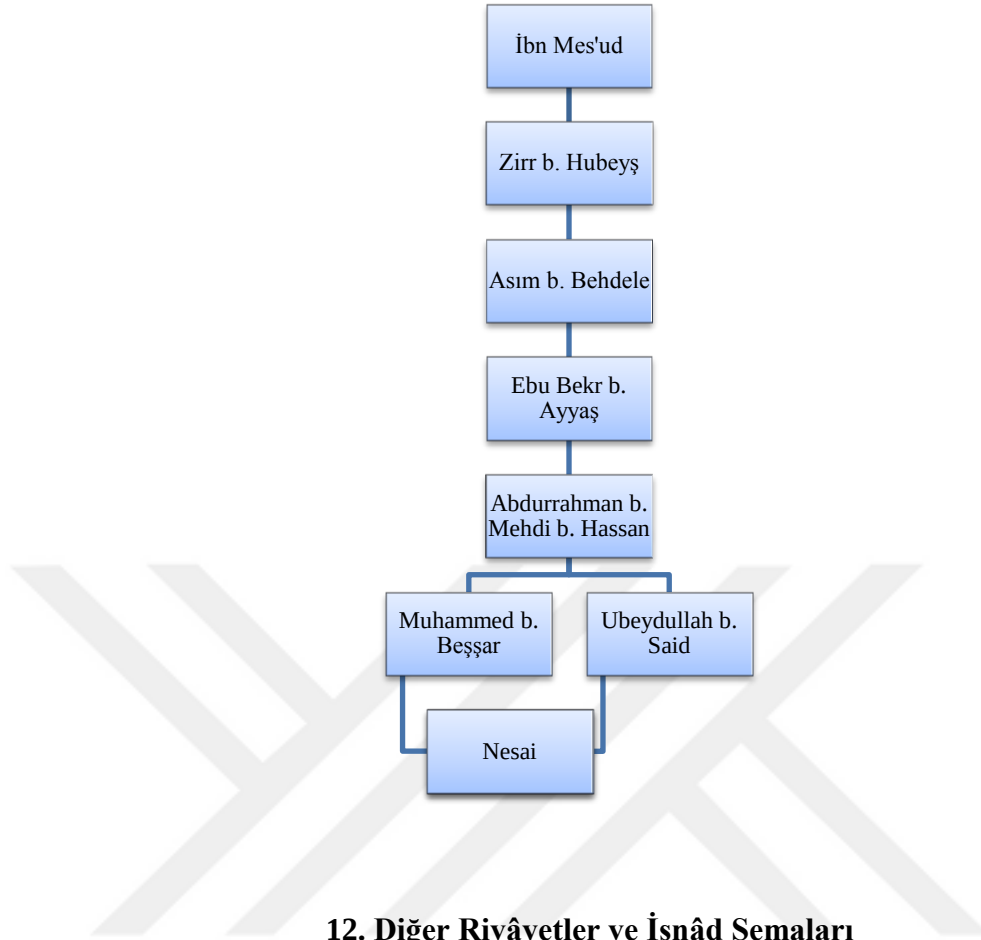
اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَهَ وَقَفَهُ عِيِيدُ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ⁶⁸⁷

2- أَخْبَرَنَا عِيِيدُ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عِيَّاشٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ زُرِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

قَالَ تَسَحَّرُوا قَالَ عِيِيدُ اللَّهِ لَا أُدْرِي كَيْفَ لَفْظُهُ⁶⁸⁸

⁶⁸⁷ Nesâî, “Sıyâm”, 18; Nesâî, *es-Sünenü 'l-Kübrâ*, 3/108; Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, *Müsnedü ebî Ya‘lâ el-Mevsılî*, 9/7.

⁶⁸⁸ Nesâî, “Sıyâm”, 18; Ahmed b. Ali Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, *Kitâbü 'l-Mu‘cem*, nşr. İrşâdü'l-Hak el-Eserî, Matba‘atü'l-Mektebeti'l-İlmiyye (Lahor, 1986), 1/46; Taberânî, *el-Mu‘cemü 'l-Kebîr*, 10/170.

12. Diğer Rivâyetler ve İsnâd Şemaları

1- حدثنا الحسن بن علي الخلال، حدثنا يحيى بن آدم، حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر عن عبد الله بن مسعود، أن أبا بكر وعمر بشراه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "من أحب أن يقرأ القرآن غضا كما أنزل، فليقرأه على قراءة ابن أم عبد"⁶⁸⁹

2- حدثنا أحمد بن سعيد الدارمي، حدثنا يحيى بن أبي بكير، حدثنا زائدة بن قدامة، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، عن عبد الله بن مسعود، قال: كان أول من أظهر إسلامه سبعة: رسول الله صلى

⁶⁸⁹ İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/211; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/513; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 15/542.

الله عليه وسلم ، وأبو بكر، وعمار، وأمه سمية، وصهيب، وبلال، والمقداد، فأما رسول الله صلى الله عليه وسلم فممنعه الله بعمه أبي طالب، وأما أبو بكر فممنعه الله بقومه، وأما سائرهم فأخذهم المشركون، وألبسهم أذراع الحديد، وصهروهم في الشمس، فما منهم من أحد إلا وقد واتاهم على ما أرادوا إلا بلالا، فإنه هانت عليه نفسه في الله، وهان على قومه، فأخذوه، فأعطوه الولدان، فجعلوا يطوفون به في شعاب مكة وهو يقول:

أحد أحد⁶⁹⁰

3- حدثنا محمد بن يحيى النيسابوري، حدثنا أبو الوليد هشام بن عبد الملك، حدثنا حماد، عن عاصم، عن زر بن حبيش أن عبد الله بن مسعود، قال: قيل: يا رسول الله، كيف تعرف من لم تر من أمتك؟ قال: غر محجلون بلق من آثار الوضوء"⁶⁹¹

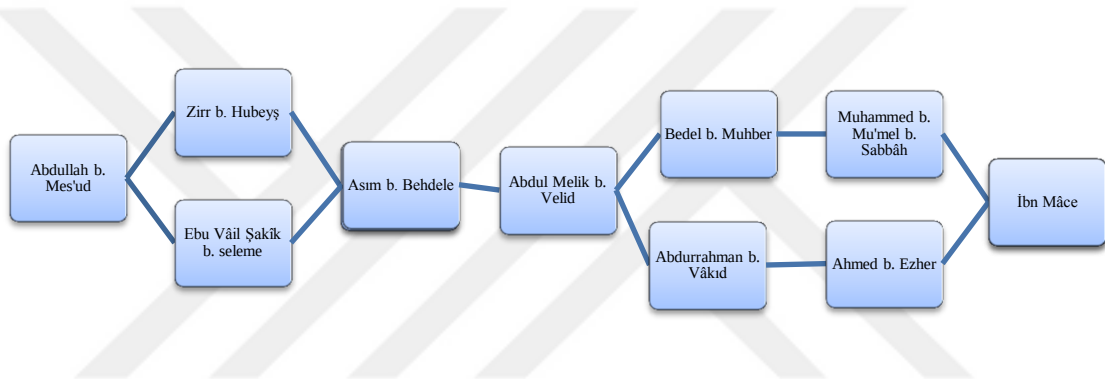
4- حدثنا أحمد بن عبدة، حدثنا حماد بن زيد، عن عاصم ابن بهدلة، عن زر بن حبيش عن علي بن أبي طالب: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يوم الخندق: "ملأ الله بيوتهم وقبورهم نارا كما شغلونا عن الصلاة الوسطى"⁶⁹²

⁶⁹⁰ İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/362; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/382; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/249; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 15/558; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 3/320.

⁶⁹¹ İbn Mâce, "Tahâret", 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/371; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/244; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 3/323.

5- حدثنا أحمد بن الأزهر، حدثنا عبد الرحمن بن واقد (ح) وحدثنا محمد بن المؤمل بن الصباح، حدثنا بدل بن المحبر، قالوا: حدثنا عبد الملك بن الوليد، حدثنا عاصم بن بهدلة، عن زر، وأبي وائل عن عبد الله بن مسعود: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقرأ في الركعتين بعد صلاة المغرب: {قل يا أيها الكافرون} و {قل هو الله أحد}⁶⁹³

6- حدثنا عبد الله بن سعيد، حدثنا عبد الرحمن المحاربي، عن حجاج بن أرطاة، عن عدي بن ثابت، عن زر بن حبیش عن أبي بن كعب، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "من صلى على جنازة فله قيراط، ومن شهدها حتى تدفن فله قيراط، والذي نفس محمد بيده، القيراط أعظم من أحد هذا"⁶⁹⁴

⁶⁹² İbn Mâce, "Mevâkitu's-Salât", 6; Sa'îd b. Mansûr, *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*, 3/891; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 1/576.

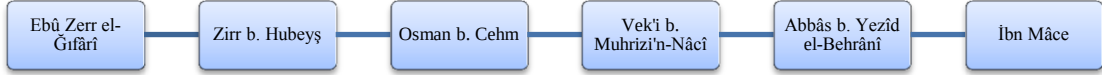
⁶⁹³ İbn Mâce, "İkâmetu's-Salât", 112; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1/174.

⁶⁹⁴ İbn Mâce, "Cenâiz", 35; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/303;304; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1/175.

7- حدثنا العباس بن يزيد البحراني، حدثنا وكيع بن محرز الناجي، حدثنا عثمان بن جهم، عن زر بن حبیش

عن أبي ذر، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "من لبس ثوب شهرة، أعرض الله عنه حتى يضعه متى

وضعه"⁶⁹⁵

8- حدثنا عثمان بن أبي شيبة، حدثنا أبو نعيم، حدثنا ربيعة الكناي، عن المنهال بن عمرو، عن زر بن حبیش

أنه سمع عليا رضي الله عنه وسئل عن وضوء رسول الله صلى الله عليه وسلم، فذكر الحديث، وقال: ومسح

على رأسه حتى الماء يقطر، وغسل رجليه ثلاثا ثلاثا، ثم قال: هكذا كان وضوء رسول الله صلى الله عليه

وسلم⁶⁹⁶

9- حدثنا عثمان بن أبي شيبة، حدثنا جرير، عن الشيباني، عن عدي ابن ثابت، عن زر بن حبیش عن حذيفة،

أظنه قال: عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "من تفل تجاه القبلة جاء يوم القيامة تفلّه بين عينيه،

ومن أكل من هذه البقلة الخبيثة فلا يقربن مسجدنا " ثلاثا⁶⁹⁷

⁶⁹⁵ İbn Mâce, "Libâs", 25.

⁶⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 48; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/96; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 4/110.

⁶⁹⁷ Ebû Dâvûd, "Et'ime", 40; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/108; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 4/518.

10- حدثنا محمود بن غيلان قال: حدثنا يحيى بن آدم قال: حدثنا أبو بكر بن عياش، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله، قال: كنت أصلي والنبي صلى الله عليه وسلم، وأبو بكر، وعمر معه، فلما جلست بدأت بالشاء على الله، ثم الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم، ثم دعوت لنفسي، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: سل تعطه، سل تعطه وفي الباب عن فضالة بن عبيد: حديث عبد الله بن مسعود حديث حسن صحيح: هذا الحديث رواه أحمد بن حنبل، عن يحيى بن آدم مختصراً⁶⁹⁸

11- حدثنا أبو هشام الرفاعي قال: حدثنا أبو بكر بن عياش قال: حدثنا عاصم، عن زر، عن عبد الله بن مسعود، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " من كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار"⁶⁹⁹

12- حدثنا أبو سعيد الأشج قال: حدثنا يحيى بن عبد الملك بن أبي غنية قال: حدثني أبي، عن عاصم، عن زر، عن عبد الله، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن من الشعر حكمة: هذا حديث غريب من هذا

⁶⁹⁸ Tirmizî, "Sefer", 26; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/62; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 15/543.

⁶⁹⁹ Tirmizî, "İlim", 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/364; 398.

الوجه، إنما رفعه أبو سعيد الأشج، عن ابن أبي غنية، وروى غيره عن ابن أبي غنية هذا الحديث موقوفاً، وقد روي هذا الحديث من غير هذا الوجه عن عبد الله بن مسعود، عن النبي صلى الله عليه وسلم وفي الباب عن أبي بن كعب، وابن عباس، وعائشة، وبريدة، وكثير بن عبد الله، عن أبيه، عن جده⁷⁰⁰

13-حدثنا أحمد بن منيع قال: حدثنا الحسن بن موسى قال: حدثنا شيبان، عن عاصم، عن زر بن حبيش، عن أبي بن كعب، قال: لقي رسول الله صلى الله عليه وسلم جبريل، فقال: " يا جبريل إني بعثت إلى أمة أميين: منهم العجوز، والشيخ الكبير، والغلام، والجارية، والرجل الذي لم يقرأ كتاباً قط "، قال: يا محمد إن القرآن أنزل على سبعة أحرف وفي الباب عن عمر، وحذيفة بن اليمان، وأم أيوب وهي امرأة أبي أيوب، وسمرة، وابن عباس، وأبي هريرة، وأبي جهيم بن الحارث بن الصمة، وعمرو بن العاص، وأبي بكر. هذا حديث حسن صحيح قد روي من غير وجه عن أبي بن كعب⁷⁰¹

14- حدثنا ابن أبي عمر قال: حدثنا سفيان، عن مسعر، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: قلت لحذيفة بن اليمان: أصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في بيت المقدس؟ قال: لا، قلت: بلى، قال: أنت تقول ذاك يا أصلع، بم تقول ذلك؟ قلت: بالقرآن. بيني وبينك القرآن، فقال حذيفة: من احتج بالقرآن

⁷⁰⁰ Tirmizî, "Edeb", 69; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Kitâbü'l-Mu'cem*, 1/195.

⁷⁰¹ Tirmizî, "Kıraât", 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/132; 38/352; 438; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/509; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 3/14.

فقد أفلح. قال سفيان: يقول فقد احتج، وربما قال: قد فليح فقال: {سيحان الذي أسرى بعبد له ليلًا من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى} قال: أفتراه صلى فيه؟ قلت: لا، قال: لو صلى فيه لكتب عليكم فيه الصلاة كما كتبت الصلاة في المسجد الحرام قال حذيفة: قد أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بدابة طويلة الظهر، ممدودة. هكذا خطوه مد بصره، فما زايلا ظهر البراق حتى رأيا الجنة والنار ووعد الآخرة أجمع، ثم رجعا عودهما على بدئهما. قال: ويتحدثون أنه ربطه، لم؟ ليفر منه وإنما سخره له عالم الغيب والشهادة: هذا

حديث حسن صحيح⁷⁰²

15- حدثنا أبو كريب قال: حدثنا حكام بن سلم الرازي، عن عمرو بن أبي قيس، عن الحجاج، عن المنهال بن عمرو، عن زير بن حبيش، عن علي قال: " ما زلنا نشك في عذاب القبر حتى نزلت: ألهاكم التكاثر " قال أبو كريب، مرة عن عمرو بن أبي قيس، عن ابن أبي ليلي، عن المنهال بن عمرو،: هذا حديث غريب⁷⁰³

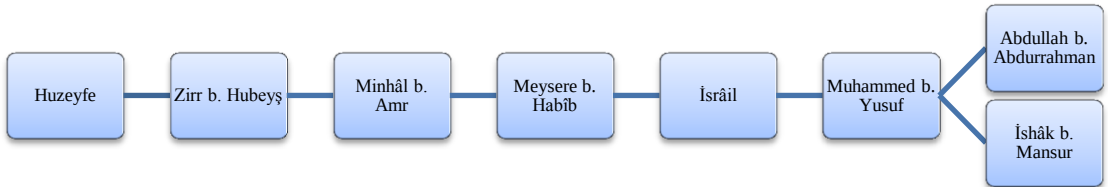
16- حدثنا أحمد بن منيع قال: حدثنا معاوية بن عمرو قال: حدثنا زائدة، عن عاصم، عن زير، عن علي قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن لكل نبي حواريا وإن حواريا الزبير بن العوام. هذا حديث حسن صحيح. ويقال الحوارى هو الناصر⁷⁰⁴

⁷⁰² Tirmizî, "Tefsiru'l Kur'an", 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 38/321; 356; 368; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 20/248; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/70; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 2/391.

⁷⁰³ Tirmizî, "Tefsiru'l Kur'an", 89.

17- حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن، وإسحاق بن منصور، قالوا: أخبرنا محمد بن يوسف، عن إسرائيل، عن ميسرة بن حبيب، عن المنهال بن عمرو، عن زر بن حبيش، عن حذيفة، قال: سألتني أُمِّي متى عهدك تعني بالنبي صلى الله عليه وسلم فقلت ما لي به عهد منذ كذا وكذا، فالت مني، فقلت لها: دعيني آتي النبي صلى الله عليه وسلم فأصلي معه المغرب، وأسأله أن يستغفر لي ولك، فأتيت النبي صلى الله عليه وسلم فصليت معه المغرب فصلى حتى صلى العشاء، ثم انفتل فتبعته، فسمع صوتي، فقال: من هذا، حذيفة؟ قلت: نعم، قال: ما حاجتك غفر الله لك ولأمك؟ قال: إن هذا ملك لم ينزل الأرض قط قبل هذه الليلة استأذن ربه أن يسلم علي ويبشرني بأن فاطمة سيدة نساء أهل الجنة وأن الحسن والحسين سيديا شباب أهل الجنة هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه لا نعرفه إلا من حديث إسرائيل⁷⁰⁵

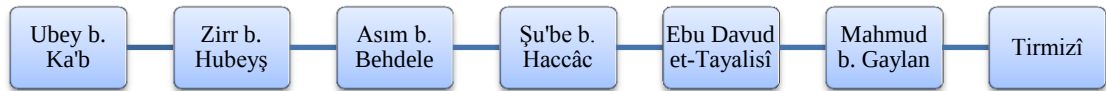

18- حدثنا محمود بن غيلان قال: حدثنا أبو داود قال: أخبرنا شعبة، عن عاصم، قال: سمعت زر بن حبيش، يحدث عن أبي بن كعب، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال له: إن الله أمرني أن أقرأ عليك القرآن، فقرأ عليه {لم يكن الذين كفروا قرأ فيها: إن ذات الدين عند الله الحنيفية المسلمة لا اليهودية ولا النصرانية ولا المجوسية، من يعمل خيرا فلن يكفره وقرأ عليه: لو أن لابن آدم واديا من مال لا يبتغي إليه ثانياً،

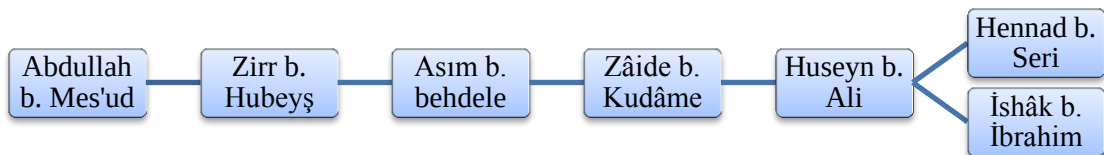
⁷⁰⁴ Tirmizî, “Menâkib”, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/98; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/154; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, 7/130; Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 3/414.

⁷⁰⁵ Tirmizî, “Menâkib”, 31; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 7/368; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/429; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/269; İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*, 16/68.

ولو كان له ثانياً، لا ينبغي إليه ثالثاً، ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب، ويتوب الله على من تاب: هذا حديث حسن صحيح وقد روي من غير هذا الوجه رواه عبد الله بن عبد الرحمن بن أبزي، عن أبيه، عن أبي بن كعب أن النبي صلى الله عليه وسلم قال له: إن الله أمرني أن أقرأ عليك القرآن وقد رواه قتادة، عن أنس، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لأبي بن كعب: إن الله أمرني أن أقرأ عليك القرآن⁷⁰⁶

19- أخبرنا إسحق بن إبراهيم وهناد بن السري عن حسين بن علي عن زائدة عن عاصم عن زر عن عبد الله قال لما قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت الأنصار منا أمير ومنكم أمير فأتاهم عمر فقال أستم تعلمون أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أمر أبا بكر أن يصلي بالناس فأيكم تطيب نفسه أن يتقدم أبا بكر قالوا نعوذ بالله أن نتقدم أبا بكر⁷⁰⁷

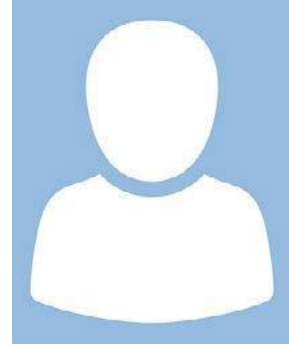
⁷⁰⁶ Tirmizî, "Menâkıb" 65; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/244.

⁷⁰⁷ Nesâî, "İmâmet", 1; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/417; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/263; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/282; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 20/578; Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 3/70.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Tüzün, Oğuz
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :
Telefon :
Faks :
E-mail :
ORCID :

Eğitim

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet Tarihi

Doktora

.....

.....

Yüksek Lisans

.....

.....

Lisans

.....

.....

Uludağ ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi

2015

İş Deneyimi/ Yıl

Yer

Görev

D.İ.B/10 Yıl

Van İl Müftülüğü

İmam-hatip

Yabancı Dil

Arapça, İngilizce

Yayınlar

.....

Hobiler

Kitap okumak, Araştırma- İnceleme.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

26/01/2023

Tez Başlığı / Konusu:

MUHADRAM ZİRR B. HUBEYŞ EL- KÛFÎ (Ö. 82/701) VE RİVÂYETLERİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin, 30/12/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 (on yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

26/01/2023

Oğuz TÜZÜN

Adı Soyadı : Oğuz TÜZÜN

Öğrenci No : 19920003045

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Hadis Anabilim Dalı

Statüsü : Y.Lisans ☒ Doktora ☐

DANIŞMAN

Doç. Dr. Bayram KANARYA

26/01/2023

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

..../..../2023

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü